

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (FELSEFE TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**XIX. ve XX. YÜZYIL RUS FELSEFESİNDE
MANEVİYAT ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Tatiana TİRYAKİOĞLU

ANKARA - 2019

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (FELSEFE TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**XIX. ve XX. YÜZYIL RUS FELSEFESİNDE
MANEVİYAT ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Tatiana TİRYAKİOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Celal TÜRER**

ANKARA – 2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (FELSEFE TARİHİ)
ANABİLİM DALI

TATIANA TIRYAKIOĞLU

**XIX. ve XX. YÜZYIL RUS FELSEFESİNDE
MANEVİYAT ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. CELAL TÜRER

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. 07.01.2019

Tatiana TİRYAKİOĞLU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX.-XX. YY. RUS FELSEFESİNDE MANEVİYAT KAVRAMI VE MANEVİYAT ANLAYIŞINA YÖN VERMİŞ BELİRLEYİCİ AKIMLARI

1.1. Rus Felsefesinin Kısa Tarihi	8
1.2. Klasik Dönem Rus Felsefesinin Özellikleri	11
1.3. Rus Felsefesinin Özgün Akımları	16
1.3.1. Rus Sosyalizmi	16
1.3.2. Rus Santimantalizm.....	19
1.3.3. Estetik Hümanizm	21
1.3.4. Slavcılık Akımı	23
1.3.5. Batıcılık Akımı	28
1.3.6. Narodizm ve Rus Nihilizmi.....	33
1.3.7. Yarı Pozitivizm	35
1.3.8. Rus Varoluşçuluk, Hümanizm ve Halkçılık akımları	37
1.3.9. Rus Kozmizmi ve İdealizmi	47
1.3.10. Marksizm ve Bilimsel Komünizm	51
1.3.11. Sovyet Yeraltı Felsefesi	55

İKİNCİ BÖLÜM

XIX.-XX. YY. RUS FELSEFESİNDE MANEVİYAT PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜMLEMELERİ

2.1. XIX.-XX. YY. Rus Din Felsefesinde Maneviyat Problemleri ve Çözümlemeleri	62
2.1.1. Tanrı'nın Keşfi	66
2.1.2. Maneviyatın İnsanın Özgün Özelliği Olarak Kabul Edilmesi	67
2.1.3. Bilgi ve Algı Anlayışında Farklılık	68

2.1.4. Ahlak İnsanın Doğasıdır.....	69
2.1.5. Dil Manevi Hayatın Zeminidir	70
2.2. XIX.-XX. YY. Rus Edebiyatının Sorguladığı Maneviyat Problemleri ve Çözümleri	71
2.2.1 Özgürlük Problemi	72
2.2.2. Tanrısız İnanç ve Tanrıyı Unutma Problemi.....	78
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA	89
ÖZET.....	99
ABSTRACT	100

ÖNSÖZ

XIX. – XX. yy. Rus felsefesi, insanlık kültüründe iz bırakmış ve katkıda bulunmuş önemli düşünceler barındıran bir felsefeyi yansıtır. Batı felsefe geleneğinin bir parçası sayılan Rus felsefesi, otantikliği halen tartışma konusu olsa da kendine mahsus yönleriyle özgün bir yapı arz eder. Rus felsefesini özgün kılan ve onu zengin yapan konulardan biri maneviyattır. Gerçekten maneviyat konusunu incelemeden Rus felsefesinin derinliği ve zenginliğini kavramamız son derece güçtür. Bu yüzden Rus felsefesinden bahsederken sadece akademik anlamda felsefe ile ilgilenen filozoflardan değil; edebiyatçılar, din adamları ve toplumsal aktivistlerin çalışmalarına da göz atmak gerekecektir.

Rus felsefesinde maneviyat olgusunun edebiyat aracılığıyla incelenmesi ve aktarılması, onu özgün kılan ve Batı felsefesinde kabul edilen klasik felsefe anlayışından ayıran bir özellik olarak kabul edilebilir. Çalışmamız boyunca göreceğimiz gibi edebiyat, Rus halkı için zor zamanlarda umut veren, yol gösteren, imanını korumaya yardım eden, maneviyatlarını güçlendiren bir araç olmuştur. Sansür aracılığıyla yasaklanan düşünceler veya açıkça aktarılamayan görüşler, edebiyat aracılığıyla aktarılarak, hayat hakkında farkındalık oluşturmıştır. Bu noktada, Rus felsefesinin akademik niteliğinden ziyade toplum üzerinde işlevsel bir rol oynadığı ve toplumsal yaşamın içerisinde yer aldığını söylenebilir. Bu husus Rus felsefesinde maneviyatın incelenmesi esnasında filozofların yanı sıra yazar ve şairlerin çalışmaları da incelemeyi gerektirir.

Çalışmamız Rus felsefesinin özgün bir felsefe olduğunu; edebi yönünün özellikle maneviyat ile ilgili hususların aydınların görüşlerini geniş kitlelere ulaştırmak için kullanıldığını ekseninde oluşur. Giriş bölümünde genel hatlarıyla maneviyatın ne olduğunu ve bu hususun Rus felsefenin özgünlüğü üzerine neler kattığını tartışır. Birinci bölümünde Rus felsefesinin nasıl bir tarihi süreç içerisinde geliştiğini, çeşitli felsefi

akımlarının etkisi altında modern görünümünü almasını sağlayan düşünürlerinin katkılarını inceleyeceğiz. İkinci bölümde Rus felsefesinin maneviyat konusunu içeren problemleri ile çözüm denemelerini ortaya koymaya çalışacağız. Sonuç bölümünde özet mahiyetinde genel bir değerlendirme de bulunacağız.

Çalışmamızda incelenen XIX. – XX. yy. Rus felsefesi, günümüz Rus kültürünün şekillenmesini sağlayan ve son halini oluşturan düşünceleri içermektedir. Rus felsefesinin özgünlüğünü açıklayan ve maneviyat anlayışının gelişimini gösteren Rus düşüncesinin kısa tarihçesi, felsefi görüş ve akımlar ile onlara zemin hazırlayan tarihi gelişmeler öncelikli zeminimiz olacaktır. Ortodoksluk zeminine sahip olan Rus kültürü, maneviyat konusunda Ortodoksluğun etkisi altında kalmış, ancak Anglikan Kilisesi etkisi altında kalan İngiltere ve Protestanlığın etkisi altında kalan Alman filozoflarından farklı olarak Rus filozoflar, düşüncelerini pratik amaçlardan ziyade duygusal alanlara yöneltmiştir. Duygusallığın ve insanın gizemli iç dünyasını araştırma arzusunun Rus felsefesinin kendine has özelliklerinden biri olduğuna çalışmamızı boyunca sıkça vurgulacaktır. Gerçekten XIX. yy. Ortodoksluk zemininde oluşmuş duygusallığın (santimentalizm) Batıdan gelen Hümanizm felsefesiyle Rus felsefesine tamamen yeni bir bakış açısı getirmiş olduğuna tanıklık edeceğiz. Karamzin (1766 – 1826) eserlerinde santimentalizm ile filizlenmiş ve Lev Tolstoy (1828-1910)’un eserlerinde hümanizm ile zirveye çıkan Rus felsefesinin Ortodoksluk bilgisi olmadan çözümlenmesi ve anlaşılmasının hayli güç olduğunu; çalışmamız boyunca Rus düşünürlerin felsefeye ilişkin farklı ve çelişkili görüşlerini çözümlememiz için Ortodoksluğun dogmatik temellerine, Rus İmparatorluğu’nun, SSCB’nin ve modern Rusya’nın ideolojik görüşlerine başvurmamız gerektiği de fark edilecektir.

Çalışmamızda sınırlarını çizerken Rus felsefesindeki derinliği göstermek için, bu felsefenin gelişimini sağlayan Rus İmparatorluğu’nun sekülerleşmesi, serflik rejiminin oluşturduğu özgürlük problemleri, Aralıkçılar kalkışması, serflikin kaldırılması, Rus

İmparatorluğu'nun çöküşü, SSCB'nin kurulması ve çökmesi gibi önemli tarihi olayların yanı sıra Lomonosov (1711-1765), Çadayev (1794-1856), Karamzin, Puşkin (1799-1837), Gogol (1809 – 1852), Dostoyevski (1821 – 1881), Tolstoy, Belinski (1811 – 1848), Solovyev (1853 – 1900) gibi isimler ele alınacaktır. Ayrıca Rus felsefesine özgü olarak akademik perspektiften din felsefesi ve edebiyat felsefesi çerçevesinde maneviyat kavramına dair algı, tanrısız inanç ve tanrıyı unutma, tanrıyı keşfetme gibi problemler ve özgün çözümlemeler çalışmamızın sınırlarına dahil edilecektir.

Elinizdeki bu çalışmada bilgi ve manevi desteklerini esirgemeyen, çocukluğumda Rus edebiyatını sevdiren sevgili anne ve babama, değerli tavsiyeleri ve konuyla ilgili değerlendirmeleri ile ilham veren eşime, felsefeyi sadece bilim dalı olarak değil; hayatımın ayrılmaz bir parçası haline getiren, her konuda cesaret vererek itina ile bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan hocalarım Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ ve Dr. Öğretim Üyesi Selçuk ERİNCİK'e, tez danışmanım Prof. Dr. Celal TÜRER'e teşekkür ederim.

Tatiana Tiryakioğlu

Ankara-2019

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

BDB : Bağımsız Devletler Birliğı

c. : Cilt

ev. : Çeviren

der. : Derleyen

ed. : Yayınlayan

s. : Sayfa

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı

v.s. : Vesaire

vb. : Ve başka (ve benzeri)

vd. : Ve diğerkleri

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Maneviyat, felsefi düşüncede Antik dönemden beri araştırılan önemli bir problem olarak karşımıza çıkar. Hayatı oluşturan ve ona değer katan maneviyat sadece inanç ya da din meselesi değil, aynı zamanda insani ve toplumsal değerlerin tümünü kapsayan ve var oluşu oluşturan bir tezahür olarak tezahür eder.

Maneviyat çeşitli coğrafyalar ve kültürlerde kendine özgü spesifik özelliklere sahip olsa da genel hatlarıyla değerleri, yaşama dünyasını içeren bir olgudur. Bu olgunun spesifik özelliklerinin aynı zamanda ulusal felsefelerde iz bırakan, düşünce gelişiminin yönünü etkileyen bir yanı da vardır. Edebiyat ve sanat açısından zengin altyapıya sahip Rus kültürü maneviyat konusunu XIX yy. boyunca açık, XX. yy. büyük kısmını örtülü olarak odak noktası halinde tutmuştur. Bu durum ulusal felsefeyi etkileyerek, Rus felsefesinin özgün edebi yönünü oluşturmaya yol açmıştır.¹

Genel anlamda maneviyat kavramı “din” kavramına bağlı bir şekilde değerlendirilir. Ancak maneviyat; din, ahlak ve milliyetçi doktrinlerin ötesinde, idea ve ruhla bağlantılı bir tezahürü seslendirir. O, çoğunlukla birey ve toplumun dünya ya da hayat ile ilişkisi sonucunda ortaya çıkan bir hadise olarak değerlendirilebilir. Bu noktada maneviyatın dinin de dâhil olduğu bir değerler bütünü olduğu iddia edilebilir. Teokratik yönetim içermeyen, laik devletlerde de insani değerlerin muhafaza edilmesi ve yaşatılması için maneviyat, insan kültürünün bir unsuru, temeli haline getirildiğini görebiliyoruz. Dine dayalı olmayan bir maneviyatın pragmatik hedefleri içerdiğini, bireyin hak ve özgürlüklerini sosyolojik çerçevede örf ve adetler aracılığıyla koruduğunu söyleyebiliriz. Maneviyat; geleneklerde, müzik, edebiyat ve diğer sanat dallarında yer

¹ Losskiy N.O. “История русской философии” – “Rus felsefe tarihi”, Sovetskiy pisatel, 1991, s. 4, s. 7

arak insan – toplum ilişkilerini düzenlemekte ve barış içinde yaşamamızı sağlamaktadır.²

Devlet politikaları ve mevcut ideolojilerden bağımsız olarak, maneviyatın gelenekler ve sanat yoluyla yaşanmasının en göze çarpan örneklerden biri olarak Rus felsefesindeki maneviyat mevcudiyetinin olduğunu iddia edebiliriz. Rus felsefe geleneğini özgün bir felsefe olduğunu kabul etmekle birlikte, gelişim süreci boyunca maneviyat hususunu içerdiğini ve XX. yüzyılda ateist, komünist, sosyalist dogmaların popülerliğine rağmen işlenmeye devam eden bir konu olduğunu görebileceğiz.

Bu tezde maneviyat hususunun Rus felsefesindeki yeri, çeşitli akımlarda konuya bakış açıları ve işleme yöntemleri araştırıldı. Rus felsefe geleneği maneviyat hususunu çeşitli görüş ve akımlar çerçevesinde değerlendirmiştir. Toplumun ihtiyaçları ve tarihi gelişimler sonucunda farklı dönemlerde maneviyata olan bakış değişmiş olsa da Rus felsefesindeki yerini daima muhafaza etmiş olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, Rus kültüründeki derin Ortodoks inancının kökenlerinin mevcudiyeti, ya da toplumsal bilincin bir özelliği olabilir. Tarihi kaynaklara baktığımızda Ortodoksluğun Slav halkların arasında hemen yayılmadığını, zamanla eski pagan inançlarını ve geleneklerini içinde eriterek kendine özgü bir renk kazanmaya başladı. Böylelikle Rus Ortodoks Kilisesinin Slav kültüründen beslenerek yüzyıllar boyunca Slav kültürünün ve maneviyatının bir koruyucusu olarak görev gördüğünü söylememiz mümkündür.³

Rus Ortodoks kilisesinin Rus felsefesi üzerindeki etkisini görmemiz son derece kolaydır. Örnek olarak Rus filozofların, özellikle XIX. yy. boyunca, düşüncelerini pratik amaçlardan ziyade duygusal alanlara yöneltmiş olduklarını söyleyebiliriz. . Duygusallık ve insanın gizemli iç dünyasını çözümleme arzusu Rus felsefesinin özgün özelliklerinden biri haline gelmiş oldu. Örnek olarak ünlü Rus felsefe tarihçisi S. L.

² Carlos Del M. Rio, Lyle J. White “ *Maneviyatı Dindarlıktan Ayırmak: Hilomorfik bir bakış açısı*”, Çev: Selma Baş, Tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, sayı: 37, 2016, s. 73-113

³ Duali Ş.M. “Paganizmden Hristiyanlığa Rusların Din değiştirme Nedenleri”, G.O.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, Cilt:1, Sayı:1, Sayfa:59-74

Frank (1877 – 1950), Rus felsefeyi özgün bir felsefe olarak değerlendirmemesine rağmen, akıl ve mantıktan ziyade duygulara ve sezgilere başvurma Slav karakterin değişmez özelliği olduğuna işaret eder. Frank’a göre maneviyat ve insan ruhu felsefenin en önemli unsuru olarak değerlendirilmeli, çünkü maneviyat varoluşu anlamlandıran, maddi gerçekliğin ötesinde psikolojik hayatımıza anlam veren bir değerleri yansıtır.⁴

Rus düşünürleri psikolojileri için yakın olan duygusallık ve empati duygularının geliştirilmesi aracılığıyla maneviyatı zenginleştirmeye çabalamış, Rus felsefesinde özgün bir yönelim ortaya koymuşlardır. Rus felsefesi maneviyat konusunu edebiyat aracılığıyla işleyerek, teorik alandan pratik alana geçmiştir. Zorlu tarihi süreçlerden geçen ve köklü toplumsal değişimleri yaşayan Rus halkı manevi değerlerini Rus felsefesinin edebi yönü sayesinde muhafaza edebilmiş ve geliştirmiştir. Daha açık bir ifadeyle Rus felsefe ve kültüründe maneviyat geleneğini devam ettiren vasat edebiyat olmuştur.

Rus felsefesinde maneviyat olgusunun değerlendirilmesine geçmeden önce Rus felsefesinin özgünlüğü üzerinde durmamız gerektiği kanaatindeyiz. Açıktır ki felsefe tarihinde düşünce akışının yönünü değiştiren, yeni fikirlere zemin sağlayan, kendine özgü konu ve yönleri sahip olan felsefeler mevcuttur. En bariz olan ve göze çarpan Antik Yunan, Antik Roma dönemi felsefeleri, İslam felsefesi, Orta ve Yeni Çağ Fransız, Alman, İngiliz felsefeleridir. Peki, bu bakış açısı ekseninde Rus felsefesinin özgünlüğü söz konusu olabilir mi? Öncelikle bu konuda farklı görüşlerin mevcut olduğu gerçeğiyle başlamak gerekir. Örnek olarak, *Rus Felsefesinde Ebedilik* adlı ünlü eserin yazarı B.P. Vişeslavlsev’e (1877-1954) göre “özgün Rus felsefesi diye bir şey yoktur, ancak felsefeyi Rus anlayışı çerçevesinde anlama ve yorumlama yöntemi vardır”⁵. Vişeslavlsev’e göre söz konusu “anlama ve yorumlama yöntemi” ana hatlarıyla ruhsal

⁴ Kovaleva G.P., “*Rus Felsefe Tarihi*”, Kemerovo Teknik Üniversitesi , 2006, s.62-63

⁵ Zamaleev A.F., “*История Русской Философии*” - “*Rus Felsefe Tarihi*”, Sant Petersburg Devlet Üniversitesi Yayın evi, 2012, s. 3.

acı, çile çekme sırasında kendini ve etrafındaki dünyayı anlamaktır. Benzer görüşü savunan diğer Rus felsefe tarihçisi S.L. Frank'a göre Rus felsefesi Büyük Petro'nun Rusya'yı çağdaş bir ülkeye dönüştürme çabalarıyla başlamış, ancak o dönemden beri Rus topraklarından Batı Avrupa filozofları ile aynı seviyede özgün ve etkin bir filozof çıkmamıştır. Frank'a göre "Ruslar gündelik hayatlarını dini öğretilere göre şekillendirmektedir"; "düşünce; mistik sezgilere, içe bakışa, içe doğru derinleşmeye, varoluşun ontolojik temellerinin arayışına dayanmıştır ."⁶ Rus felsefesinin özgün olmadığını açıklayan Frank, kendini Batı Avrupa geleneğinin bir parçası olarak görmektedir.

Rus felsefe tarihçisi V. V. Zenkovskiy'e (1881-1962) göre Rus felsefesinin özgünlüğü sezgiciliğe ve ontolojik bakış açısına dayanmaktadır. Ancak ontolojiye büyük önem veren Rus düşünürler, "bilgi teorilerini ikinci sıraya alırlar".⁷ Bunun sonucunda bilgi teorileri ile ilgili görüşleri üretmek açısından Batı felsefelerinden ayrılırlar. Önemli Rus felsefe tarihçilerinden biri olan B. V. Yakovenko (1884 – 1949) *Rus Felsefesine Dair*⁸ adlı eserinde herhangi bir felsefi akımın değerini "içinde derin gelenekselcilik ile cüretkâr özgünlüğün bir arada barındırılmasıyla belirlenir" düşüncesiyle değerlendirmektedir. Ancak Yakovenko'ya göre, bu iki özellik Rus ulusal felsefesinde bir arada bulunmamaktadır. Ona göre, "Rus felsefesinin ürettiği ve ortaya çıkardığı her şey ya salt taklitten ibarettir, ya yabancı fikirlerden bilinçsizce etkilenmedir ya da birkaç ana fikrin bir araya getirilip harmanlanma çabasından başka bir şey değildir".⁹

Bu ciddi iddiaların karşısında Rus felsefesinde Slavcılık, Halkçılık ve Rus Hümanizmi akımlarının temsilcilerini görürüz. Rus felsefesinin özgün olduğunu iddia

⁶ Frank S.L., "Русское мировоззрение" – "Rus Bakış Açısı", Sant Petersburg, 1996, s. 205.

⁷ Zenkovskiy V.V., "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi", Cilt 1, Bölüm 1 YMCA-PRESS -1991,s.15

⁸ Rusça: "О русской философии"

⁹ Yakovenko B., "Очерки русской философии" - "Rus felsefesine dair", Russkoe Universalnoe İzdatelstvo, 1922, s. 9

eden düşünürler Rus kültürel özellik ve zihniyetini, Rus halkına özgü toplumsal problemleri işleyen çözümlemeleri göz önünde bulundurarak öne sürerler. A.S. Homyakov (1804-1860) , A.İ. Koşelev (1806 – 1883) ve Y.F. Somarin'e (1819-1876) göre Rus felsefesinin özgünlüğünü milliyetçiliğe indirgenmesi yerine, din aracılığıyla milli ontolojinin keşfine dayanmaktadır. N. Berdyaev (1874-1948) Rus felsefesinin özgün olduğunu savunmaya yönelik olarak, Rus düşünürlerinin daima halka hizmet ettiklerine, felsefelerini pratik amaçlarla geliştirdiklerine işaret eder. Berdyaev'e göre Rus felsefesi, insan ruhuyla ilgilenmediği zamanlarda sosyal problemlerle ilgilenmektedir. Rus düşünürleri kendilerini “halkın hizmetkârları” olarak görerek hayatlarını bu hizmet uğruna yaşamaktadırlar.¹⁰

P. Lavrov (1823 - 1900) özgünlük görüşünü savunmaya devam ederek Rus aydınlarını “bataklıkta açan çiçeklere” benzetir. Zor şartlarda alınan eğitim ve siyasi baskılara rağmen, yapılan çalışmalar sonucunda Rus felsefesi; cahiliye, karanlık ve ezilmişliğe aydınlık ile karşılık vermiştir. *Aydınlar ve halk* konusu Lavrov'a göre, Batılı filozoflara yabancıdır. Rus filozoflar, iktidarın ve muhalif görüşlü düşünürlerin yanı sıra, kendi halkından ne teşekkür ne de anlayış beklemeden onlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Lavrov'a göre bu mücadele karşılıksız, gerçek halk sevgisinin göstergesidir.¹¹ Lavrov'un Rus aydınlarını kendi halkı ile mücadele eden fedakârlar olarak değerlendirmesi, Hz. İsa'nın; halkının ve bütün insanlığın kurtuluşu için kendini feda etmesiyle özdeşleşmekte ve Rus aydınlarının ortak kaderini özetler niteliktedir. Batılı filozofların felsefeyi “meslek” olarak yaptığını ve bunun karşılığını gördüklerini, Rus filozoflarının ise felsefeyi bir meslek olarak değil; hayat amaçlarını yerine getirdikleri bir varolma biçimi olarak icra etmişler. Rus felsefesinin bu açıdan özgün olduğunu iddia eder. Lavrov'un bu görüşü A. Losev (1893 – 1988) tarafından

¹⁰ Ed. Maslin M.A., “История Русской Философии” – “Rus Felsefe Tarihi”, Respublika y.e., 2001, s. 169

¹¹ Losskiy N.O., “История русской философии” – “Rus felsefe tarihi”, Sovetskiy pisatel, 1991, s. 469

desteklenmiştir. Nitekim Losev'e göre Rus felsefesi bir bilim değildir; dünya görüşüdür. Bu sebepten Rus felsefesi, Batı felsefesinden farklı olarak bir sınıflandırma sistemine tabii tutulamaz; o, sistemsiz, hatta sistem üstü bir üründür.¹²

F. Dostoyevski Rus düşünce tarihini değerlendirirken, Rus felsefesinin etik özelliğine dikkat çeker. Ona göre, "genel olarak bakıldığında, Rus felsefesi büyük bir vaaz"¹³ olarak tanımlanabilir. Bu görüşü anlamak için Dostoyevski'nin ve Tolstoy'un eserlerine göz atmamız yeterli olabilir.

fAnlaşılabacağı gibi Rus felsefesinin özgünlüğü tartışmaya açık bir konudur. Bu felsefenin özgünlüğü iddia eden ya da reddeden son derece önemli isimler mevcuttur. Ancak Rus felsefesinin Batı ya da etkin olan diğer felsefelerden kopuk bir şekilde gelişmediği ve bazı konularda etki altında kaldığı aşîkârdır. Kanaatimce konu ve metot özgünlüğü, insanlığın düşünce mirasına katkıları bakımından Rus felsefesinin özgün bir felsefe olarak değerlendirilmesinin doğru olduğunu düşünüyorum.

Rus felsefesini özgün bir felsefe olarak kabul ettiğimizde, söz konusu özgünlüğünü destekleyen düşünürlerinin görüşleri dışında şüpheleri ortadan kaldıracak felsefe yapmanın farklı yöntemini sunmak zorundayız. Daha önce ifade edildiği gibi Rus felsefesini özgün kılan en belirgin özelliklerinden biri maneviyatın edebiyat aracılığıyla aktarılmasıdır. Bu tezi destekleme amaçlı XIX. – XX. yy. Rus felsefesinin iz bırakmış akımlarını ve akım temsilcilerini inceleyerek maneviyat hususundaki görüşlerini ve savlarını gözden geçirmek gerekecektir. Bu sayede maneviyat hususunun iki yüz yıl boyunca Rus felsefesinde geçirdiği değişimlerini ve işlenme yöntemlerini araştırma fırsatını yakalayabilir, tezimizi destekleyecek delilleri bulabiliriz.

¹² Losskiy N.O. "*Rus felsefe tarihi*", s. 471-472

¹³ Dostoyevski F.M. "Yazar Günlüğü", 1873 - <https://fantlab.ru/edition132236>

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX.-XX. YY. RUS FELSEFESİNDE MANEVİYAT KAVRAMI VE MANEVİYAT ANLAYIŞINA YÖN VERMİŞ BELİRLEYİCİ AKIMLARI

Maneviyat – çok unsurlu ve karmaşık, mantık ile zor anlaşılan bir kavramı yansıtır. Maneviyatın anlaşılması için sezgisel, duygusal algıların açık tutulması, hayal gücünün ve ruhsal tecrübenin faal olması gerektiği apaçıktır. Maneviyat sabit olmayan, yaşayan bir tezahür olup insanlık tarihi sürecinde çoğu kez şeklini belirli derecede değiştirmiş bir olgudur. “Maneviyat” sözcüğünün çeşitli kaynaklarda anlamca yakın, ancak farklılıklara sahip manaları içerdiğini görebiliriz. Bazı anlayışlara göre maneviyat; insanın dini, ruhsal değerleriyle ilgili bir kavramken, diğerlerine göre maneviyat bütün insan değerlerini içinde kapsayan bir kavramı seslendirir. Bu hususu, maneviyat kavramının ele alınışına ve inceleme perspektifinin çeşitliliğine bağlayabiliriz. Buna ilaveten maneviyat kavramının her dilde spesifik kültürün izlerini taşır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde *maneviyat* kavramı – maddi olmayan, içsel olan, kişinin iç dünyasıyla ilgili olan şey, yürek gücü olarak açıklanır.¹⁴ Cambridge İngilizce Sözlüğüne göre maneviyat anlamına gelen *spirituality* kavramı – yaşamın fiziksel alanlarından ziyade, derin duyguları ve dini inançları içeren bir nitelik¹⁵ olarak aktarılır. TDK sözlüğünün Rus muadili Ozhegov Sözlüğüne göre *духовность* (maneviyat) – ruhsal, ahlaki ve entelektüel değerlerin maddi çıkarları üzerindeki üstünlüğüdür.¹⁶ Ünlü Rus dilbilimci Ozhegov, maneviyat kavramını açıklarken, ilgili kavramın insanın doğasına ait içsel ve ruhani bir kavram olduğunun dışında, maddi çıkarlarının üstünde

¹⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aaaaa1a04c300.38091330 (15.03.2018)

¹⁵ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/spirituality> (27.09.2018)

¹⁶ <http://www.ozhegov.org/words/7965.shtml> (15.03.2018)

bir kavram olduğunu belirtir. Bu ince ayırım aslında aynı zamanda XIX. ve XX. yy. Rus Felsefesinde maneviyat anlayışının da bir özetidir. Rus felsefe tarihine göz attığımızda ruhani, vicdani, içsel ihtiyaçların maddi ihtiyaçlardan üstün olduğunu ve bu anlayışın Rus felsefesini şekillendirdiğini görebiliriz. Bu açıdan maneviyat konusu Rus felsefesini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olduğunu iddia edebiliriz.

Rus düşünürler; ülkelerinin ve ulusunun, saadeti ve refahı bulma yollarını ararken sıkça maneviyata başvurmuştur. Bunun sebebi büyük oranda Slav gelenekleri ve Ortodoks inancına dayanan kültürleridir. Rus halkının geleneksel olarak maddi değerlerden ziyade manevi değerlerine yönelmesi hayat karşısındaki tavır ve tutumlarını, varoluşu nasıl kavradıklarını gösterir.

1.1. Rus Felsefesinin Kısa Tarihi

XVIII yy. kadar Rus felsefesinden bahsedilmesi güçtür. Din, inanç, maneviyat ve kültür gibi toplum hayatını şekillendiren, yön veren hayat alanları Ortodoks Kilisesinin tekelinde kalmıştır. Rus Ortodoks Kilisesi kendisi dünya görüşünü Bizans'ın dini metinlerine dayanarak şekillendirdiğinden, dini ve felsefî tartışmaları Bizans'ın şekillendirdiği Ortodoksluk çerçevesinde anlamıştır. Bu yüzden on sekizinci yüzyıla kadar Rus kültürüne özgü bir maneviyat anlayışından bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Ortodoks Hristiyanlık inancı doktrin olarak kadere boyun eğme, kabullenmişlik, maddi dünyada mutluluk aramama, devlet tarafından çektirilen acıların Tanrının bir buyruğu olduğu görüşünü dile getirmiş ve bu zeminde serflik rejimi kolayca yerleşmiştir. Çalışmamızın devamında göreceğimiz gibi serflik rejimi Rus felsefesini etkileyen en önemli güçlerden biri olmuştur.

Rus felsefesi XVIII yy. itibari ile Büyük Petro reformları sonucunda Kilise ve manastır tekelinden kurtularak sivilleşmiş ve bir şekilde bilimselleşmiş,¹⁷ böylece XIX. yy. boyunca sekülerleşme ve laikleşme kavramlarını geliştirmiştir. Ancak Batı felsefesinden farklı olarak Rus felsefesinde sekülerleşme süreci keskin ampirizm ve materyalizm kavramları içinde değerlendirilmeyip, din arka fon olarak Ekim Devrimine kadar kullanılmaya devam etmiştir.¹⁸

Rus felsefesi için XIX. yy.'ın tamamı ve XX. yy.'ın başları büyük önem taşımaktadır. Bu dönem Rus düşüncesinin dini, edebi, felsefi, bilimsel, sosyal, siyasi, sanatsal ve manevi açıdan Rus kültürünün ve ruhani zeminin üzerinde kendine özgün bir form alarak gelişmesini sağlamıştır. Özgünlüğünü kazanan Rus felsefi düşüncesi kendine has merkezi problemleri ortaya atarak, kültürene uygun maneviyat ve bilinç çerçevesinde çözümler aramıştır. Bu dönem Rus felsefesi, edebiyatı ve sanatı için *Klasik Dönem*¹⁹ olarak adlandırılmaktadır.²⁰

Klasik dönem sırasında Rus felsefesini dünya kültüründe yer edinmesinde önemli rol oynayacak gelişmeler gerçekleşmiştir. Büyük Petro reformları ile birlikte Rus

¹⁷ Büyük Petro'nun (1672-1725) inkılapları ve batılılaşmaya yönelik reformları Rus devletinin geleneksel gelişimini derinden etkileyerek yönünü değiştirdi. Devlette gerçekleştirilen değişimler kaçınılmaz bir şekilde toplumsal bilincini etkilemiş oldu. Birinci olarak, geleneksel Ortodoks Hristiyan kültürü etkilendi ve onun ahlaki ve manevi değerlerine göre yaşayan halkın büyük kısmı etkilenmiş oldu. İkinci olarak, sivil kültürü etkilendi, Çar çevresini oluşturan soyluların Rusya için yeni, Batıya yakın kültürü benimsemeleri ardından başkent ve diğer büyük şehirlerin sakinlerinin etkilenmesini ve bütün sivil kültürün dönüşmesine sebep oldu. Üçüncü olarak, çok dar çaplı etki gücüne sahip olan entelektüel, aydınlatıcı kültürünün dönüşmesine yol açtı. Entelektüel kültür başta hayranlıkla kendisi için yabancı olan, "Fransız" bilim ve felsefe teorisini benimsemeye yöneldi.

XVIII yy. Rusya için "sekülerleşme" yüzyılı oldu. Bu dönemde ilk defa kiliseye bağlı olmayan, bağımsız sivil kültür gelişmeye başladı. Kilisede ise, derinden değişimler gerçekleşmeye başlamış. Rus Ortodoks Kilisesi kendisini Rus devletini "Tanrının Krallığına" dönüştürme idealinden uzaklaşıp, kendi içinde dini hakikat arayışına girdi. Böylelikle Kilise dini siyaset ideolojisinden uzaklaşmaya başladı. Devlet ile kilise yolların ayrılması, bir anlamda Rus Ortodoks kilisesine hareket özgürlüğü sağlayarak, gücünü farklı alanlara aktarma olanağı sundu. (Duhopelnikov V. *I Petr*, Harkov, 2011)

¹⁸ Turgenev *Babalar ve Oğullar*, Çernişevski *Ne yapmalı?* eserlerinde bu görüşün aktarıldığını görebilirsiniz.

¹⁹ Rus Klasik Dönemi – XVIII. yy. sonunu ve XIX. yy. tamamını kapsayan Rus biliminde, felsefesinde, edebiyatında ve siyasetinde sıçramanın gerçekleştiği dönemdir. Klasik Dönem Rus kültürünün bilim ve sanat aracılığıyla dünya mirasına katılması ve belirgin izler bırakması ile göze çarpmaktadır.

²⁰ Ed. Gromov M.N., "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi, Moskova", 1998, s. 79

İmparatorluğu dünyaya açılmış ve bilgi alışverişi başlamıştır.²¹ XVIII yy. sonunda yurt dışında eğitim görmüş Rus aydınlar yabancı hocaların etkisi altında kalarak, felsefeyi taklitten öteye taşıyamamışlardır.²² Klasik Dönem öncesi Rus aydınları Christian Wolff (1679 – 1754) gibi Alman filozoflardan eğitim alarak memleketlerine Leibniz (1646 – 1716) ve Kant (1724 – 1804) felsefi sistemleri tarafından etkilenmiş düşünceler taşımışlardır. Batıdan gelen ve Rusya için yeni olan düşünceler Rus Reformasyon döneminden önce metafizik konulardaki tartışmalara yeni boyut kazandırarak, varlık ve maneviyat konularında rasyonel akımların temelini atmışlardır.²³

Ancak Klasik Dönem düşünürleri Avrupa'dan gelen düşünce sistemlerini olduğu gibi uygulamaya çalışmamış; onları doğru ve hatasız olarak kabul etmeyerek kendi düşüncelerine uygun hale getirmiştir. Çoğu kez düşünceleri eleştirel bakış açısı çerçevesinde inceleyerek ulus ve kültürleri için uygun olan unsurları seçmişlerdir. Ayrıca sadece tüketmekten ziyade, zengin Rus kültüründen beslenen, kendilerine özgü felsefe ve düşünce geliştirmeye yönelik çabalara imza atmışlardır. Böylelikle Rus felsefesinin merkezi konuları olan Rus ulusalcılığı, devrimciliği ve Slavcılığı milliyetçi ve manevi değerlerle iç içe geçip bağımsız ve özgünlük kazanmıştır.²⁴

²¹ Büyük Petro dönemine kadar bilim manastırlarda ruhban sınıfın yan uğraşı olarak gelişmiş, bu sebepten dolayı Avrupa ile kıyasla son derece geride ve zayıf kalmış. Büyük Petro'nun inkılaplarından biri yeni Rus bilim sınıfını geliştirmek, güçlendirmek, üniversiteler kurmak ve bilim konusunda Batıya olan bağımlılığından kurtulmaktır. Bu sebepten dolayı sınıfsal fark göz ardı edilerek soylular ile köylülerin çocukları parlak zihinsel özellikler sergilediklerinde bir arada eğitim alabilmekteydiler, ardından devlet tarafından tam destekli staj ve uzmanlaşmaya yönelik yurt dışına gönderilmekteydiler. Büyük Petro inkılapları sayesinde Rusya devleti Mihail Lomonosov gibi, soylu olmayan ancak parlak zekâyâ sahip olan gençler kaliteli eğitim almaya ve ülkelerine nitelikli olarak hizmet etme fırsatını yakalamışlar. (Duhopelnikov V. "I Petr", Harkov, 2011)

²² En parlak örnek olarak Rus dahi bilim adamı ve düşünürü Mihail Lomonosov'u gösterebiliriz. Mihail Lomonosov dini kariyere sahip olmayan, yurt dışında eğitim almış bir bilim adamıdır, filozoftur. Dönemin en parlak zekâlarından biri olarak kabul edilir. Marburg üniversitesinde eğitim almış Lomonosov, dönemin ünlü profesörü olan Christian Wolff'tan (1679 – 1754) eğitim almıştır. (Lomonosov M.V., Tüm Eserler, SSCB Bilim Akademisi, Leningrad, 1983)

²³ Ed. Gromov M.N., "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi, Moskova", 1998, s. 81

²⁴ Ed. Zamaleev A.F., "Учебник по Русской философии" - "Rus Felsefe Tarihi Ders Kitabı", Sant-Peterburg Üniversitesi Felsefe Fakültesi Yayınları, 2012, s. 81

1.2. Klasik Dönem Rus Felsefesinin Özellikleri

Klasik Dönem Rus felsefesinin en önemli özelliklerinden biri pek çok alanda manevi değerlere ve Ortodoks inancına sadık kalmalarıdır. Filozoflar şüphe dönemleri sırasında bile milli ve toplumsal değerlere olan sıkı bağlılıklarını sergilemişlerdir. Hızla sekülerleşmiş Rus devleti dinin etkisini devlet işlerinden uzaklaştırsa bile, gündelik hayatta bu bağı koparmamış ve pek çok alanda maneviyatın yaşamasına izin vermiştir. Belki de bu yüzden maneviyat konusu Rus kültürünün bütün alanları için vazgeçilmez bir konu olmuştur.²⁵

XVIII. yy. sonlarında özgünlüğünü kazanmaya başlayan Rus felsefesini Batılı felsefi sistemlerinden ayıran belirgin özelliklerden biri felsefeyi ideolojik aygıtla dönüştüren rasyonalizm zayıflığıdır. Elbette Rus düşünce akımlarında da Voltaire'in (1694 – 1778) felsefesinden etkilenen ve felsefeyi tamamıyla toplumsal çıkarlara yöneltmeye çalışan gruplar mevcut idi. Ancak bu tür gruplar azınlık niteliği taşıyordu. Rus felsefesi Klasik Dönemi milli birlik, ulusalcılık, Slavcılık bayrağının altında *gizemli Rus ruhu/zagadoçnaya russkaya duşa* kavramını öne koyar ve bu zeminde manevi ve kültürel mirası inceler.²⁶

Klasik dönem felsefesi, sekülerleşmiş ve laik olmasına rağmen, dini değerlerine sadık, Ortodoksluğu sahiplenen, maneviyatı ve muhafazakârlığı insanlığın varoluş merkezine yerleştirmiştir. Bu çerçevede liberal, panslavist, Batıcı, slavcı, halkçı, anarşist, kozmist, avrasyacı, devletçi, gelenekselci ve ulusalcı gibi farklı akımlar ve görüşler merkezi konuları ayrı boyutlarda inceledikleri için farklılık gösterebilirler bile ana

²⁵ Losskiy N.O, “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova, Sovyetskiy pisatel, 1991, s. 8

²⁶ Kuleşov V.İ., “Русская литература в оценке современной зарубежной критики – Çağdaş Yabancı Eleştiri Değerlendirmesinde Rus Edebiyatı”, Moskova, 1973, s.192

hedefleri ortak olmuştur. Bu ortak hedefler Rusya'nın güçlenmesi, halkın mutlu, özgürce, manevi değerlerini koruyarak, refah içinde yaşaması şeklindedir.²⁷

Rus felsefesinin XIX. yy. boyunca geliştirdiği özgür insanın maneviyat anlayışı Batı için yeni değil idi, ancak Rusya için devrimci etkiye sahipti. Batıda muhafazakarlık yönetici sınıfın 1789 Fransız devrimi sonrasında eski/aristokratik değerlerin korunması şeklinde tepeden inmeci bir mahiyet arz ederken, Rusya için 1861 yılında serfliğin kaldırılmasıyla birlikte aşağıdan yukarıya özgürlüğünü arayan insanların, özgürce düşünme ve hareket etme haklarını savunması şeklinde gelişmiştir. Busüreçte yüzyılların görünmez esareti hayatlarının her alanına girmiş, kendi hayatlarını yaşayamaz olmuşlardır. Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778), John Locke (1632-1704), Voltaire ve Montesquieu (1689 – 1755) gibi dev isimlerden etkilenmiş olan ve kendini Batıcılar olarak adlandıran düşünürler mutlak monarşinin kaldırılması ve sosyalist bir cumhuriyetin kurulması için mücadele etmiştir. Halkçı akımların temsilcileri (Slavcılık cephesinde birleşiyorlardı) insanları iç dünyalarına, geleneksel değerlere ve maneviyata yönlendirmiştir. Batıcı akım değişim, devrim talep ederken; Halkçı akım maddi ve manevi refahın ancak toplumsal düzenin korunması halinde, sulh içinde yaşanabileceğini savunmuştur.

Batıcılar ile Slavcılar cephelelerindeki görüş farklılıklarına rağmen, genel olarak, Klasik Dönem Rus felsefesinin belirgin özelliklerinin dürüstlük ve açıklık olduğu söylenebilir. Akademik felsefeciler, yazar filozoflar, şair filozoflar ve tarihçi filozoflar mevcut problemleri incelerken, ilgili sorunları yumuşatmaya ve gizlemeye yönelik çabalarda bulunmamışlardır. Özellikle edebiyattaki romantizm döneminin sona ermesiyle birlikte onun yerine geçen realizm; gerçeğin *çirkinliğini* ve *acımasızlığını* ortaya çıkarmıştır. Sözgelimi Rus edebiyatında işlenen “küçük insan”²⁸ kavramını ele

²⁷ Ed. Gromov M.N., “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi, Moskova”, 1998, s. 80

²⁸ Genel olarak Rus edebiyatında “küçük insan” kavramı orta ve alt sınıfa mensup olan, büyük yetenekleri olmayan, güçlü karaktere sahip olmayan, ancak bunlara rağmen temiz ve iyi kalpli,

alabiliriz. A. S. Puşkin'in *İstasyondaki Görevli* eserinde Samson Vırin adındaki başkahraman okuyucuya değersiz, zayıf, her an yerine başka biri yerleştirilebilir, kaderine boyun eğen ve mücadele çabasında bile bulunmayan Rus İmparatorluğu'nun ortalama bir memuru olarak tanıtılır. Gogol'un *Palto* eserindeki Akakiy Akakiyeviç adlı kahramanı da benzer özelliklere sahiptir ve okuyucularda benzer duygular uyandırır.²⁹ Puşkin ve Gogol ile birlikte, çoğunlukla kahramanların ve soyluların hayatını aktaran Rus edebiyatının romantik akımı yerine, hayatın acı gerçeklerini ve kimsenin fark etmediği, sorunlarını göz ardı ettiği insanların kaderine ve iç dünyasına önem veren realizm akımı gelmiştir.

Klasik Dönem Rus felsefesini özel kılan, yazarların veya filozofların realizmi bir araç olarak kullanarak buldukları problemleri mümkün olduğu kadar açması ve araştırması, çözüm araması ve geliştirmesidir. Klasik Dönem başta Rus entelektüel kesime, ardından bütün halka uygunsuz yasakları delip, dürüstçe ve cesurca gerçekleri ortaya çıkarmayı öğretmiştir. Asında XIX. yy. Rus felsefesi bir bakımdan insanın cesaretini sınan, ahlakını ve maneviyatını sorgulayan bir dönemde şekillendiğini söyleyebiliriz.

Rus felsefesini maneviyat açısından özgün kılan diğer özellik ise, ruhani ve manevi değerlerin dinin yüce mertebelerinden indirilip sıradan insan karakterlerine yerleştirilmesidir. Daha önce maneviyat ve iman örneği olarak İsa Mesih'in kendisi, Meryem Ana, 12 Havari ve Ortodoks azizleri kabul ediliyordu. Saray edebiyatının gelişimiyle birlikte akli ve manevi özellikler Çar ailesine atfedilmekteydi. Sıradan insan figürü günahkâr, eğitimsiz ve ilgiye değer olmayan olarak kabul ediliyordu.

kimseye kötülük yapmayan, saf ve zararsız insandır. Kavramın kurucuları olan Aleksandr Puşkin ve Nikolay Gogol, küçük insan karakterini inşa ederken okuyuculara sıradan, göze batmayan, toplumun çoğunluğunu oluşturan insanların da dikkate, desteğe ve anlayışa değer bireyler olduğunu hatırlatmaya çabalamaktadırlar. (S.V. Savinkov, A.A. Faustov "Аспекты русской литературной характерологии - Rus Edebiyatında Karakter Özellikleri", Kulagina-İntrada yayınevi, 2010, s. 205)

²⁹ Savinkov S.V., Faustov A.A., "Аспекты русской литературной характерологии - Rus Edebiyatında Karakter Özellikleri", Kulagina-İntrada yayınevi, 2010, s. 149

Ancak, Nikolay Karamzin³⁰ ve Vasiliy Jukovskiy (1783 – 1852) eserleri ve felsefesiyle bu algı yıkılmış oldu. Maneviyatın ulaşılamaz yükseklerden *günahkâr toprağa* indirilmesi Rus Klasik Dönemine damgasını vurdu ve felsefenin gelişim akışını değiştirdi. Bireyin kaderi; bütün ülkenin, bütün dünyanın kaderi kadar önemli olmaya başladı, çünkü her bir insan düşünürlerin gözünde bir dünya olarak değerlendirilmeye başladı. Avrupa'nın Rönesans döneminde hümanizm aracılığıyla başlattığı ve Aydınlanma döneminde emin adımlarla gerçekleştirdiği paradigma değişikliği Rus düşünce tarihinde ancak XIX. yüzyılın ilk yarısında maneviyat aracılığıyla gerçekleşmiş oldu.

Rus felsefesinin özgünlüğünden ve maneviyatından bahsederken, halk edebiyatçı boyutundan bahsetmemek mümkün değildir. Ortodoks değerlerinden koparmadan Gogol³¹ Rus felsefe ve edebiyatına slavların halk kültürünü, geleneklerini getirerek Rus felsefesindeki maneviyat anlayışını zenginleştirmiş oldu. Maneviyatı halkın gündelik hayatından edebiyata aktarmış, böylelikle Rus düşüncesini elitist görüşlerden uzaklaştırarak özüne dönmesini sağlamış oldu. Neticede Rus aydınlarını Rus düşüncesinin özgünlüğü ve eşsizliği konusunda ikna etmeye başardı.

Karamzin, Puşkin, Gogol v.s. yazar ile düşünürlerin eserleri sayesinde sıradan insanlar, halk felsefede odak noktası haline geldiler. Bu perspektif değişikliği neticede serflik rejimini direten ve koruyan Rus İmparatorluğu'nun resmi siyasetinin acımasızlığının açığa çıkmasında önemli rol oynamıştır. Aralıkçılar Başkaldırısı'nın

³⁰ Karamzin, yarattığı karakterleri ile kimsesiz, fakir, sıradan, *küçük*, toplumda *görünmez* insanları gerçek, samimi ve içsel maneviyat koruyucuları haline getirdi. Düşünür, *küçük ve önemsiz* insanların büyüklüğünü ve önemini yüceltiyordu. Zavalı Liza okuyucunun sevgisini kazandı ve onun hüznü hikâyesi bizleri bugünlerde bile düşündürmektedir. (Savinkov S.V., Faustov A.A., *Rus Edebiyatında Karakter Özellikleri*, Kulagina-İtrada yayınevi, 2010)

³¹ Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852) yeni Rus edebiyatının kurucularından, Klasik Dönemin en parlak isimlerinden biridir. Dahi bir yazar olarak kabul edilen Gogol, Rus kültürüne sadece edebiyat yolu ile değil, kültürel ve manevi katkıları ile de tarihe altın harflerle ismini yazdırmış oldu. Dâhilerin birçoğu gibi, Gogol de uzun zaman boyunca ne Rus toplumu tarafından, ne de Rus kilise düşünürleri tarafından anlayış ve destek görmemiş. Ancak XX. yüzyılda Gogol'un Rus edebiyat ve düşünce hazinesine yaptığı katkının değeri anlaşılmaya başladı. (Annenskaya A.N. "Gogol", JZL, 2017)

bastırılması³², Petraşevski Grubu yargılanması³³ ve onları takip eden idamlar ile sürgünler Rus tarihinde, edebiyatında ve felsefesinde büyük etkiler bırakmıştır. Ancak bu olaylar bize Rus halkının yaşayan maneviyatı ile ilgili parlak örnekler sunmuştur. Bu örneklerden biri olarak Aralıkçılar Başkaldırısından sonra hayatının sonuna kadar Sibirya'ya sürgün edilen soyluların ardından zenginlikten ve rahat hayatlarından vazgeçip, eşlerinin gelmesini gösterebiliriz.³⁴ Bu karşılıksız fedakârlık eylemi ve kaderin şikâyetsiz kabul edilmesi Rus kadınının manevi zenginliğinin göstergesi ve sembolü haline gelmiştir. Aynı asaleti, fedakârlığı ve kadere boyun eğmeyi, iki yüzyıl boyunca serflik rejimine katlanmış olan Rus halkı göstermiştir. Temelinde sadece Hz. İsa'nın şiddetsizlik ve kötülüğe cevap vermeme öğretisinin dışında, Stoa felsefesinin kaderini ve yöneticilerin zorbalığını kabullenme ilkelerini içeren Ortodoksluk, rejimin resmi olarak iki yüz on iki sene boyunca devam etmesine izin vermiştir. Ancak Büyük Petro reformları ile başlatılan sekülerleşme süreci ve rasyonalizmin yükselişi; insan hayatının, özgürlüğün ve hakların koşulsuz bir değer olduğu anlayışının kök salmasına yardımcı olmuştur. Ortodoks Kilisesinin serflik rejiminin önünde kayıtsız kalması geniş zaman perspektifine baktığımızda halkın Kiliseye olan güvenini sarsmış oldu ve değerler sisteminin dini öğretilerinden uzaklaşmasına yol açtığını söyleyebiliriz.

³² Aralıkçılar Başkaldırısı - Rusya İmparatorluğunda 14 Aralık 1825 tarihinde çıkan askeri ihtilaldir. Bazı subayların önderliğinde 3.000 imparatorluk askeri, I Nikolay 'ın abisi Konstantin yerine tahta geçmesi nedeniyle isyan etmesidir. Olay aralık ayında olduğu için "Aralıkçılar İsyanı" adını aldı. İsyan, Çar I. Nikolay tarafından bastırıldı ve asiler Sibirya'ya sürüldü. İsyan, Sankt-Peterburg'daki Senato Meydanı'nda yaşandı. (https://tr.unionpedia.org/Aral%C4%B1k%C3%A7%C4%B1lar_%C4%B0sy%C4%B1 – 20.10.2018)

³³ Petraşevski grubu (Rusça: Петрашевское общество) Mihail Butaşeviç – Petraşevski tarafından düzenlenen buluşmalarının üyelerinden oluşan topluluktur. Topluluk üyeleri 1849 yılında devrimci, ütöpik sosyalist ve iktidar karşıtı muhalif görüşlerinden dolayı ölüm cezasına yargılandı. Yargılananların yarısı için kararının Sibirya'da hapis cezasıyla değiştirilmesine rağmen, mahkûmların etkilenmesi ve “ders almaları” hedefiyle yeni karardan haberleri olmadan infaz meydanına çıkarıldılar. İnfazın gerçekleştirilmesini hazır bekleyen mahkûmlar ancak 20 dakika sonra yeni yargı kararını duymuş oldular. (Belge M. “Rusça ve Türkçe Edebiyatta Doğu-Batı Sorunu ve Kültür”, İletişim, 2013)

³⁴ Volkonskaya M.N., Davidova A.İ., Trubetskaya E.İ., Fonvizina N.D., Narişkina E.P. vs., toplam on bir eş ve yedi kadın akraba soylu isimlerini, mal varlıklarını, toplumdaki statülerini bırakıp eşleri ve akrabaları ile gönüllü olarak kaderlerini paylaştılar. (Sönmez B, “Dekabristin Karısı”, BirGün, 05.03.2008)

1.3. Rus Felsefesinin Özgün Akımları

Yukarıda belirttiğimiz gibi Rus felsefesi XIX yy. başına kadar kendi özgünlüğünü kazanmış değildir. Felsefi görüşlerinin çoğu Avrupa’da eğitim almış, Kartezyen felsefesi ile Alman İdealizminden etkilenen Rus aydınları tarafından aktarılmıştır. Mihail Lomonosov’da olduğu gibi ilgili görüşler taklit niteliğini taşıdıkları için dikkate almak olanaklı değildir. XIX yy. başı itibarıyla Radişçev (1749 -1802), Karamzin ve Derjavin (1743 – 1816) gibi aydınlarının Rus mantalitesine, hayat bakışına ve kültürüne uygun felsefe geliştirme çabalarını görürüz. Öncülerin bu çabaları bir sonraki nesil düşünürleri için zemin hazırlamıştır. Böylelikle Rus aydınları uluslarına özgü yeni felsefe yapma metodu geliştirerek neticede Rus felsefesinin özgün akımları olarak adlandırılabilen akımları geliştirmiştir.

1.3.1. Rus Sosyalizmi

Klasik Dönemin başlarında Rusya’ya özgü olmayan, ancak bugünlerde bile Rusya’yı derinden etkileyen, Rus halkının maneviyata olan bakışını değiştirecek başta sadece felsefi düşünce, ardından ideolojiye dönüşecek sosyalizm fikri Rus aydınları arasında yayılmaya başlamıştır. Fransız sosyalizminin kurucusu olan Claude Henri de Saint Simon (1760-1825) yapıcı reformlar aracılığıyla kurmak istediği sistemi *endüstri toplumu*³⁵ için geliştirmekte idi. Bu açıdan sosyalizm, geleneksel tarımsal ekonomiye sahip Rus devleti için uygun görünmemekteydi. Ancak diğer taraftan, eşitlikçi ve adil

³⁵ Endüstri toplumu – endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkan endüstrileşmenin yarattığı toplum modeli.

Böyle bir toplum türünün temel özellikleri şöyle sıralanabilir: 1- Ortak bir dil ve kültür birliğini yaşayan ulus devletlerinin doğuşu; 2- Geçim ekonomisinin ortadan kalkışıyla birlikte, üretimin ticarileşmesi; 3- Makine üretiminin hakim üretim şekli olması ve üretimin, küçük işletmelerde değil de, fabrikada gerçekleşmesi; 4- Tarımla uğraşan insan sayısının, nüfus içindeki oranının düşmesi; 5- Toplumun kentlileşmesi; 6- Kitle kültürünün yükselişi; 7- Siyasetin kitle partileri etrafında örgütlenişi ve nihayet, 8- Bilimin yaşamın tüm alanlarına ve özellikle de üretim süreci-ne uygulanması, toplumsal yaşamın aşamalı ve sürekli olarak rasyonalizasyonu. (http://www.turkcebilgi.com/end%C3%BCstri_toplumu 20.09.2018)

hayat şartlarını sunması bakımından serflik rejimi kaldırmaya yardımcı olabilecek bir sistem olarak değerlendirildi. Nitekim sosyalizm akımı Rus felsefesinde özgürlük ve sosyal adalet kavramları çerçevesinde yeni tartışma dalgasını başlatmış, devamında ise maneviyat üzerinde izler bırakmış bir hareketi temsil eder.

Rus felsefesinde ve edebiyatında radikal sosyalizm ve monarşi karşıtı görüşlerin babası olarak A.N. Radişçev³⁶ kabul edilir. Radişçev'in sosyalist görüşleri Leibniz, Rousseau, Locke ve Charles Bonnet (1720 – 1793) gibi filozofların özgürlük ve eşitlik üzerine çalışmalarından esinlenmiştir. Radişçev'in sosyalizm içerikli eserleri Aralıkçılar Başkaldırısının zeminini hazırlamış ve Klasik Dönemin özgürlükçü ve isyancı ruhunu beslemiş oldu. Ünlü *St. Petersburg'tan Moskova'ya yolculuk*³⁷ adlı eserinde Radişçev serflik rejimini ve mutlak monarşiyi eleştirmiştir. Radişçev'in eserleri Rus Özgürlükçü Hareketinin³⁸ başında duran V. G. Belinski³⁹, A. İ. Herzen (1812 – 1870) ve N. P. Ogarev (1813 – 1877) gibi devrimcilere ilham vermiştir. Esasen Radişçev, bir açıdan edebiyatı felsefi görüşün yayılması için kullanan ilk Rus düşünürü olarak değerlendirilebilir.⁴⁰ Lenin ve Troçki tarafından geliştirilmiş Sovyet sosyalizminden farklı olarak, Radişçev sosyalizminde pragmatik ve materyalistik dogmatizm mevcut değildir. İnsanı bağımsız bir değer olarak gören filozof, insanı toplum için var olan bir

³⁶ Radişçev, aynı zamanda Klasik Dönem Rus edebiyatının yapı taşlarını koymuş, ona yön vermiş, romantizmden realizme geçiş sürecini başlatmış yazar olarak kabul edilir.

³⁷ Rusça: "Путешествие из Петербурга в Москву" (1790)

³⁸ Rus Özgürlükçü Hareket – V.G. Belinskiy, A.İ. Herzen, P.Y. Çadayev ve N.P. Ogarev gibi Rus aydınlarınlar ve arkadaşlarından oluşan, 1830-1840 yılları arasında faaliyet gösteren, Rusya İmparatorluğundaki mutlak monarşi ve serflik rejimlerine karşı mücadele eden, ifade özgürlüğünü, insan haklarını savunan hareket. (Yeliseeva N.V. "Yakın Çağlar Tarihi", Yordam Kitap, 2009, s. 264)

³⁹ V.G. Belinski - parlak edebiyat eleştirmeni, araştırmacı gazeteci, devrimci düşünür ve estetik alanında gerçekçilik kuramının kurucusudur. Eleştirmen olarak çağının yazarlarını değerlendirdi ve ustalıklarını artırmalarına yardımcı oldu. Dönemin okurları Belinski 'nin eleştirilerine önem vererek yetenekli, ancak popüler olmayan yazarları keşfetmiş oldular. Yazdığı makalelerde "birey ve toplum", "birey ve tarih" gibi konuları açarak felsefi düşünlere yeni araştırma alanları ve ilham veriyordu. Aynı zamanda ilgili konular Belinski katkısı ile XIX. yy. ortalarında Rus edebiyatında popüler hale gelmeye başladı. Rus düşünce tarihinde Belinski 'nin etkisi ve önemi Gertsen, Çernişevski, Dobrolyubov, Dostoyevski, Plehanov, Rozanov, Lenin, Beryaev, Şpet, Zenkovskiy vs. filozof, yazar ve felsefe tarihçiler tarafından kabul edildi. (Yeliseeva N.V. "Yakın Çağlar Tarihi", Yordam Kitap, 2009)

⁴⁰ Ed. Maslin M.A. "История Русской Философии" – "Rus Felsefe Tarihi", Respublika y.e., 2001, s. 104

unsur olarak değil; toplumun insan mutluluğu için var olduğunu iddia eder. Bu açıdan Radişçev felsefesinin antropo-sosyal bir yöne sahip olduğu söylenebilir.⁴¹

Rus sosyalistler insan aklının sınırsız gücüne inanmıştır. Radişçev’e göre insan ancak aklını kullanarak sosyal kötülüğün ve yanlışlarının kaynağını bulabilir, Rus köylülerinin sefil durumunun çözülmesine ve soyluların ahlaki dejenerasyonunun düzelmesine yardımcı olabilir. Sadece özgürce aklını kullanan insan, toplum hayatının gerçek değişimini sağlayacak araçları geliştirebilir ve uygulayabilir. “Her insan, diğer insanlarla her açıdan eşit olarak dünyaya gelir. Hepimiz aynı şekilde uzuvlara, akla ve iradeye sahibiz”⁴² diye yazar Radişçev. Bu açıdan görüşleri doğal haklar teorisi kurucusu olan John Lock görüşlerine büyük benzerlik gösterir. Locke, herkesin “hayat”, “hürriyet” ve “mülkiyet” hakkına sahip olduğunu savunmakta ve görüşlerini hukuk alanında hayata geçirmeye çalışmaktadır. Doğal hukuk ve anayasa aracılığıyla devlet ve iktidar gücünü insanların hizmetine yönelik yönlendirmeye çalışan filozof Avrupa’da başta anayasal monarşiye, ardından demokratik yönetime geçirilmesinde büyük katkılarda bulunmuştur.⁴³ Aynı zamanda Radişçev’in doğal düzen ve özgürlük üzerine düşünceleri Jan Jacques Rousseau’nun *Toplumsal Sözleşme* eserindeki düşünceleriyle benzerlik göstermektedir.⁴⁴ Radişçev görüşlerinin Locke ve Rousseau görüşlerine büyük benzerlik göstermesi tesadüfi değildir. Radişçev dönemin birçok aydını olduğu gibi, altı sene boyunca Leipzig Üniversitesinde eğitim görmüş, Rousseau, Locke, Montesquieu, Leibnitz gibi filozoflarının çalışmalarını okuma şansı yakalamış ve görüşlerinden etkilenmiştir. Ancak memlekete döndükten sonra Radişçev dış felsefelerin ve inançların

⁴¹ Maslin, “Rus Felsefe Tarihi”, s.105

⁴² Radişçev A.N. “Собрание Сочинений” – “Tum Eserler”, Moskova, 1938, Cilt 1, s 278

⁴³ Ed. Çev. Atakan C., C. Vural İ. Y., “Özgürlük Yazıları”, Çizgi Kitabevi, Konya, 2003, s. 40

⁴⁴ Losskiy N.O. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova, Sovyetskiy pisatel, 1991, s.8

Rus topraklarına yerleşme çabalarından vazgeçmesi, kendine özgü felsefelerin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁵

Rusya'nın manevi hayatını izleyen düşünür karanlık gelecek konusunda son derece endişelidir. Batı kültür ve değerlerinin taparcasına taklit edilmesi aydınlar ile halk arasında uçurum oluşturacağını inanmaktadır. Rus İmparatorluğu'nun elit kesimi serflik rejimi görmezden gelmekteydi. Radişçev'e göre serflik kaldırılmadığı sürece, Rusya'nın köylülerden oluşan ana tabakası gittikçe fakirleşecek, kiliseden ve ahlaktan uzaklaşacak, manevi ve kültürel değerleri zayıflayacaktır. Düşünür endişelerini mektuplar, makaleler ve eserlerle paylaşmış, öyle ki öngörülleri Rus entelektüel sınıfını uyandırmış ve onları harekete geçirmiştir. Rus felsefesinde büyük iz bırakmış olan Radişçev, büyük olasılıkla farkında olmadan Rus felsefesinin edebi yönüne başvurarak Rus sosyalizmini geliştirmiştir.⁴⁶

1.3.2. Rus Santimantalizm

Radişçev'den farklı olarak Nikolay Mihayloviç Karamzin edebiyat gücünün farkında olup felsefi görüşleri kitlelere aktarmak üzere Rus düşünce tarihine yeni yön vermiş ve özgünlük kazanması için zemin hazırlamış bir akım geliştirmiştir. İnsan duygularını, vicdan ve maneviyatı harekete geçiren söz konusu akım santimantalizm olarak bilinir.⁴⁷

Rus santimantalistlerinin ana hedefi Rus köylüsünün insan onurunu korumak, toplum gözünde değerini artırmak, manevi ve ruhani zenginliklerini aktarabilmek, aile ve devlet açısından değer ve katkılarını gösterebilmektir. İlgili hedefi hayata geçirme amacıyla düşünür-yazarlar, sıradan insanların hayatını mektuplardan oluşan romanlar,

⁴⁵ Losskiy N.O. "Rus Felsefe Tarihi", s.3

⁴⁶ Losskiy N.O. "Rus Felsefe Tarihi", s.4

⁴⁷ Jukova O.A., "Избранные работы по философии культуры" – "Kültür Felsefesinden Seçkin Eserler", "Soglasie" yayınları, 2014, s. 32

günlükler, geziler ve hikâyeler aracılığıyla okuyuculara aktarmıştır. Akımın eserleri duygusallık ve şiirsel nesirle ön plana çıkar. Okuyucu kahramanların hayatında kendi sorun ve acılarını bulabilir, kahramanlarla birlikte hayatın sıkıntıları ile mücadele etmeye çalışır.⁴⁸ Bir bakımdan, Karamzin'in geliştirdiği santimantalizmi edebiyat aracılığıyla insanlardaki empati duygusunu geliştirerek kendi içinde ve çevresinde değişimler sağlamasına yardımcı olmayı hedeflemiştir. Karamzin Rus bilincine ulaşmanın, maneviyatını, kültürünü korumanın en kısa yolu olarak edebiyatı seçerek toplumsal, ahlaksal ve manevi problemleri edebiyat aracılığıyla çözmeyi amaçlamıştır. Amacı doğrultusunda çalışan düşünür santimantalizm çerçevesinde Rus dili reformunu gerçekleştirdi ve gelecekte yazılacak olan eserlerin daha geniş kitlelere hitap etmesini sağlamıştır.⁴⁹

Rus santimantalizminin diğer önemli temsilcisi, Karamzin santimantalizmi etkisinde kalan ve halktan insanlara büyük sevgi besleyen şair Vasiliy Andreeviç Jukovski'dir. Vasiliy Jukovski Rus edebiyatında Puşkin öncesi dönemin en büyük şairi olarak kabul edilir. Jukovski Rus santimantalizmini Alman romantizmi ile birleştirerek eserlerinde aktarmıştır. Köylülerin ve özellikle beylerine, toprak sahiplerine bağımlı durumda olan serf köylülerin durumuna acıyan Jukovski, öğrencisi ve taht varisi olan II. Aleksandr'ın Rus halkına ve Rus toprağına büyük sevgi beslemesini sağlamıştır.⁵⁰ Geleceğin imparatoru hocasının etkisi altında Rus dilinin, kültürünün, manevi

⁴⁸ Jukova, "Kültür Felsefesinden Seçkin Eserler", s. 33

⁴⁹ Modern edebi Rus dilinin gelişiminde büyük katkılarda bulunan Karamzin, edebi dilden az kullanılan ve yazıyı zorlaştıran arkaik kalıpları çıkarmış oldu. Onlar yerine daha yumuşak, şiir kafiyelerin kurulması için daha elverişli olan kalıpları seçti. Karamzin'in kullandığı Rusça, dönemin şairlerini etkilediği gibi, XIX. yy. Rusçasını da kaçınılmaz bir şekilde etkilemiş oldu. Yenilenmiş edebi dil sayesinde felsefi ve bilimsel yazıların hazırlanması ve anlaşılması kolaylaştırıldı, Rusça benzersiz edebi zenginliğini kazanmış oldu. Lomonosov "Rusçasını" ağır ve elverişsiz bulan Karamzin, düşünce akışkanlığı için dildeki reformları zaruri görmektedir. Sonucunda dilin sadeleşmesi yazarları halka yakınlaştırıyor, soylular ve monarşinin değil, sıradan insanların sesi haline getiriyor. Sadeleştirilmiş Rus dili ile yazılmış olan 12 ciltlik *Rus Devletin Tarihi* adlı eseri düşünür zamanında sıkça eleştirilse de özgünlüğü ve açıklığı sayesinde sosyal bilimlerinin yeni sözcük haznesini zenginleştirmiş oldu. (Richard Pipes "Karamzin's Memoir on Ancient in Modern Russia", The University of Michigan Press, 2005, s.50)

⁵⁰ İzuitova R.V., "Жуковский и его время" – "Jukovskiy ve onun zamanı", Nauka yayın evi, Leningrad, 1989, s.23

değerlerinin önemini anlamış oldu, ayrıca serfliğin kaldırılmasının bir zaruriyet olduğunu kabul etmiştir. Neticede II. Aleksandr tahta geçtikten sonra köylü serfliğin kaldırılmasıyla ilgili karar almıştır.⁵¹ Elbette serfliğin kaldırılması uzun süren ve farklı cephelerin, akımların güç birliği ile kabul ettirildiği bir karardır. Bununla beraber Rus halkında farkındalık oluşturmuş ve edebiyat üzerinden gelişen özgün felsefe yöntemini geliştirmiş santimantalizmin etkisini de göz ardı etmemiz mümkün değildir.

Santimantalizm çatısı altında edebiyatta gelişen romantizm akımı dinin, ahlakın, maneviyatın ve sosyal ilişkilerin estetik boyutu ile ilgilenmiştir. Santimantalizmde maneviyat kilise ve manastır duvarları ile sınırlı değildir, bunun yerine maneviyat canlı ve kapsayıcıdır. Öyleki özgün ve sınırsız bir karaktere sahip olduğu ifade edilir. Buna göre insanın doğa kanunlarına uyması kutsal bir süreçtir ve güçlü maneviyat algısı olmadan yaşanılmaz. Bu sebepten maneviyata ev sahipliği yapan, onu muhafaza eden sanat, edebiyat ve şiir doğal olarak kutsaldır. Santimantalim temsilcileri tarafından geliştirilmiş bu anlayış, Rus maneviyat algısını yeni bir seviyeye çıkarmıştır.⁵²

1.3.3. Estetik Hümanizm

Santimantalizm Rus edebiyatında olduğu gibi, Rus felsefesinde de devrim niteliğini yansıtan bir akımın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Estetik hümanizm XIX. yy. Rus aydınlarını etkilemiş ve yönlendirmiş dünya görüşü olarak insanı ve insan hayatını üstün değer olarak görmekle kalmıyor, insana dair olan her şeyde bir güzellik, bir nizam içinde görmektedir. Bu akım çerçevesinde insana olan bakış sanatın çeşitli

⁵¹ Köylü serfliğinin kaldırılması, 1861 yılında yürürlüğe konan o dönemde nüfusu yaklaşık 70 milyon olan Rus nüfusunun yaklaşık 28 milyonunu teşkil eden Rus köylülerinin toprağa ve çiftlik sahiplerine bağlı ve tâbi olma durumuna son veren Rus reformudur. Reform sayesinde 16. yüzyıldan beri Rusya'da sürdürülen köylü serfliği ortadan kaldırılmış ve Rus mujikleri özgürlüklerine kavuşmuşlardır.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6yl%C3%BC_serfli%C4%9Finin_kald%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1 – 09.11.2018)

⁵² Zenkovskiy V.V. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Cilt 1, Bölüm 1 YMCA-PRESS -1991,s.147

yöntemleriyle aktarılır, çünkü insan doğanın veya tanrının bir sanat eseridir. Böylelikle insanın ontolojik açıdan çözümlenmesi sanat aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Estetik Hümanizmin en parlak temsilcileri olarak N. M. Karamzin, A. S. Puşkin ve P. Y. Çadayev'i gösterebiliriz.

N. M. Karamzin ile A. S. Puşkin insanoğluna olan büyük hayranlıklarını eserleri aracılığıyla aktarırken, P. Y. Çadayev estetik hümanizmin sadık takipçisi olarak insan doğasını Rus ve Batı edebiyatlarının gelişimlerini inceleyerek çözümlemeye çalışmıştır. Edebiyatı insanlığın “hafızasını” muhafaza eden bir sanat dalı olarak gören Çadayev, edebiyat araştırmaları ile toplumsal ve bireysel problemleri çözümlemenin yollarını araştırmıştır. Santimantalizmin bir adım ilerisine giderek okuyucularda empati duygusunun oluşturulmasının ötesinde başlıca sağlam bireyin, ardından ise gelişmiş toplumsal bilincin şekillenmesine yönelik çalışacak bir yöntem geliştirmeye çalışmıştır. Kendini ilk önce hümanist olarak nitelendiren Çadayev, toplumsal maneviyat anlayışını bireysel maneviyat ile birleştirip, bireysel maneviyatın gelişmesi gerçekleşmeden toplumda değişimleri beklemenin manasız olduğunu savunmuştur. Bireysel maneviyatın yaşanması, ona göre toplumsal varlığın tarihsel süreç içerisinde maneviyatını yaşamasına ve muhafaza etmesine izin verir. Maneviyatın muhafaza edilmesi ise kültürün ve genel insanlık değerlerinin muhafaza edilmesine ve gelişmesine yol açar. (dip not)

Bireysel–toplumsal gelişim, maneviyatın, kültürün ve ahlakın korunması konularında Puşkin ve Çadayev'in Alman İdealizmine yakın olduklarını söyleyebiliriz. Rus estetik hümanizmin F.W.J. Schelling'in (1775 – 1854) sanat felsefesi üzerine çalışmalarından ve Hegel'in (1770 – 1831) Geist teorisinden etkilenmesi son derece doğaldır. Schelling'in “ozan ruhlu filozof ” olması ve sanattan “büyülü ve sembolik ayna” olarak bahsetmesi, sanatsal yaratımı mutlak bilincin en üst basamağı olarak

görmesini sağlamıştır.⁵³ Benzer şekilde Hegel'in geliştirdiği ve mutlak idealizmin merkezine yerleştirdiği Geist teorisi de sanat eserlerinde gelişiminin zirvesini yaşatmıştır.⁵⁴ Doğayı ve insanı Tanrının bir sanat eseri olarak gören Rus estetik hümanizm temsilcileri, insanın kendisini sanat aracılığıyla tanıyabileceğine ve geliştirebileceğine, toplumun hayatını ve bütün insanlığın kaderini değiştirebileceklerine inanmışlardır. Mutlak idealizm Rus santimentalizmi ile birleştiğinde estetik hümanizmin gelişmesine yol açmıştır. Sanatın yüceltildiği, tarihsel dinamiklerinin sanatçılar tarafından gerçekleştirildiği ve felsefenin edebiyat aracılığıyla geliştirildiği kültür için bu akımın gelişimi ve kök salması son derece doğal görünmektedir.

1.3.4. Slavcılık Akımı

Çaadayev Felsefi Mektuplarında Batı ile Slav kültürlerinin olumlu ve olumsuz özelliklerini inceleyerek XIX. yy. boyunca devam edecek tartışmanın temelini atmıştır. Bu tartışmalar 1830'lu-1840'lı yıllarında Rus felsefesinde Slavcılık ve Batıcılık olarak adlandırılan iki zıt felsefi kutupların oluşmasına yol açmıştır. Bu noktada Çaadayev estetik hümanizm zemini üzerinde Rus halkının gelişimi için çözüm arayarak dolaylı olarak hem Slavcılığın, hem de Batıcılığın kurucusu olmuştur.

Slavcılık üç ana ilkeye dayanmaktadır: 1. Ortodoksluk, 2. Mutlak monarşi, 3.Halkçılık. Slavcılar Rus rasyonel bilincinde duygusal ve içsel kökün savunucularıdır. Çaadayev geleneğinden gelen Slavcılar Batı uygarlığını samimiyetsizlikten ve ticaret temelli ilişkilerden dolayı eleştirir. Slavcılara göre ortodoksluk Rus ulusunun temelidir, monarşi ise Rus kültürü ve toplumu için en uygun yönetim modelidir. Muhafazakâr

⁵³ Lega V.P. "Философия нового времени" - "Yeni Zaman Felsefesi", Svyato-Tihonovskiy Enstetüsü yayın evi, 1997

⁵⁴ Tokat L. "Sanat Kutsalın İfşası mıdır?",Marmara Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 29 (2005/2), 137-163

bakış açılarına sahip olan Slavcılar, *Rus ruhunun* birey ve toplum üstü bir bilinç olduğunu savunuyordu. Aralıkçılar ihtilalinin öncesi ve sonrası döneminde Slavcılık Rus İmparatorluğu'nun resmi siyasi görüşünü felsefede temsil eden bir akım olmuştur. Mutlak monarşiye ve sağladığı düzene karşı çıkan Aralıkçılar propagandası geniş kitlelerde Slavcılık tezleriyle yumuşatılmıştır.⁵⁵

Konstantin Aksakov (1817 -1860)⁵⁶ Slavcılığın felsefi temelini edebiyat aracılığıyla inşa ve muhafaza edileceğine inanmıştır. Avrupa filozoflarından uzaklaşan ve özgün Rus felsefesini oluşturmaya çalışan K. Aksakov, neticede Slavcılık temeline Alman idealizminden beslenen santimentalizm ve estetik hümanizm fikirlerini yerleştirmiştir. Düşünüre göre Slav halkının hayatı, değerleri ve inancı yazarlar tarafından eserlerinde ölümsüzleştirilmeli, böylelikle ilerideki nesiller için korunmuş olmalıdır. Rus kültürünün özgünlüğünü savunan Aksakov, kültür muhafazasının örneği ve referansı olarak antik dönem Slav eserlerini göstermiştir.⁵⁷

Slavcılığın bir diğer temsilcisi A.S. Homiyakov Rusya'nın gelişimi için alternatif bir yol arayarak çözümü ruhsal birlikte bulmuştur.⁵⁸ Düşünüre göre Rus halkı için birliği sağlayacak en önemli unsur Ortodoks inancı ve onun kurucusu olan Ortodoks Kilisesidir. Böylelikle Slavcılık felsefesinin zeminini Bizans dönemi dini yazıtlar ve antik Rus tarihi yapıtları oluşturmuştur. Bunları göz önünde bulundurarak batıdan alınan düşüncelerin Rus mantalitenin manevi ve ruhani değerlerini besleyemediklerinden dolayı Rusya için yeterli ve uygun olmadıklarını sonucuna

⁵⁵ Ed. Maslin M.A. "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi", Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s. 133

⁵⁶ Konstantin Aksakov - Siyasi yazar, tarihçi, dil bilimci, edebi eleştirmen ve şair. Slavcılar topluluğun liderlerinden biri olup, "Rus tarzı" (eski Rus yöresel kıyafet tarzında) kıyafeti diktirip toplumda giyenlerden ilkiydi. Konstantin Aksakov dönemin Slavcılıkla ilgili bütün yayınlarda yer alan ve katkılarda bulunan bir düşünürdü. Rusya tarihi ile ilgili bilimsel çalışmalar yazarıdır. İlgili çalışmalarda Rusya'nın kültürel özgünlüğünü ve toplumunun sosyo-politik benzersizliğini savunuyor. Moskova Knezliği dönemi toplum düzenini idealize eder, serflik rejimine karşı çıkıp, basın ve ifade özgürlüğünü savunmaktaydı.

⁵⁷ Ed. Maslin M.A. "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi", Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s. 150-151

⁵⁸ Rus şair, ressam, siyasi yazar, ilahiyatçı, filozof, erken dönem slavcılık kurucularından biri ve Sant-Petersburg Bilim Akademisinin üyesi (1856).

varabiliriz. Batı felsefi sistemlerinin de maneviyat ve insan felsefesi ile ilgilenmekte olduğunu görsek de Homyakov'a göre bu çalışmalar, Rus toplumu için yetersiz ve tatminsizdir. Homyakov'un inancına göre, saf Hristiyan öğretisine dayanan Rus kültürü ve maneviyatı, felsefeyi kendi milli ve ulusal ihtiyaçları çerçevesinde geliştirmelidir.⁵⁹

Özgün felsefi sistemini oluşturma çabalarında bulunan Homyakov, Hegel'in tarihi determinizm anlayışını düşüncelerinde kullanır. Ancak muhafazakâr Ortodoks görüşlere sahip olan Homyakov'un anlayışında tarihi gelişim determinizmi, Tanrı'nın planı ile ilgilidir. Hz. İsa tarafından vaat edilen Tanrı'nın krallığı tarihi determinizmin nihai hedefi olup, Tanrı'nın buyruklarına uyulmaması insan devletlerini yüce hedeflerden uzaklaştırıp dejenerasyon yoluna sürüklemektedir. Bu amaca ulaşmak için, Rusya Tanrı tarafından belirlenen gelişim yolunu izlemeli, kültürel, manevi ve dini değerlerine sahip çıkmalıdır.⁶⁰

Batı bilim ve felsefi sistemlerinin maddi dünya ile sınırlı olduklarını savunan Slavcılar, asıl bilgelige ancak maddi bilgelik ile ruhani bilgelğin birleşme noktasında ulaşılabileceğini ileri sürerler. Belki de, asıl bilgelik insanoğlu için ulaşılamaz bir hedeftir, ancak kesinlikle sadece rasyonellik ve deneycilik yoluyla ulaşılabilecek bir seviye değildir.⁶¹ Slavcılar tarafından asıl bilgelik olarak adlandırılan bilinç seviyesi aslında samimi inançtır. Homyakov görüşüne göre bilgi temeline sahip olmayan inanç ezbere ve taklide dayalıdır, içinde samimiyet barındırmaz. Rusların farkı tam da bu noktada belirginleşir. Hayata ve dünyaya dair bildikleri her şeyi samimi duygularla nihayetinde imanları ile birleştirmişlerdi. İman, doğuştan var olan değil, hayat süreçleri boyunca gelişen ve güçlenen bir Tanrı – kul ilişkisidir. Bu açıdan bireyin özgür olması son derece önemlidir. Özgür irade insanı ahlaki yolda tutan güç olup, insanlığını vurgular.

⁵⁹ Zenkovskiy V.V. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi” , Cilt 1, Bölüm 1 YMCA-PRESS -1991,s.180

⁶⁰ Zenkovskiy V.V. “Rus Felsefe Tarihi”,s. 253, 257, 263

⁶¹ Ed. Maslin M.A.“История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s. 135

Diğer taraftan, insanın bireysel bilgeliği ve iradesi sınırlı olup dışarıdan desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada, ortak kültür ve manevi değerler çatısı altında toplumsal birlik büyük önem taşır. Slavcılara göre, Ruslar için bu çatıyı Slav kültürleri ile Ortodoksluk oluşturmalıdır.⁶²

Slav kültürünü Ortodoksluğa sıkı bir şekilde bağlayan Slavcı filozoflardan bir diğeri Nikolay Gogol'dur. Gogol için maneviyat sadece edebiyatta kullandığı bir konu değil, hayatının bölünmez parçasını temsil eder. Slavcılık değerlerini aktarırken Gogol, söz konusu değerleri şekilsel haliyle bırakmaz, ahlakı ile birlikte bizlere aktarır. Yazarın zengin iç dünyası Ortodoksluğun ahlaki değerleri ile birleşerek, herkese ahlak ve insanlık dersleri veren eserler üretmiştir.⁶³ Filozof ve ilahiyatçılardan farklı olarak Gogol elitist eserler yazmaktan kaçınmıştır. Kahramanlarının karakterleri ve hayatları ile okuyucularına “canlı” örnekler yazara göre ne maneviyat, ne de ahlak ezberlenerek öğrenilemez; onun iç dünyamızda yaşanması gerekir. Her eserini “küçük bir hayat” şeklinde tasarlayan Gogol, okuyucularına “yaşayarak” maneviyatlarını zenginleştirecek tecrübeler edinmelerine yardımcı olmuştur.⁶⁴

Gogol'un maneviyatı sadece dinin buyruklarına veya ilahi öğretilerine dayanmaz, Slavların derin ve zengin kültürüyle bütünleştirilmiş bir dünyayı yansıtır. Gogol'u okurken Slav değerlerini ve kültürünü Hristiyanlıktan ayırmak mümkün değildir, aynı şekilde Hristiyanlık da halk geleneklerinden ayrılamaz biçimdedir. Bu husus, Gogol'u yazar ve düşünür olarak eşsiz kılan bir özelliği yansıtır. Homyakov ve Aksakov kardeşler gibi Slavcılardan farklı olarak Gogol; ideal Slav ideolojisinin peşinde koşmaz, aşırılığa kaçmaz. Mütevazı, sessiz ve seviyeli bir şekilde milli ve geleneksel değerlerini yaşar, onları normal ve olması gereken olarak görür.

⁶² Maslin, “Rus Felsefe Tarihi”, s.136

⁶³ Zenkovskiy V.V., “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi” , Cilt 1, Bölüm 1 YMCA-PRESS -1991,s.172

⁶⁴ Zenkovskiy, “Rus Felsefe Tarihi”, s.173-174

Gogol'un okuyucuları onun sunduğu kültürü sahiplenir, eleştirileri kabul eder, değerleri ile gurur duymaya başlar. İdealist halk kahramanlarını tasarlamaktan ziyade, Gogol estetik hümanizmden uzaklaşarak kahramanların bulunduğu estetik amoralizm⁶⁵ hallerini yalın bir şekilde yansıtır. Yazara göre bir ulusun büyümesi ve gelişmesi sadece kendini yüceltmesi ve övmesiyle değil, aynı zamanda eleştirmesi ve negatif yönlerini görüp üzerinde çalışmasıyla gerçekleştirilebilir.⁶⁶

Eleştiri çoğunlukla zor ve çoğu kez kabul görmeyen bir işi temsil eder. Gogol bu misyonu alçak gönüllülükle üstlenerek eserleriyle gerçekleştirir. Bu sebeple Gogol'un kahramanları mükemmeliyetten uzak, gizli negatif karakter özelliklerine sahip, ancak doğru yolu bulmaya meyilli insanlardır. Eserlerinde kahramanlar ahlaki seçimlerle karşı karşıya bırakılır, böylelikle yazar okuyucularını da potansiyel seçim yapmaya hazırlamış olur.⁶⁷ Eserlerinde yaptığı seçimlerden dolayı kimseyi yargılamayan yazar, kültür ile Kilise problemini aktarır. Rus düşünce tarihinde ilk defa bilinçli bir şekilde Ortodoks kültürü fikri Gogol'un eserlerinde sunulmuştur. Gogol'e göre bütün Rus kültürü Ortodoksluğun maneviyatı çerçevesinde yeniden inşa edilmelidir. Ne siyaset, ne de ideoloji değişim konusunda yeterli olmaz. Kültür sanat, sanat maneviyat, maneviyat ise dini değerler aracılığıyla geliştirilip hakikate doğru yönelmeye yardımcı olabilir.⁶⁸

⁶⁵ Estetik amoralizm – insan özünü tanımaya yönelik toplumun dayattığı bütün ahlaki kurallardan vazgeçilmesi, iyilin ve kötülüğün ötesine geçilmesini öngördüğü pratik yöntemdir. Rus edebiyatında Gogol ve Çernişevski tarafından kahramanlarının negatif özellikleri aracılığıyla okuyucuya kendisi için doğruyu bulmaya yardım eden yöntem olarak kullanılır. Batı felsefesinde F. Nietzsche tarafından “İyiliğin ve kötülüğün ötesine geçilmesi”, insanın zihni ve fiziki özgürlüğünü kazanması için önerdiği bir davranış biçimidir. Gogol'un yöntemine benzerlik göstererek Nietzsche de “İyiliğin ve kötülüğün ötesine geçilmesini – iyi olmanın ve kötü olmanın ötesine geçilmesiyle aynı şey olmadığını” belirtir. Estetik amoralizm anarşik ahlak algısını savunmaz, insanın kendisini tanıması ve özgür düşünebilmesi için dogmatik toplumsal ahlakından uzaklaşmasına ve kendi “iyiliği ve kötülüğünü” bulmasına yardım eden bir yöntemdir. (Zenkovskiy V.V. “Русские мыслители и Европа” – “Rus düşünürler ve Avrupa”, YMCA PRESS, Paris, 1955)

⁶⁶ Annenkova E.A. “Гоголь и литературно-общественное движение конца 30-х - начала 40-х годов XIX. века” – “Gogol ve XIX. y.y. 30-40 yıllarının edebi ve toplumsal hareketleri”, A.İ. Gertsen LGPI, 1988, s.14, s.78

⁶⁷ Kamedina L.V. “Н.В. Гоголь о духовном смысле художественного творчества в русской културе” – “N.V. Gogol'un Rus kültüründe edebiyatının manevi manasıyla ilgili görüşleri”, “Gumanitarniy Vektor” dergisi, 2010, No:4

⁶⁸ Zenkovskiy V.V. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Cilt 1, Bölüm 1 YMCA-PRESS -1991,s.175

1.3.5. Batıcılık Akımı

Slavcıların Rusya'nın gelişimi ile ilgili geleneksel ve çoğunlukla muhafazakâr görüşlerinin karşısında Batıcılar; Rus kültür ve maneviyatının halk bilincinde yeterince köklü ve yerleşik olduğunu, bunun yerine eksik görünen rasyonel bilincin geliştirilmesi gerekliliğini savunmuştur. Rus geleneksel dünya görüşünü fazla duygusal ve saf gören Batıcılar, Rus İmparatorluğu'nun komşuları ve düşmanları karşısında güçlü ve bağımsız tutumunu koruyabilmesi için bilime, sanayileşmeye ve rasyonelleşmeye yönelik hareket etmesi gerektiğini ileri sürerler. Rus düşünce tarihinde Batıcılık akımının temsilcileri olarak bilinen Herzen, Belinski ve Ogarev Rusya'nın Avrupalılaşmasını desteklemiş, Büyük Petro reformlarının önemini savunmuşlardır. Batıcılara göre din toplumsal gelişimin frenidir. Toplum içindeki en büyük değer bireyin kendisi olup, devletin ana var oluş sebebi bireyin haklarını korumaktır. Her insanın bireysel bağımsızlığa sahip olma hakkı vardır.

Batıcılar Avrupalı insan idealini yüceltmıştır. Onların görüşünde Avrupalı olmak – çalışkan, eğitilmiş, kültürlü, dakik ve farklı görüşlere toleranslı insan olmak demektir. Batıcılar, Slavcılar gibi Rusya'yı seven, onun gelişimini ve refah içerisinde yaşamasını isteyen düşünürler olsa da Slavcılardan farklı olarak içe dönük değil, dışa dönük yöntemler teklif etmişler.⁶⁹

Batıcılık akımının ortaya çıkması ve şekillenmesi sıkı bir şekilde 1831 yılında kurulmuş olan *Stankeviç topluluğu* ile ilgilidir. Stankeviç topluluğuna V. Belinski, K.Aksakov, M. Lermontov, M. Bakunin (1814-1876), V. Botkin (1812-1869), M.Katkov (1818-1878), Granovski (1813-1855) gibi dönemin parlak isimleri

⁶⁹ Suhov A.D. "Столетняя дискуссия: западничество и самобытность в русской философии" – "Yüzyıllık müzakere: Batıcılık ve Rus felsefesinin özgünlüğü", Rusya Bilim Akademisi Felsefe Enstitüsü, Moskova, 1998, s.42

sahiptir.⁷⁰ Topluluk üyeleri başlangıçta Schelling felsefesini, 1835 sonrasında ise Hegel felsefesini değerlendirmek için toplanmıştır. Bunun yanısıra üyeler Goethe (1749–1832) ve Shakespeare (1564-1616) şiirleri okumaya, Beethoven (1770–1827) ve Schubert (1797–1828)'in müziğini dinlemeye yönelik de biraraya gelmiştir.

Stankeviç Topluluğu ve Batıcılık akımının önemli temsilcilerinden Vissarion Grigoryeviç Belinski, Klasik Dönem edebiyat geleneğinin kurulmasında büyük katkılar sağlamıştır. Belinski, Klasik Dönem yazarlarını idealistik fikirlerden uzaklaştırarak onların realizme doğru yönelmelerini sağlamıştır.⁷¹

Birçok batıcı gibi başta Hegel felsefesinden etkilenmiş olan Belinski, sonrasında idealist devrimci düşüncelerden uzaklaşarak Rusya'nın gerçekleriyle yüzleşmiştir. O şunları söyler:

Rusya'nın bütün umudu devrimde ve anayasanın değiştirilmesinde değil, sadece eğitim ve bilinçlendirilmesindedir... Özgürlük ilk önce her bireyin iç özgürlüğüne dayanan halkın özgürlüğüdür. İç özgürlük ise bilinçlendirilmeyle kazandırılır. Ancak bu muhteşem yolu ile bizim Rusya'mız özgürlüğüne kavuşacak.⁷²

Anlaşılabacağı üzere edebiyat Belinski için bilinçlendirilmenin kısa yollarından biridir. Örnek olarak 1839 yılında A.S. Griboyedov'un (1795–1829) efsanevi *Akıldan Bela* eseri hakkında Belinski'nin eleştirisini sunabiliriz. İlgili makalede eleştirmen şöyle yazar:

Edebiyat düşünce şeklini almış hakikattir; onun varlıkları – hayat bulmuş, görünür, incelenebilir fikirlerdir. Buna bağlı olarak edebiyat felsefeyle özdeştir, aynı düşünce akışına sahiptir, çünkü hakiki gerçeklik olan aynı içeriğe sahiptir. Ancak, düşüncenin kendisinden diyalektik gelişim aracılığıyla türetilmesi şeklinde değil, düşüncenin bir görüntü, bir karakter şeklinde sunulması yoluyla...⁷³

⁷⁰ Ed. Maslin M.A. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s. 152

⁷¹ Losskiy N.O. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova, Sovyetskiy pisatel, 1991, s. 62

⁷² Belinskiy V.G. “Статьи и Рецензии” – “Makaleler ve eleştiriler”, Cilt 1, Goslitizdat, 1948, s.149

⁷³ Belinskiy V.G. “Makaleler ve eleştiriler”, s.464

Bireyin önemi ve değeri ile ilgili görüşler güçlendikçe Belinski Hegel felsefesinden uzaklaşmış ve Saint Simon sosyalizmini “ideallerin ideali” olarak kabul etmeye başlamıştır.⁷⁴ Radikal sosyalizm fikirleri Rus felsefesine ve edebiyatına daha önce Radişçev tarafından getirilmiş olsa da köklü monarşi tarihine sahip olan Rusya için sosyalist fikirler son derece yeni ve düşünsel seviyede devrimci niteliği sahiptir. Belinski bu durumun farkındadır ve neticede sosyalizm düşüncesi beraberinde Rusya’ya antropolojik materyalizmi⁷⁵ getirmiş oldu. 1847’de Botkin’e yazdığı mektupta Belinski şöyle söyler:

Metafiziğin cehenneme kadar yolu var: bu kelime doğaüstü, yani saçmalık anlamına gelmektedir... Bilim aşkınlık ve ilahiyat hayaletlerinden kurtarılmalıdır” diye metafiziğe karşıt olan duygularını aktarmış.⁷⁶

Bir Batıcı olarak Belinski’nin bu türden bir görüşe sahip olması son derece doğal görünür. Hatırlanacağı üzere Batıcıların felsefi görüşleri çoğunlukla Alman ve Fransız Aydınlanma dönemi felsefelerine dayanır. Metafiziği reddetmeye karar veren Belinski, bir anlamda David Hume ampirizmini izlemiş olmaktadır. Hume nedenselliği, dine yönelik eleştirel tutumu, deneyimciliği aracılığıyla insanlığı metafizik rüyadan uyandırmaya çalışmıştır. Varoluşu kanıtlanması imkânsız ruhani dünya işlerinden uzaklaşıp, deneyimleyebildiğimiz içinde yaşadığımız dünyaya odaklanmamızı teklif etmiştir.⁷⁷ Belinski’ye göre Rusya’nın gelişim için metafizikten vazgeçmesi gerekir, çünkü insani değerleri korumakla yükümlü olan metafizik, Rusya’yı geriletıyor, Rusya’nın gelişmesine izin vermiyordu. Belinski’nin metafizik ve özellikle kiliseye olan yaklaşımı, Fransız Ansiklopedisi Denis Diderot (1713-1784)’un görüşleri ile

⁷⁴ Ed. Maslin M.A., “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s. 167

⁷⁵ Antropolojik Materyalizm – İnsanı varoluşun merkezine yerleştiren, insanlık kavramını temel dünya görüşünün üst kategorisi olarak konumlandıran; doğa, toplum ve düşünme kavramlarının ancak insan konsepti çerçevesinde araştırılabileceğini savunan görüştür. Bu görüş Feuerbach felsefesine özgü olup, bilimsel komünizm felsefesinin temel kavramlarından biri haline gelmişti.

⁷⁶ Losskiy N. O., “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova, Sovyetskiy pisatel y.e., 1991, s. 61

⁷⁷ Çıvgın A. G. “David Hume: Felsefe ve Metafiziğin Mahiyeti”, *Kaygı*. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, sayı:20, s.31-40.

benzerlik göstermektedir. Diderot, dine ve din görevlilerine olan görüşünü son derece yalın aktarmaktaydı: “Eğer rahipleri istiyorsanız filozoflara ihtiyacınız yok demektir ve eğer filozofları istiyorsanız rahiplere ihtiyacınız yoktur; çünkü biri aklın dostu ve bilimin geliştiricisi olarak anılırken, diğeri aklın düşmanı ve cehaletin savunucusu olarak tanınır.” “Filozoflar hiç din görevlisi öldürmemiştir, oysa din görevlileri çok fazla filozof öldürmüştür.”⁷⁸

Metafizik karşıtı düşünceler Belinski’nin ardından bütün Batıcılık taraftarı olan Rus entelektüel kesimi için kırılma noktası haline gelmiştir. Rusya İmparatorluğu düşünce seviyesinde sekülerleşmenin zirvesine ulaşmaya başlamıştır. Elbette saf sekülerleşme sınırlı alanlarda ve belirli entelektüel çevrelerde gerçekleşiyordu, ama Belinski tarafından başlatılan dalga, Rusya’yı neticede Sovyet ideolojisine getirmiştir. Bolşevizm’in babalarından olan Vladimir Lenin’in Batıcılar ve özellikle Belinski ’nin görüşlerinden etkilendiği aşikârdır. Erken Rus sol hareketlerinin temsilcileri Botkin, Annenkov ve Bakunin daha yeni yazılmış ve Avrupa’da yayılan Marx (1818 -1883) eserlerini çevirerek, Rus aydınları arasında büyük tartışmalara yol açtılar. Marx ve Engels’ten (1820 – 1895) eserlerinde ve mektuplarında hiç bahsetmemiş olan Belinski, materyalizmi üstü örtük biçimde savunmuştur.

Sosyalizmi eşitlikçi ve adaletli bir rejim olarak gören Batıcılar, henüz tam anlamıyla materyalizmin takipçisi değildir. Kültürel ve insani değerler çerçevesinde maneviyat hala büyük önem taşımaktadır. Ancak Batıcılara göre maneviyat metafizik ve ilahiyat alanından arındırılmalıdır.⁷⁹ Örnek olarak, Batıcılara göre kötülük problemi metafizik bir problem değil, sosyolojik bir problemdir. Kötülük insanın kendisinde değil, toplumun içinde saklıdır ve böyle düşünce maneviyatı bireysel değil, kolektif problem haline getirmiş olur. Belinski’nin açıkladığı gibi: “İnsan, doğasından dolayı

⁷⁸ https://tr.wikiquote.org/wiki/Denis_Diderot (15.07.2018)

⁷⁹ Ed. Gromov M.N. “История Русской Философии” – “Rus Felsefe Tarihi”, Rusya Bilim Akademisinin Felsefe Enstetüsü, Moskova, 1998, s. 103

değil, Rusya'daki toplumsal alışkanlıklardan dolayı kötülük yapar, birey algısı bizler de daha yeni şekilleniyor.”⁸⁰

Batıcılar toplumsal problemleri çözmekle hedefiyle felsefeyi teorik alandan pratik alana getirilmesinin gerektiğini savunmuştur. Nitekim Herzen için felsefe teorik değerinden ziyade pratik değere sahiptir. Felsefe, bireyin özgürlüğü ve toplumsal adalet gibi amaçların ulaşılması için bir araçtır. XX. yy.'ın başında Lenin, Herzen'in ideolojisini şu şekilde açıklıyordu:

Herzen Hegel'in gördüklerinden ötesini görmüş oldu, Feuerbach peşinden materyalizme doğru gitti. ...Herzen diyalektik materyalizme son derece yaklaşarak, tarihi materyalizm seviyesinde kaldı. Bu “duraksama” 1848 devrim sonrasında Herzen için hayal kırıklığına neden oldu.⁸¹

Anlaşılabileceği gibi Lenin, Bolşevik ideolojisi açısından kendince doğru bir yorum yapmıştır. Ancak dönemin olaylarını ve konjonktürünü göz önünde bulundurarak Herzen'i saf materyalist ve sosyalist olarak değerlendiremeyiz. Düşünür diğer Batıcılar gibi, Rusya için uygun olabilecek yeni bir gelişim yolu arıyordu. Mutlak monarşiye karşı son derece negatif tutumda bulunan Herzen, Rus halkı için özgürlük ve eşitlik getirecek sosyal rejim arayışındadır. Kurumsal dinlere karşı soğuk tutumda bulunan Herzen, toplumun manevi değerlerinin korunması için dini mecburi unsur olarak görmemektedir. İnsanı doğanın rasyonel zekâyâ sahip cevheri olarak gören düşünür, insanın dış faktörler ve baskılar olmadan da manevi açıdan düzgün bir hayat yaşayabileceğine inanmaktadır.⁸²

Görüldüğü gibi XIX. yy.'da gelişmiş olan Batıcılık akımı Rus geleneksel kültürü ile Batının gelişmiş uygarlığını “barıştıрма” yollarını arayan dönemin parlak aydınlarından oluşan bir düşünce akımıydı. İnsanın özgürlüğünü savunarak serfliğe

⁸⁰ Ed. Maslin M.A. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s. 170

⁸¹ Losskiy N.O. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova, Sovyetskiy pisatel, 1991, s.63

⁸² Losskiy N.O. “Rus Felsefe Tarihi”, s. 63

karşı çıkmasını, mutlak monarşinin anayasal monarşiye geçirilmesini talep etmesini, ayrıca ahlak ve maneviyatın Kilise veya devlet gibi dogmatik kurumlar tarafından değil; özgür düşünme cesaretine sahip, eğitilmiş ve muhakeme yapabilen bireyler tarafından şekillenmesi gerektiğini savunmaktalar.

1.3.6. Narodizm ve Rus Nihilizmi

Nihilizm savunucuları aşkın konularla ilgilenmekten ziyade, mevcut dünyanın iyiliği için çalışılmasının gerektiğini, pozitif bilimi ve insanın özgür olduğunu savunmuştur. Bir insanın diğer bir insan üzerinde doğuştan gelen üstünlüğe sahip olmadığını, üstünlüğün ancak bilgi ve bireysel özelliklerle kazanılacağı kanaatini taşımışlar. Nihilizm akımı için evrenin ortasında insani problemler bulunuyordu. İnsanlığın karşılaştığı problemler karşısında antropolojik yöntem aracılığıyla siyasi, ekonomik, tarihsel, edebi vs. boyutlarda teorik çözüm aranıyordu. *Felsefede antropolojik yöntem* Rus felsefesindeki en parlak nihilizm temsilcilerinden Nikolay Gavriloviç Çernişevski (1828 -1889) tarafından geliştirilmiştir.

Bazı kaynaklara göre narodizmin kurucusu olarak Herzen kabul edilse de, bu akımı geliştirmiş ve edebiyatta hayat vermiş Çernişevski'dir. Çernişevski Rus halkını otokrasinin devrilmesi ve sosyalist bir toplumun kurulması için davet etmiştir. Hedefi eski Rus köy komününü temele alan bir sosyalizmi geliştirmek olan Çernişevski'nin geliştirdiği narodizm felsefesine göre kapitalizm Rusya'da geçicidir ve batıdaki gibi gelişmesi de olası değildir. Rusya'nın bir endüstri ülkesi olmadığını savunan Çernişevski, devrimci gücün proletarya değil, köylünün olacağını öngördü ve neticede haklı çıktı. Nitekim Karl Marx, Çernişevski'yi, "burjuva iktisadının iflasını ustaca ortaya

koyan büyük Rus araştırmacısı ve eleştirmeni" olarak tanımlar.⁸³ Ancak Çernişevski bir Marksist değildir, zira Marksist çalışmalardan habersizdir.⁸⁴

Pozitivist, nihilist ve sosyalist görüşlü Çernişevski Klasik Dönem Rus felsefesinin edebi yöntemini başarılı bir şekilde kullanarak felsefesinde aynı zamanda etik ile ahlak konuları işlemiştir. Çernişevski günlüğünde (1848) bilime ve pozitivizme olan sevdasına rağmen, imanın insan ahlakı için olan öneminden bahseder. Düşünüre göre insanı asıl insan yapan insan sevgisidir ve bu konuda en büyük örnek Hz. İsa'dır. Çernişevski, yeni inancın geliştirilmesi veya dinden tamamen vazgeçilmesi durumunda en çok Mesih'in yokluğuna üzüleceğini söyler. İleriki yıllarda, materyalizm felsefesinde derinleşen Çernişevski, yine de ahlak ile maneviyat konularından vazgeçmemiştir. Ancak Çernişevski'nin maneviyatı; "hayatın kutsallığı", "doğal özgürlük", "dünyada adalet" gibi idealleri içeren dünyevi/seküler bir maneviyattır.

Nasıl yapmalı? 'nın yazarı Çernişevski birey içerisinde Rusya'nın ahlaki ve sosyal yenilenmesini başlatacak zemini aramıştır. Ona göre devrimin gerçekleştirilmesi yeterli değildir. Devrimin içlerinde kendilerini özgür ve eşit bireyler olarak gören insanlar tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Bu sebepten Çernişevski ütopyik sosyalist olarak nitelendirilir.⁸⁵ Ancak Rus ulusunda özgürlük ve eşitlik duygusunun arayışı ütopyik olarak görünse de, nihayetinde Ekim devriminin gerçekleşmesini dikkate aldığımızda, illüzyondan ibaret olmadığını anlayabiliriz. Çernişevski Rus halkının "insanlığı" sebebiyle devrimci hareketin başarısına inanır. Çernişevski'nin maneviyat algısı bir

⁸³ Oksman Y.G. "Н. Г. Чернышевский в воспоминаниях современников" – " Çağdaşlılar hatırlarından N.G. Çernişevski", Saratov Yayın Evi, 1958, Cilt 1, s.108

⁸⁴ Çernişevski'ye büyük hayranlık duyan Lenin onun Rusya'daki devrimci düşünce ve hareketin gelişimindeki rolünü şöyle açıklar; "... Herzen 'den sonra Narodizm görüşleri geliştiren Çernişevski, Herzenle karşılaştırıldığında büyük bir sıçrama yapmıştır. Çernişevski çok daha tutarlı ve militan bir demokratı, onun yazıları sınıf mücadelesi ruhunu esinlendirir. O, liberalizmin ikiyüzlülüğünü teşhir etme yolunu kararlılıkla izlemiştir... Ütopyik sosyalist görüşlerine rağmen, O, kapitalizmin dikkat çekici biçimde derin bir eleştirmeniydi." (Y.G. Oksman "Н. Г. Чернышевский в воспоминаниях современников" – " Çağdaşlılar hatırlarından N.G. Çernişevski", Saratov Yayın Evi, 1958, Cilt 1, s.109)

⁸⁵ Hessin N.V. "Н.Г. Чернышевский в борьбе за социалистическое будущее России" – "N.G. Çernişevski'nin Rusya'nın sosyalist geleceğindeki mücadeleye katkısı", Mısl,1982, s.226, 247, 255

şekilde Sovyet ideolojisini etkilemiştir. Dinsiz iman, imansız ahlak, insanın iç güzelliklerine dayandırılan maneviyat algısı halini almıştır.⁸⁶

İnsan kavramı, Çernişevski’de *beşer* kavramından ayrılır. Beşer - çıkarıcı, yakındakinin acılarına göz yuman biridir. Bu açıdan kapitalist sistem beşerler için geliştirilmiş bir sistemdir. Ancak tam anlamıyla “insan”, yani manevi açıdan dolu ve donanımlı olan birey, toplumun tümü için refah ile özgürlük uğruna savaşılabılır, kendini feda edebilir, gerçek insan kardeşliğini sergileyebilir. Bunu, dinin buyruklarından veya diğer dayatılan kurallardan dolayı değil; iç ahlakından, geliştirdiği manevi değerlerinden dolayı gerçekleştirir.⁸⁷ Çernişevski anlayışındaki “insan” özgür benliğe sahip ve fiillerinden dolayı sorumluluğu üstlenebilen bireydir. Gerçekleştirdiği her eylem sadece kendi hayatını değil, yaşadığı toplumu da etkileme gücüne sahip olduğunun farkında, böylelikle her eylemi örnek nitelik taşımalıdır. Bu açıdan Çernişevski’nin “İnsan” kavramı Kant’ın *Maxim* fikrine son derece yakındır. Görüldüğü gibi, Çernişevski narodizmi bireysel, içsel, samimi ahlaka dayanmaktadır. Çernişevski’ye göre Ruslar için maneviyat, pozitivizm ve ateizm geleneklerinden üstündür.

1.3.7. Yarı Pozitivizm

Pozitivizm ve nihilizm felsefesi 1860 ve 1870’li yıllarda Rusya’da popüler akımlardı ve Çernişevski dışında İvan Seçenov (1829–1905) ve Nikolay Pirogov (1810-1881) gibi ünlü bilim adamları tarafından temsil ediliyordu. Akım temsilcileri, A. Comte’un eserlerinden etkilenecek Rus pozitivist düşüncesini geliştiriyorken, aynı zamanda Batılı pozitivizmin eleştirisini gerçekleştiriyor, Rus düşüncesi için yeniden şekillendiriyorlardı. Pozitivizmin popülerliğine rağmen K. D. Kavelin (1818 -1885), P.

⁸⁶ Maslin M.A. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s. 189

⁸⁷ Maslin M.A. “Rus Felsefe Tarihi”, s.200

L. Lavrov (1823 – 1900), N. K. Mihaylovskiy (1842 -1904) ve N. İ. Kareev (1850 – 1931) gibi filozoflar aslında yarı pozitivistlerdir.

Yarı pozitivism; Rus felsefe tarihinde A.Comte felsefesine dayanan, metafiziği reddeden, ancak aynı zamanda insanı ahlaki ve manevi bir varlık olarak kabul eden görüşü temsil eder. Yarı pozitivism felsefesi kendi içinde çatışmalar içerse de, Rus felsefesine özgü olan maneviyattan vazgeçememe özelliğini taşımaktadır. Rus filozoflar ve bilim adamları için pozitivism çoğunlukla bilimsel metot ile sınırlandırılmış olup, insanın iç dünyasına, kültürel ve manevi değerlerine dokunmamaktadır. Sonuç olarak varoluşu bütün boyutlarda algılayabilmek ve anlayabilmek için Yarı Pozitivizme başvurmak bir zaruriyettir.⁸⁸

Yarı Pozitivist düşünürlerden Lev Lopatin’e (1855 – 1920) göre saf anlamda pozitivism sadece teorik seviyede var olabilir. İnsan felsefesi söz konusu olduğunda maneviyat, ahlak ve kültür gibi konular ampirik yöntemle ölçülemez. Pozitivism, Ruslar için son derece önemli olan, yakındakine sevgi, kardeşlik, iyilik duygularını açıklayamaması sebebiyle Batılı şekliyle olduğu gibi kabul edilemez.⁸⁹

Romantizm akımının zayıflaması ve bilimde olduğu gibi, felsefe ve edebiyatta da realizmin güçlenmesi doğal olarak sekülerleşmenin zirveye çıkmasına ve ateizm ile sonuçlanmasına sebep olmalıydı. Ancak Rus düşünce tarihi için senaryo tam olarak bu şekilde gerçekleşmedi. Bilim alanında yarı pozitivism akımı insanın maneviyat ve dini değerlerini koruyorken, edebiyatta Dostoyevski ve Tolstoy gibi güçlü ahlakçılar sayesinde saf pozitivism ve realizm yarı pozitivism ile varoluşçulukla yumuşatıldı. Dostoyevski ve Tolstoy’un güçlü manevi ve ahlaki mesajları taşıyan eserleri, gizemli Rus ruhunun “soğuk” pozitivismde kaybolmasını engellemiştir.

⁸⁸ Zenkovskiy V.V. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi” , Cilt 1, IX Bölüm YMCA-PRESS -1991

⁸⁹ Kuraksina V.A. “Влияние и критика позитивизма в русской философии XIX. века” – “XIX. yy Rus felsefesinde pozitivism etkisi ve eleştirisi”, Saratovskiy Devlet Üniversitesi, WeRuS-2016, Cilt 6, No:5.

1.3.8. Rus Varoluşçuluk, Hümanizm ve Halkçılık akımları

Akademik zemininden ziyade edebiyat aracılığıyla gelişen Rus felsefesi, XIX. yy. ikinci yarısı için aktüel olan varoluşçuluk, hümanizm ve halkçılık akımlarını da edebiyat aracılığıyla Rus kültürünün zeminine konumlandırdı. Çernişevski, Dostoyevski, Turgenev ve Tolstoy gibi Rus yazar ve düşünürleri, Schopenhauer (1788 - 1860), Nietzsche, Kierkegaard (1813-1855) gibi Batılı varoluşçuluk ve nihilizm temsilcilerinin çalışmalarıyla tanışıp etkileri altında kalarak Rusya için uygun olan formülü bulmaya çalışmıştır.

Örneğin insanı en üstün değer olarak gören Dostoyevski ve Tolstoy, dünya edebiyatında iz bırakmış eserleri aracılığıyla Rus felsefesinde Halkçılık adı altında birleştirilen varoluşçuluk ve hümanizm problemlerini çözmeye yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Onların oluşturdukları Rus Halkçılık akımı sadece vatandaş – devlet ilişkisini, insanın dünyadaki yerini ve hayatın anlamını sorgulamakla kalmayıp, hangi değerler çerçevesinde yaşandığı sürece yaşanmaya değer olduğunu da sorguladılar. Batılı filozofların geliştirdiği çözüm ve yöntemlerin Rus toplumu için yetersiz ve kısıtlı olduğuna karar vererek, Rus kültürüne, inanç sistemine ve özgünlüğüne uyacak değerler ve yöntemler araştırdılar. Genel anlamda halkçılık yönetimde, siyasette, kalkınmada, gelirin dağılımında, devlet ve ulus olanakların kullanılmasında, halkın yararının gözetilmesini amaçlamaktır. Ancak Rus düşünürler tarafından geliştirilmiş Rus halkçılığı bunların ötesine giderek Rusların sadece refah içinde demokratik ortamda yaşamının dışında varoluş sebeplerini bilmelerini ve kalplerinde insan sevgisiyle yaşamalarını hedefliyordu. Dostoyevski ve Tolstoy'un varoluş ve hümanizm üzerine düşünceleri

XIX. yy. ile XX. yy. başlarındaki felsefî arayışların özünü içerir ve yabancı araştırmacılar için *gizemli Rus ruhunun* çözümünü taşımaktadır.⁹⁰

Pozitivizm ve nihilizmin Rusya’da yayılmasının sonuçlarını öngörebilen düşünürler edebiyat aracılığıyla XIX yy. sonlarında manevi uyanışı gerçekleştirmeye çalışıyordu. Rus kültürüne ve maneviyat algısına büyük katkılarda bulunan Dostoyevski, düşüncelerini eserlerine Tanrı ve iman konusu aracılığıyla aktarmıştır. Eserlerinde incelediği etik, estetik, antropolojik, tarihi problemler daima maneviyat zemini üzerinde çözülür. Hümanist biri olarak Dostoyevski⁹¹, Kitabı Mukaddes buyruklarını romanlarında ideal ve romantik şeklinde değil, gerçek hayatın acıları ve sınavları aracılığıyla aktarır. Hiçbir insanın mükemmel olmadığını anlayan yazar, daima bir umudun olduğunu ve hangi günahlar ile hatalar işlenirse işlensin, insanın yine de gerçek mutluluğu Tanrı ile olan ilişkisinde bulacağını hatırlatır.⁹²

XIX. yy.ın ikinci yarısındaki Batıcılık, pozitivizm ve ateizm felsefelerinin Rusya’da yaygınlaştığını ve insanların bilincinde kökler saldıklarında vuku bulacak muhtemel sonuçları öngörebilen Dostoyevski, inançsız hayatın getireceği felaketlerden dolayı son derece endişelidir. Soren Kierkegaard’ın varoluşçuluk felsefesinden etkilenmiş olan filozof, gelecek nesillerin hayatlarını yanlış, sonlu ve dünyevi değerlere bağlamalarını istememiştir. Dostoyevski için Tanrı’ya olan inanç, özünde sonsuz hakikati içeriyor ve insanı ruhani ölümünden kurtarıyordu. Çünkü yazar için maddi vücudun ölümü bir son değildir, ancak imanı ile maneviyatını kaybeden insan yürüyen

⁹⁰ Maslin M.A. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s. 261

⁹¹ Batı felsefe kaynaklarında Dostoyevski Edmund Burke ve John Lock gibi siyasi muhafazakâr olarak değerlendirilir. Geleneksel ve dini değerleri savunan yazar devrimlere ve dışarıdan yapılan müdahale ile gerçekleştirilen bütün değişimlere karşı çıkmaktaydı. Ancak Dostoyevski muhafazakarlığı elitist siyasi muhafazakarlığından ziyade, halkın kendi değerlerini korumak üzere ihtiyaç duydu zamanda ve ihtiyaç duyduğu şekilde değişimleri gerçekleştireceğini inanmaktaydı. Böylelikle Dostoyevski muhafazakarlığını aynı zamanda halkçı muhafazakarlık olarak ta adlandırmak mümkün. (Apehtin V.V. “Политическая философия современного британского консерватизма” – “Modern Britanya muhafazakarlığının siyasi felsefesi”, St. Petersburg, 1998, s.22)

⁹² Losskiy N.O. “Достоевский и его христианское миропонимание.” – “Dostoyevski’nin Hristiyan Dünya Algısı”, New-York, 1953, s. 164-165

ve nefes alan ölüden farksızdır. Edebiyatı ile düşünür Rus halkını tanrıyı unutarak cansız makineye dönüşmesi yolundan döndürmeye çalışır. *Karamazov Kardeşler* romanında Dostoyevski şu fikri aktarıyor “Tanrı yoksa her şey mubahtır.”⁹³ Açık bir ifadeyle Tanrının olmadığı dünyada manevi değerlerin ölçüsü olmayacak. Maneviyat göreceli kavram haline gelecek, sonuç olarak Tanrının var olmadığı dünyada, insan hayatının anlamı da kalmayacak.

Dostoyevski’nin “Tanrı yoksa her şey mubahtır” sözü, Nietzsche’nin *Şen Bilim* kitabında okuyucularla paylaştığı “Tanrı öldü” sözüyle paralellik gösterir.⁹⁴ Batı toplumunun bulunduğu durumu değerlendirerek tanrının öldüğünü, öldürüldüğünü ilan eden Nietzsche, dogmatikleşmiş ve insanlığı dibe çeken dini dogmalardan kurtulmaya çağırmaktadır. Dostoyevski de bu durumun farkındadır. Yazar Ruslar için hala bir fırsat, bir çıkış noktası aramaktadır. Dostoyevski’nin algısında Ruslar imanlarını kaybetmediler, mevcut maneviyat ve ahlaklarını sahip oldukları imanlarından dolayı muhafaza edebildiler. İleride de Rus kültürünün ve maneviyatının korunması, Tanrıyla olan ilişkileri sayesinde olacaktır. Nihilizmin umutsuzluğunu kabul etmeyen Dostoyevski, Ortodoksluğa dayalı hümanizm ve halkçılığı temel alarak, Rusya için mutlu ve aydın geleceği getirmeyi umut eder.

Tanrının varlığından emin olan Dostoyevski Rus halkın mutlu geleceği için teodise problemini de çözmeye çalışmıştır. Dostoyevski’nin teodise çözümlemesi Stoa Okulu filozofları, Augustine, İbn-i Sina ve Aquino’lu Thomas’ın teodise açıklamalarının devamı olarak değerlendirilebilir. Söz konusu teodise geleneğinde Tanrı dünyayı ve insanı mükemmel yaratmıştır, dünyanın bir noksanı yoktur. Kötülük ise getirilmiş, var edilmiş bir olgu değil, mükemmeliyetinin eksikliği ve bozulmasıdır. Yaratılışın mükemmeliyetini bozmadan devam etmesi için insanın özgür iradeye sahip

⁹³ Dostoyevski F.M. “Karamazov Kardeşler”, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016

⁹⁴ Nietzsche F.W. “Şen Bilim”, Çev: Levent Özşar, Asa Yayınevi, 2003, s. 125

olmaması gerekecekti. Ancak Yaratıcı, insanı diğer varlıklardan üstün kılarak hür irade verdiği göre, mutlak iyiliğin noksanlığı da meydana gelebilmektedir. Yazar, iyilik ve kötülük problemlerinin sadece insana özgü problemler olduğunu savunur. Bu açıdan Dostoyevski kötülük anlayışı Leibniz'in kötülük problemi görüşleriyle örtüşür. Dünyamızı “mümkün dünyaların en iyisi” olarak değerlendiren Leibniz, Augustinus'da olduğu gibi kötülüğü bir eksikliğin sonucu olarak değerlendirir. Kötülük kendiliğinden bir şey değildir, sadece iyiliğin eksik oluşudur. Bu fikre dayanarak Dostoyevski'nin yarattığı karakterlerin (katillerin, kumarbazların, sahtekârların, hayat kadınlarının) özünde kötü insanlar olmadıklarını, sadece doğru seçim yapacak cesaretle veya bilinçte olmadıklarını söyleyebiliriz. Yapılan yanlış seçimlerin sonucunda acılar yaşanır, bu acılar insana bir kötülük olarak değil, büyümesi ve gelişmesi için iyilik olarak sunulur. Tanrı Dostoyevski'ye göre mutlak iyidir ve Leibniz'in dediği gibi “mümkün dünyaların en iyisini” yarattı, adil sistemi oluşturdu. Kötülük olarak değerlendirdiğimiz olgular ise, bilgi eksikliğimizden dolayı “kötü” olarak nitelendirilir.⁹⁵

Dostoyevski iyilik ve kötülük problemini çözmeye yönelik şöyle açıklamada bulunur:

Suç işleyemeyeceğim bir toplumda yaşamak istemezdim, ancak suç işleme özgürlüğüne sahip olmama rağmen, böyle bir şey yapmak istemediğim toplumda yaşamayı tercih ederdim.⁹⁶

Dostoyevski yukarıda ifade edilen görüşünü desteklemek için Aziz Paulus'un “bana her şey serbest, ama her şey yararlı değildir”⁹⁷ sözlerini hatırlatır. İnsan kendi başına hayatının yönünü seçmelidir. Ahlaktan ve iyilikten uzaklaşan insan, bu konuda ne yaşadığı toplumu, ne de Tanrının kendisini suçlayamaz. Bu sebepten Dostoyevski'nin eserlerinde, insanın özgürlük ve irade problemi daima

⁹⁵ Prokopov M. “Dostoyevski Teodisesi”, TOPOS felsefe dergisi, 11.02.2015 (<http://www.topos.ru/article/ontologicheskoe-progulki/teodiceya-dostoevskogo> 05.04.2018)

⁹⁶ Seleznev Y. “Dostoyevski”, Moskova, Molodaya Gvardiya yayınları, 1981, s. 483.

⁹⁷ 1. Korintililer 6:12, İncil'in Çağdaş Çevirisi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 362

merkezi konumdadır. Devlet rejimleri, kanunlar, gelenekler ve alışkanlıklar insanın elinden iç özgürlüğünü alamazlar. Vücudu fiziksel ceza görebilir, hapis veya sürgün edilebilir, ama ruhu doğuştan özgür olduğu için seçimleri de özünde hürdür. Ortamdan ve çevreden bağımsız insan küstahlığı ve şiddeti seçebilirken, aynı derecede manevi güzelliği ve sevgiyi seçebilir.⁹⁸

Dostoyevsi'ye göre insanın sadece maddiyatla ilgilenmesi, bu yönde devlet düzeninin, kanunların ve kültürün geliştirmesi sonucunda bireyciliğin ve egoizmin etkisi altında, halkçılığı ve insan sevgisini dışlayarak, manevi ve milli değerlerini kaybetmesine yol açmaktadır. Tanrı buyrukları çerçevesinde yaşam, Rusları olası hatalardan koruyarak, maddi ile manevi refaha ulaşmalarına yardım edebilecek tek yoldur. Ancak, insan özgürlüğünü en yüksek değerlerden biri olarak gören Dostoyevski, bireyin bu algı seviyesine kendi başına ulaşması gerektiğini, yoksa baskı yoluyla yerleştirilen ahlakın gerçek imandan ve maneviyattan uzak olduğunu, hatta insanı taklit yoluna sürükleyerek hakikatten uzaklaştırdığını söyler.⁹⁹

Sekülerleşme süreci içerisinde aile, toplum, devlet, kültür gibi insanın karakter zeminini oluşturan değerlerin sürekli form değiştirdiği ortamda maneviyattan, ahlaktan, imandan uzaklaşılmasının ne derece zor olduğunu anlayan düşünür, bütün insanlığa çözüm olarak Mesih öğretisini ve hayatını takip etmelerini önerir. Mesih'in toplumunda ne fakir, ne de zengin yoktur, toplumsal tabakalaşmaya, sınıfsal nefrete yer yoktur. Sadece kardeşlik, arkadaşlık, özgürlük ve sevgi vardır. Dostoyevski toplum ve dünya idealini bu şekilde görmektedir. Ona göre ideale ulaşmak için maneviyattan güç alarak sosyalist toplumun inşa edilmesi gerekmektedir.¹⁰⁰ Halkçılık problemlerini

⁹⁸ Berdyayev N.A. “Мирозерцание Достоевского” – “Dostoyevski dünya görüşü”, Zaharov Yay. Evi, 2001 - <http://www.magister.msk.ru/library/philos/berdyayev/berdn008.htm>

⁹⁹ Hrapovitski A. “Ф.М. Достоевский и Православие” – “F.M. Dostoyevski ve Ortodoksluk”, Moskova, 1997, s. 74-75

¹⁰⁰ Gaçeva A.G. “Философия истории Ф.М. Достоевского в контексте русской философской мысли XIX.-XX. вв.” – “XIX.-XX. yy Rus felsefe düşüncesi çerçevesinde F.M. Dostoyevski tarih felsefesi”, Russkaya Slovestnost, No:5, 2002, s.187-188

öz mlmek üzere hümanizme ve varoluşçuluk felsefesine başvuran Dostoyevski, Rus Santimentalizm geleneğini devam ettirerek felsefesini edebiyat aracılığıyla aktarır.

Dostoyevski'nin çalışmalarına birçok konuda benzerlik gösteren, ancak insanın mutluluğunu belirli bir dini görüşe bağlamayan Tolstoy, edebiyat yöntemini kullanarak aynı zamanda felsefi görüşlerini pratik alana da aktarmak üzere ve gözle görülür değişim sağlamaya yönelik yoğun çalışmalar gerekle tirmi tir. Rus ve dünya edebiyatının d hisi olarak kabul edilen Tolstoy, kendini daha çok düşünür olarak takdim etmiştir. Tolstoy için edebiyat, sadece maneviyat ve ilahiyat alanındaki çalışmalarının yan ürünüdür. Tolstoy'un çalışmalarının asıl hedefi; insanlığı manevi açıdan zengin parlak geleceğe götürecek "hayat öğretisinin" geliştirilmesi idi. Tolstoy, çalışmalarını felsefi sistem olarak adlandırmaz; çünkü ona göre felsefi sistemlerde hayat yoktur; onlar teoriktir. Hayat  ğretisi ise pratik, canlı ve insanla birlikte gelişip evrilen bir düşünceyi seslendirir. Tolstoy tarafından geliştirilen hayat öğretisi, takipçiler tarafından "Tolstovstvo" olarak adlandırılmıştır.¹⁰¹

Tolstoy'un ruhani tecrübesi ve düşünceleri, toplum hayatında maneviyatın yeri ile ilgili tartışmalar çerçevesinde değer kazanmaktadırlar. Tolstoy için maneviyat sabit ve değişmez değildir, insanlarla birlikte gelişen bir değer unsurudur. Ancak uygarlık gelişimi maneviyatı etkilemez, uygarlıkla birlikte gelişen insan hayvani güdülerden uzaklaşarak manevi doğrulara yakınla mış olur, manevi değerler ise bu süreç içerisinde be ere yeni boyutlarını sergilemiş olur.

Yazar ve düşünür olarak Tolstoy, tecrübe ve aklı bilginin temeline almış, davranış kurallarının ise bireysel sorumluluk duygusuyla belirten modern insan için din ve maneviyatın önem derecesini sorgulamı tır. O, zamanında yükselmeye ba lamı  olan sosyalist dünya görüşünün insanlığa neye mal olacağını tahmin etmeye çalışıyor ve

¹⁰¹ Maslin M.A. "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi", Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s.271

bunun için tarihi olaylara başvurarak, hayatının durmayan değişim zincirinin nereye varacağını öngörmek istemiştir.¹⁰²

Rusya ve kendisi için “doğru yol” arayan Tolstoy, dönemin etkin akımlarına dâhil olarak çözümlerini değerlendirmiştir. Hatta o, Batıcıların tezlerini sınamak üzere Avrupa gezisini gerçekleştirir. Avrupa’daki zengin ile fakir kesim arasındaki uçurum, samimiyetsizlik Tolstoy’u Batıcılar akımından daha da uzaklaştırmıştır. Ancak, kendine özgü felsefeyi geliştirmeye devam eden Tolstoy Pierre–Joseph Proudhon (1809-1865), Joavhim Lelwel (1786 – 1861), Charles Dickens (1812-1870) ve Adolph Diesterweg (1790 – 1866) gibi dönemin ünlü düşünür ve yazarlarıyla tanışma ve konuşma fırsatını yakalamıştır. Diesterweg halk eğitim projeleri etkisi altında kalan Tolstoy, ulusal halk eğitim programını geliştirerek, köylüler için okullar, eğitim programları ve müfredat oluşturur, böylelikle “eyleme geçmemiş düşünce değersizdir” prensibini hayata geçirmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirir.¹⁰³

Eğitime büyük önem vermesi, özgür düşüncenin ancak eğitimli kafada oluşabileceği inancına dayanmaktadır. Rus halkına kendi öz kararlarını verme özgürlüğünü sunmadan önce başta eğitim vererek özgürlüğün getirdiği sorumluluk duygusunu geliştirmeyi hedeflemiştir. Monarşik yönetimden sağlıklı demokrasiye veya sosyalizme geçişin ancak eğitim seviyesi yüksek olan toplumda gerçekleşebileceğine inanan Tolstoy geleceği öngörerek, toplumsal ve siyasal düzeni değiştirme eşiğinde olan Rusya’nın karşılaşacağı sıkıntıları önlemeye, hafifletmeye çalışmıştır. Çarlık döneminde rağbet görmeyen, Tolstoy’un köylü çocuklar için geliştirdiği pedagoji deneyleri ve deneyimleri ileride Sovyet pedagoglar tarafından temel olarak kullanılacaktır. Sovyet devletinin yöneticileri ülkenin ancak eğitim düzeyi yüksek vatandaşlarla dev bir dünya

¹⁰² Maslin M.A. “Rus Felsefe Tarihi”, s.272

¹⁰³ Maslin M.A. “Rus Felsefe Tarihi”, s.272

devletine dönüşebileceğini anlamışlar ve Tolstoy'un bilimsel ve ahlaksal eğitim projesini ideoloji süzgecinden geçirerek hayata geçirmişlerdir.¹⁰⁴

Hayatının ikinci yarısında derin dini ve manevi arayışlara girmiş olan Tolstoy, Hristiyanlığın mesajının çarpıtılarak aktarıldığını, Hz. İsa'nın aslında tanrı veya tanrının oğlu olmadığını, bunun yerine sadece büyük sosyal reformcu olduğunu ve bütün öğretinin özünün şiddetsizlik ilkesine indirgenebildiği sonucuna varmıştır. Bir fikir, bir hayat felsefesi olan Hristiyanlık, özünde mutlak iyiliği ve güzelliği taşımakta, ancak yüzyıllardır insan etkisi altında kalarak deforme olmuş ve kaynağından uzaklaşmıştır. Görüşlerini açık bir şekilde aktaran Tolstoy neticede Ortodoks Kilisesi tarafından aforoz edilmiş olmasına karşın bu konuda en ufak pişmanlık veya üzüntü hissetmediğini belirtmiştir.¹⁰⁵ Bu çerçevede Tolstoy'un Hristiyanlığa dair görüşlerini Nietzsche'nin *Deccal* eserinde aktardığı görüşlere benzetmek mümkündür.

Tolstoy hayatının geri kalanı boyunca şiddetsizlik ilkesini yaşamış ve öğretmiştir. Buddha (M.Ö. 563 – 483), Konfüçyüs (M.Ö. 551 – 479), Mevlana Rumi ve benzeri öğretmenlerin aktardığı, binlerce yıl boyunca uygulanan bu ilke, Rus kültürünün zeminine Tolstoy tarafından yerleştirilmiştir. Her insanın evvela kendi vicdanı önünde cevap verdiği inanan Tolstoy, hayat tarzının seçiminde akıl ve mantıktan yardım alınması gerektiğini savunmuştur. Aklını uyanık tutan insan yaptıklarından dolayı kimseyi suçlayamaz, kendini kandıramaz. Böylelikle insan dış etkenlerin yasaklarından dolayı dış görünümlü ahlakını korumaktan ziyade, iç etkenler aracılığıyla ortamdan bağımsız şekilde iç ahlakını koruyor olacaktır. Ahlakını ve manevi değerlerini içinden kontrol altında tutan insanın ne baskıcı toplumsal rejime ne de devletin güç aygıtlarına ihtiyacı kalmayacaktır. Düşünöre göre, hakiki barışın ve refahının yaşanmasının tek yolu maneviyat ya da ahlaklı olmaktır. İlgili görüşleri oluştururken Tolstoy'un Kant

¹⁰⁴ Fomiçev A.V. Sergeenkova E.G. Maksimova A.A., Orlova E.V., “История российского и московского образования” - “Rusya ve Moskova eğitiminin tarihi”, Moskova, 2011

¹⁰⁵ Maslin M.A. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s.272

etkisi altında kalmış olduğu ifade edilebilir. Tolstoy’a göre, her insanın sahip olduğu kategorik imperatif prensiplerinin hayata geçirilmesi, yaşanması kaçınılmaz olarak insanı dış etkenlerden özgürleştirerek dini dogmalarına dayanmadan saf ahlaka sahip olmalarına yardımcı olmaktadır.¹⁰⁶

Tolstoy Kant’ın gündelik hayata bakışını destekleyerek, bir şeyi bilmenin veya inanmanın yeterli olmadığını, gerçek bilginin yaşanan bilgi, gerçek maneviyatın hayata geçirilen maneviyat olduğunu savunur.¹⁰⁷ Hz. İsa’yı Musevi hahamlarından ayıran en belirgin özelliği Tanrı’nın sözünü sadece bilmesi değildi, hayatının her anında yaşamasıydı, neticede o szn maddesel forma dönüşmesidir. Görkemli Hristiyan kiliselerini “imanın samimiyetsiz hali” olarak değerlendiren Tolstoy, Rus halkının ve bütün insanlığın mutluluğu için ruhani öğretmenlerin, peygamberlerin ve bilgelerin öğrettiklerinin sadece bilinmesi değil, yaşanması gerektiğine inanır.¹⁰⁸

Tolstoy *İtirafılar* eserinde hakiki drştlğn ve sonucunda gerçek imanın ancak insanın ölümlü olduğu fikriyle yüzleştiği zamanda ulaşılabilir olduğunu belirtir:

Yaptıklarım, ne olursa olsun, hepsi unutulacak, ben de var olmayacağım. Peki, neden endişeleneyim? İnsan bunları görüp de nasıl yaşayabilir – beni şaşırtan budur!¹⁰⁹

Bu sözlerin Tolstoy’u manevi krizden çıkmaya yardımcı olduğu söylenir. Zira hayatın anlamının arkasında ölümün alamayacağı şeyler bırakmak olduğunu görerek mşklden kurtulmuştur.

Tolstoy’a göre Arthur Schopenhauer gibi hayatın anlamsızlığından ve uğraşlarının boş olmasından bahseden filozoflar eleştirinin ötesine geememişler ve

¹⁰⁶ Maslin M.A. “Rus Felsefe Tarihi”, s. 273

¹⁰⁷ Myasnikov A.G. “About influence of Kanti critical philosophy on the World view of Leo Tolstoy” Penza Devlet niversitesi, dergi “İzvestia” 2011. No:23, s.34-41

¹⁰⁸ Maslin M.A. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s.277-280

¹⁰⁹ Myasnikov A.G. “About influence of Kanti critical philosophy on the World view of Leo Tolstoy” Penza Devlet niversitesi, dergi “İzvestia” 2011. No:23, s.8

varoluşla ilgili aslında bir cevaplarının olmadığını göstermişlerdir. Sonuç olarak onların felsefeleri insanı tasarımsal dünya içerisinde kötümser bakış açısına götürmüştür.¹¹⁰

Schopenhauer'un hayata bakışını en belirgin şekilde şu sözlerden görebiliriz:

İnsanlığın yaşamında daha ilk hâlden itibaren hiçbir gerçek mutluluğa yeteneği yoktur.

Her bir yaşam hikâyesi acıdan ibarettir, küçük veya büyük kazaların neticesiyle diğerinin takipçisi olarak devam eder.¹¹¹

Kötümserliğin temsilcileri için hayat sonludur, hayat anlamı ise insanın kendisiyle yok olur. Hayatının anlamı yoktur, çünkü ne insanın kendisi ne de insanlık sonsuza kadar var olmayacaktır. Ancak bütün tereddüt ve sorgularına rağmen özünde derin ve güçlü imana sahip olan Tolstoy bu fikirlere direnmiştir. Gençliğinde savunduğu nihilizmin, elli yaşından sonra kendisine anlamsız gelmeye başladığını söyleyen düşünöre göre insan imana sahip olan bir varlıktır, iman ise hayat bilgisinden gelir ve bizleri daima Tanrı anlayışına götürür. O şöyle eder:

İman hayat anlamının bilgisidir, iman neticesinde insan kendini yok etmez, yaşar. İman hayatının gücüdür. Eğer insan yaşıyorsa, bir şeylere inanıyordur demek. Eğer bir şeyler uğruna yaşaması gerektiğine inanmasaydı, o zaman yaşamazdı.¹¹²

Tolstoy'a göre maneviyatsız bir hayat mevcut olamaz. İdeallerimiz ve prensiplerimiz çerçevesinde bizden daha büyük bir şey uğruna çalıştığımızda, manevi değerlerimizi yaşamış oluruz. Tolstoy için idealler ile prensiplerin ise inançsız mevcut olması son derece zor, neredeyse imkânsızdır.¹¹³

Dostoyevski ve Tolstoy'un dine, Ortodoksluğa olan bakış açısı farklılık gösterse de hedefleri tek olduğu gibi yöntemleri de benzerlik gösterir. Marx ve Engels'in çalışmalarından uzak, Tanrı'nın varlığını kabul eden felsefeleri bireyin ve tüm halkın

¹¹⁰ Maslin M.A. "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi", Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s.273

¹¹¹ <http://www.murtecisozluk.com/nedir.php?&q=arthur+schopenhauer> (27.02.2018)

¹¹² Tolstoy L.N. "Полное Собрание Сочинений" – "Tüm Eserler", Moskova, 1928-1958, toplam 90 cilt, Cilt 23, s.35

¹¹³ Maslin M.A. "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi", Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008, s.278

mutluluğu adına Rus sosyalizmi için zemin hazırlamıştır. Halkçılık akımı bireysel insan mutluluğunu toplumsal mutlulukla eşitler, birini diğerinin üstüne çıkarmaz, hatta bu iki unsurun birbirine güçlü bağlarla bağlı olduğunu savunur. Bireysel maneviyat, aynen bireysel mutluluk gibi toplumsal maneviyata ve mutluluğa dönüşecek, toplumsal maneviyat ve mutluluk ise bireyin maneviyat ve mutluluğunu desteklemiş olacaktır. Halkçılığın özü budur. Sovyet ideolojisinin ateizme doğru yön almasıyla birlikte Tolstoy ve Dostoyevski'nin eserlerinin yorumu yön değiştirmiş olsa da maneviyata yaptıkları vurgu bugünlerde bile etkisini devam ettirmektedir.

1.3.9. Rus Kozmizmi ve İdealizmi

Rus Kozmizmi – skolastik dünya görüşüne dayanan, evrenin teleolojik evrim teorisini destekleyen Rus dini – felsefi düşünce akımıdır.¹¹⁴ Rus Kozmizmi insanın evrendeki yerini arayarak, dünyada ve uzayda gerçekleşen olaylar arasında bağlantılar aramaktadır. İnsanı mikro kozmos, evrenin tümünü makro kozmos olarak kabul eden Rus Kozmizmi insanın bireysel davranış ve kararlarıyla bütün dünyada oluşturabilecek etki ve değişimleri inceler. Rus Kozmizm içine fen bilimlerinin unsurları dışında, din, felsefe, sanat, okültizm ve ezoterizm girmektedir.

Rus Kozmizmi Batının varoluşçuluk felsefesine, bir cevap, bir çözüm yöntemi olarak geliştirilmiş felsefi akımı temsil eder. Kozmizmin temelini oluşturmuş düşünce geliştiricisi Nikolay Fyodoroviç Fyodorov (1829 – 1903) var olan bütün dünyayı (maddi – manevi) belirli kanunlara göre evrimleşen sistem olarak kabul etmektediri. Rus Kozmizm felsefesi dünyaca ünlü mistisizm ustası Helena Blavatsky (1831-1891), jeokimyacı Vladimir Vernadskiy (1868 – 1945), roket biliminin kurucusu, bilim adamı

¹¹⁴ Felsefi terim olarak Kozmizm Sovyet filozofları tarafından 1970'lerden sonra kullanılmaya başlansa da, asıl kökeni Konstantin Tsiolkovski (1857 – 1935) “kozmetik felsefe” terimine dayanmaktadır.

Konstantin Tsiolkovski (1857-1935) ve filozof – tarihçi Vladimir Solovyev¹¹⁵ tarafından derinleştirilmiş ve zenginleştirilmiştir.

Kozmizm temsilcileri insanın dini ve sosyal hayatının taleplerini birbirine bağlayacak bütünleşmiş bir dünya görüşü sistemini kurmaya çalıştılar. Solovyev’a göre böyle dünya görüşünün temeli Hristiyanlık olmalı iken, Vernadskiy ve Tsiolkovski’e göre dinin değerlerini içeren bilim, Blavatsky’e göre ise mistik aydınlanmadır. Solovyov'un yaklaşımının özelliği, bütün Hristiyan mezheplerinin birleşmesini savunmasıdır. Ancak diğer Kozmizm temsilcileri gibi o da, Rus halkını din ile bilim sentezini oluşturmaya yönelik olarak tarihin ve felsefenin en son kazanımlarıyla buluşturmaya, hayatlarına dâhil etmeye çalışmıştır.¹¹⁶

Kozmizm felsefesinin temel fikri - birlik fikridir. Kozmizme göre varoluş birdir, her şeyi kucaklamaktadır. Solovyov'da “bütünün birliği”, ontolojik açıdan ilahi üçlemenin bütün yaratılış ve en önemlisi insanla olan bağlantısı üzerine temellendirilir. Bütünün birliği felsefesinin temel ilkesi şudur: "Her şey Tanrıdır". Solovyev anlayışında tanrı “kozmetik akıldır”, “dünyada faaliyet gösteren özel organizasyon gücüdür”. Bu bakımdan görüşlerini, Spinoza (1632 – 1677), Nicolaus Cusanus (1401-1464), Hegel gibi panteist filozoflara yakındır ve bu *yakınlığı* kendisi de kabul etmiş, ancak kendini Hristiyan olarak değerlendirmeye devam etmiştir.

Solovyev’un Kozmist görüşünde dünyanın mükemmel olması mümkün değildir, çünkü her şeyi kapsayan kozmik akıl temelinde basit parçacıklardan oluşur, filozof onları atom olarak adlandırır. Atomlar hareketleri aracılığıyla gerçek dünyanın var

¹¹⁵ Vladimir Solovyev - XIX. yy. Rus felsefesinin en büyük idealizm temsilcisidir. Solovyov'un dünya felsefesi tarihinde olağanüstü önemi, Rus geleneklerinin Batı felsefesinin ve Hristiyan fikirlerinin temelinde özel sentez gerçekleştirerek orijinal bir felsefe sisteminin yaratmasına dayanır. Tarihsel düşüncenin gelişimine gösterdiği olağanüstü katkıları çeşitli okul ve akımlarına ait bilim adamları tarafından kabul edilir. “Hristiyan felsefesi” olarak adlandırdığı Rus felsefesi için yeni bir felsefi sistem kurmuş oldu. Solovyev, Hristiyanlığın Katolikliğe ve Ortodoksluğa bölünmesine itiraz etti ve egemenlik fikirlerini savundu. XIX. yy. sonlarında XX. yy. başlarında Rus felsefesinde ve psikolojisinde egemen olan çalışmaları sayesinde yeni yaklaşımlar geliştirdi. (<http://www.vehi.net/soloviev/> - 19.11.2018)

¹¹⁶ Habibulina Z.H. “Русский Козмизм” – “Rus Kozmizmi”, DirectMEDIA, Moskova-Berlin, 2015, s.13

olmasına sebep olur. Atomlar, Tanrının parçacıkları olduğu için Solovyev’a göre canlı elementer varlıklar veya idelerdir. Evrende olup geçen her şey *dünya ruhunun* faaliyeti ve kendini var etme sonucudur. Son derece Hegel panteizmine ve idealizmine benzeyen bu teori, yöneten bilinçli güç olarak Tanrı fikriyle Solovyev tarafından Hristiyanlığa geri getirilir. Bu noktada Solovyev aynı zamanda Rus idealizminin temsilcisi olarak kendini konumlandırır.¹¹⁷

Solovyev idealizminde *Kutsal Üçleme* varoluşun anlaşılması açısından zorunlu bir kavramdır. Hristiyanlıktaki kutsal ruh, filozofun sistemindeki dünya ruhuna, Tanrı ise – İlk muharrik (hareket ettirici) kavramına tekabül etmektedir. İlk Muharrik – Tanrı, faaliyetinin tamamlayıcı formu olarak dünya ruhuna birlik fikri verir.¹¹⁸

Tanrının, dünyanın ve insanın yakınlaşma mekanizması İnsan – Tanrı konsepti aracılığıyla gerçekleşir, filozofa göre konseptin hayata geçirilmiş örneği ise Mesih İsa’dır. Hz. İsa’nın sureti sadece bireylerin gelişim hedefi olarak değil, tarihin gelişim hedefi olarak kabullenilmesi gerekir. Solovyev’in idealizm felsefesi işte bu hedef üzerine kurulmuştur.

Solovyev’a göre İnsan – Tanrı dönüşüm yoluna girilmesinin ilk şartı Hristiyanlığın kabul edilmesidir. Hz. İsa gerçek ahlaki değerlerini insanlığa aktararak manevi mükemmeliyet için anahtar sunmuş oldu. Filozofa göre dünyanın iman ve adalet yeri olarak yeryüzündeki cennet halini alması için insan kendisindeki tanrısal özellikleri geliştirmeli ve yetenekleri çerçevesinde mümkün olduğu kadar tanrıya benzemelidir.¹¹⁹

Özgürlük Solovyev’a göre insan maneviyatını oluşturan en önemli unsurdur. İnsanın mutlak açıdan “sonsuzca” özgür olduğunu savunan Solovyev, zorla kurtuluşa ve değişime mecbur bırakılmasını eleştiriyordu. İnsanın cehennem ile korkutulması

¹¹⁷ Habibulina Z.H. “Rus Kozmizmi”, s.85

¹¹⁸ Losskiy N.O. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova, Sovyetskiy pisatel, 1991, s. 97

¹¹⁹ Habibulina Z.H. “Русский Козмизм” – “Rus Kozmizmi”, DirectMEDİA, Moskova-Berlin, 2015, s.106

insanın iman samimiyetini bozarak Tanrı ile yakın ilişki kurmak yerine bir tür anlaşma, alışveriş yapmasına yol açar. Ancak ne iman ne de maneviyat konuları pazarlama malzemesi olamaz. Bu açıdan filozof misyoner faaliyetlerini ve kilisenin baskı mekanizmalarını eleştirir. Aynı şekilde Solovyev Tanrı'nın varlığını reddederek insanı engelleyen ve böylelikle aşağılayan sosyalizme karşı çıkar.¹²⁰

Solovyev eserlerinde öncelikle dikkati birlik ahlakına/etiğine çeker. Birlik etiğinin temel hükümleri *İyiliğin Savunması*¹²¹ eserinde sunulur. Birlik etiğine göre iyilik dünyamızda ideal varlık şeklinde mevcut olup, insan ahlakının var olması için zemin hazırlar. İyilik kozmik evrim süreciyle bağlantılı olup, insanı öz iradesini kullanmaya yönlendirerek pratik hayatta ahlaki değerlerin yaşanmasını sağlamaktadır. İyilik, Solovyev etiğinde en üst kategori olup, insan tarihinin oluşturucu ve yönlendirici unsurudur. İyilik, insan hayatına anlam katar ve ekonomik, siyasi, hukuki ve diğer sosyal ilişkilerde düzenleyici görevini üstlenmektedir.¹²²

Kozmizm filozoflarına göre insanın günlük maneviyat anlayışı ana kavram olarak tüm hayatı inşa eder: Utanç duygusu (doğal ve maddi kavramlara olan ilişkiyi şekillendirir), acıma duygusu (diğer insanlara karşı olan davranışlar) ve en derin manada saygı duygusu (üst Varlığa, ilahi güce duyulan hürmet). İnsan hayatının manevi hedefi ise maneviyatın kurucu kavramlarını bir arada yaşayarak hakikat seviyesine ulaşmasıdır. Ampirik dünyada mekanik ihtiyaçları ile determine olan insan özgür olamaz, bu sebepten dış determinizmden serbest olan Tanrı, özgürlüğün temeli ve özü olarak görülmeli ve insan için nihai hedef olmalıdır. Bu görüşün Rus felsefesine Hegel tarafından geliştirilmiş diyalektik idealizm teorisinden etkilenecek geldiğini söyleyebiliriz.

¹²⁰ Losskiy N.O. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova, Sovyetskiy pisatel yay. evi., 1991, s.114

¹²¹ Solovyev V. “The Justification of the Good” (ilk yayın 1897), Moskova, 2018, s.57-69

¹²² Perevezetsev S.V. “Vladimir Sergeevich Solovyev hakkında” - <https://www.portal-slovo.ru/history/35587.php> (05.03.2018)

Hegel idealizmi ve Nietzsche'nin *üstinsan* kavramı Vernadskiy ve Tsiolkovski gibi kozmistleri, Solovyev gibi Rus idealistleri etkileyerek Panslavizm akımının oluşmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. Rus ulusunun kendine özgü bir çeşit dehaya sahip olduğuna inanan Tsiolkovski yoğun çalışmaları sonucunda dev ve önder ulus olabileceklerini iddia etmiştir. Solovyev ise Slav halklarının dünyaya maneviyat konusunda örnek olabileceklerini ve yön vereceklerini ifade etmiştir. Solovyev için *gizemli Rus ruhu* kavramı Slavların ezoterik açıdan farklı ruhani zenginliğe sahip olduklarını gösteren inancının ötesindedir. Net Panslavizm bakış açısına sahip olan filozofa göre, Ruslar dış zenginliğe, hayat konforuna ve düzene önem vermeyen bir ulustur. Rusya'nın gerçek yüzü, gerektiğinde vatanseverlikten bile vazgeçmesi, ancak vicdanından ve maneviyatından hiçbir şart altında vazgeçmemesidir.¹²³

1.3.10. Marksizm ve Bilimsel Komünizm

XX. yy.'ın başlarında Rusya İmparatorluğu felsefi düşünceler bakımından zengin bir dönem yaşamakta idi. Nihilizm, pozitivizm ve diyalektik materyalizmi, hatta anarşizmi savunanların yanı sıra Dostoyevski ve Tolstoy'un eserlerine dayanarak geliştirilen Rus varoluşçuluğunu, hümanizmini ve halkçılığını, Tsiolkovskiy ve Solovyev felsefelerine dayanarak kozmizmi ve idealizmi savunanlar mevcuttu. Buna göre Ekim Devrimine kadar olan süreci kargaşa ve sesler kakofonisi olarak nitelendirmek mümkündür.

Ancak Bolşevik devrimi Rus maneviyatını canlandırmaya çalışan bu zengin düşünce ortamına son verdi. Böylelikle Rus felsefesi iki çatışan keskin kutba bölünmüş oldu. Sovyet Rusya'sını gönüllü veya gönülsüz terk etmemiş, yaşamış olan tüm filozoflar ve bilim adamları diyalektik materyalizm ve bilimsel komünizm felsefelerini

¹²³ Losskiy N.O. "История Русской Философии" - "Rus Felsefe Tarihi", Moskova, Sovyetskiy pisatel, 1991, s. 95

savunmak zorunda kaldılar. Devrim dönemi ve sonrası Rusya'dan, Sovyet Cumhuriyetlerinden göç eden veya zorla sınır dışı edilen filozoflar ise Rus felsefesinin din, ahlak ve maneviyat problemleri ile ilgilenmişlerdir.¹²⁴

Sovyet propagandası ve siyasi ideolojisi dolayısıyla Marksist felsefi akım, gelişim için verimli zemine sahip olmuştur. Ekim devrimi öncesi döneminde Rusya'da gelişmeye başlayan yeni Kantçılık, yeni Hegelcilik, Pozitivizm v.s. akımları sadece yurt dışında değil, 1920'lerin sonuna kadar Sovyet Rusya'sında da gelişmeye devam etmiştir. Ancak sert propaganda çalışmaları sonucunda idealizmin Rus felsefesinde yer almasına izin verilmemiştir.

İnsanlık tarihi boyunca ilk defa materyalist Marksist dünya görüşünün devlet tarafından tam destek gördüğü söylenebilir. *Dinin afyon*¹²⁵ olduğu kabul edilen yeni sosyalist devlette, insanın ruhani ihtiyaçlarını karşılamak üzere diyalektik materyalizm tabanlı toplumsal değerlerin oluşturulması şarttır. Dünya için, Rusya için yeni olan sosyal düzenin ahlakı ve maneviyatı şekillenmek için zemin bulması gerekir. Onları şekillendirecek ideoloji toplumsal – siyasi, ekonomik ve diğer dünya görüşlerini göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu açıdan Nietzsche'nin din ve ahlak konusunda eleştirel bakış açısı yardımcı oldu ve Sovyet vatandaşından *üst insan* modeli oluşturmasına model sunmuştur.

Yeni sosyalist devletin elinde bulunan felsefe, komünist partisinin siyasi duruşunu açıklamaya, kültür, bilim, eğitim ve diğer alanlarda aldığı kararları açıklamaya ve savunmaya görevlendirilmiştir. Felsefenin eleştirel amacı böylelikle savunma amacına dönüştürülmüş olur. Bazı akademik çevrelerde felsefenin gereksiz

¹²⁴ Losskiy N.O. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Moskova, Sovyetskiy pisatel yay. evi., 1991, s. 201-203

¹²⁵ “Din halkın afyonudur” ifadesi Marx tarafından 1843 yılında yayınlanan *Hegel'in Hak Felsefesinin Eleştirisi* adlı eserinde aktarıldıktan sonra geniş kitlelerde popülerlik kazanmıştır. Ancak ifadenin aslında Marquis de Sade'a ait olduğu ile ilgili görüşler mevcuttur.

burjuvazi geleneği olduğunu ve diğer bilimlerde yayılıp Sovyet halkının gündeminden kaybolması gerektiği gibi görüşler savunulmuştur.

J. Stalin'in (1878 – 1953) kişisel güç rejimi ile birlikte, komünizmin tek doğru yol olduğunu savunacak, kanıtlayacak sosyolojik, siyasi, felsefî ve bilimsel teorilere ihtiyaç doğmuştur. Yeni kurulan sistemin sağlam temele oturtulması şarttır. Buna dayanarak bilimsel komünizm teorisi geliştirilmeye çalışıldı. Stalin'in filozof olarak yüceltilmesi özellikle *Diyalektik ve Tarihi Materyalizm Üzerine*¹²⁶ adlı eseri yayınlandıktan sonra arttı. İlgili çalışma yakın zamanda Marksizm felsefesinin “zirvesi” olarak adlandırıldı, ama eleştirel bakıldığında eserin tek özelliği Marksizm felsefesinin sınıflandırılması ve basitleştirilmesiydi.¹²⁷

Bilimsel komünizme göre Sovyet vatandaşlarının dine ihtiyaçları yoktur, çünkü bilime ve vicdanlarına dayanarak doğru ile yanlış ayırt edebilecek durumdadırlar. Aynı şekilde maneviyat kavramı da gereksiz ve arkaik bir özelliğe sahiptir. İnsan değerleri antropolojiye, sosyolojiye ve tarihe dayanarak muhafaza ediliyor, şekillendiriliyordu. Bilimsel komünizme göre, insan tanrıya veya doğaüstü güçlere inanmak ve güvenmek yerine başta kendisine, yoldaşlarına ve devletine inanmalı ve güvenmelidir. Yarının mutluluğu bugünkü çalışkanlığına bağlıdır. Maddenin ötesinde bir bilincin bulunmamasıyla birlikte mistisizm, maneviyat ve tanrıya iman insanı gerçeklerden uzaklaştıran ve avutan olgulardan başka bir şey değildir. Aksini savunan filozoflar dışlandı veya büyük eleştirilere maruz kaldı.¹²⁸

Klasik Döneminde başlamış olan edebiyat aracılığıyla felsefe yapma geleneği Sovyet döneminde de devam etmiş oldu. Sovyet ideolojisi ve rejim ahlakı hükümet tarafından sipariş edilen eserler aracılığıyla aktarılmaktadır. Elbette M. Gorki (1868 – 1936) *Ana*, M. Şolohov (1905-1984) *Ve Sakin Akardı Don*, M. Bulgakov (1891 – 1940)

¹²⁶ Stalin İ.V. “О диалектическом и историческом материализме” (Eylül 1938)

¹²⁷ Gorohov P.A. “К вопросу о роли Сталина в русской философии”- “ Stalin'in Rus felsefesinde yeri üzerine görüş”, Orenburg Devlet Üniversitesi VESTNİK dergisi, No:7 (101), Haziran 2009

¹²⁸ Zinovyev A.A. “На Пути К Сверх Обществу” – “Üst tolum yolunda”, Neva, 2004, s.11, s.32

Usta ve Margarita gibi istisnalar da mevcuttur. Sözü geçen Sovyet yazarları ustalıklı ideolojik sansürleri geçerek Sovyet vatandaşlarına dinin ve tanrının olmadığı bir dünyada *insan* kalmalarını, ahlaklarını ve maneviyatını korumaları için yol göstermeye çabalamışlardır. Ancak çoğunlukla, Sovyet vatandaşları için maneviyat ve ahlak konusunda yol gösterici niteliğini taşıyan eserler hala Karamzin, Puşkin, Lermontov, Gogol, Turgenev, Dostoyevski ve Tolstoy kalemlerinden çıkmış olan eserlerdir. Bunun sebebi, yazarların samimiyeti, hikâyelerin gerçek duyguları taşıması veya yazar ile okur arasında kurulan güven ilişkisi olabilir. İdeolojik içerikli eserlerde bulamadıklarını Sovyet rejimi boyunca Ruslar Klasik dönem kitaplarında veya ideoloji tarafından genellikle yasak olan Sovyet yeraltı felsefesi düşünürlerinin kitaplarında bulabiliyordu.

1980 yılı başında SSCB için büyük değişim evresi başlamıştır. Sovyet Komünist Partisinin Genel Sekreteri Y. V. Andropov ülkenin refahını artıracak düşüncesiyle bir dizi ekonomik reform kararı almıştır. 1985 yılında iktidara M.S. Gorbachev gelir ve başta devlet sisteminin gelişimini sağlayacak ve ülkeyi gerçek “gelişmiş sosyalizme”¹²⁹ götürecek reformları düzenler. 1987 yılında “perestroyka” olarak adlandırılan reformlar Sovyet rejiminin bütün alanlarını kapsayacak değişimler getirdi. Berlin duvarının yıkılması¹³⁰, “demir perdenin” kaldırılması ve “glasnost” ilan edilmesi, “perestroyka” reformları ülkenin yeni ideolojisi haline gelir. Bilimsel komünizmin etkisinin devam etmesine rağmen, kapitalizmin yenilgiye ve çöküşe mahkûm bir sistem olduğu

¹²⁹ Gelişmiş Sosyalizm (rus: Развитый социализм) – SSCB’de 1960-1980 arasında yaşanan “durgunluk dönemi”. Dönem, sembolü olan L.İ. Brejnev tarafından adlandırıldı. 23 Nisan 1985 tarihinde düzenlenen SSCB KP Olan Toplantısında M.S. Gorbachev ülkeyi “durgunluk döneminden çıkarıp gerçek gelişmiş sosyalizme taşıyacağını” söyledi. (Rus Akademik Sözlük - https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4733/, 19.11.2018)

¹³⁰ Berlin Duvarı, (Almanca: Berliner Mauer) - Doğu Almanya vatandaşlarının Batı Almanya’ya kaçmalarını önlemek için Doğu Alman meclisinin kararı ile 13 Ağustos 1961 yılında Berlin’de yapımına başlanan 46 km uzunluğundaki duvar. 12 Haziran 1987 yılında ABD Başkanı Ronald Reagan Berlin’in 750 yılına düzenlenen töreninde “Bay Gorbachev, yıkınız bu duvarı!” sözlerini içeren konuşmayı yaptı. Sovyetler’de Gorbachev tarafından başlatılan perestroyka reformlarının etkisi sonucunda Batı ile ilişki düzenleme amaçlı Berlin Duvarının yıkılmasına izin verildi. Batı’da yıllarca “Utanç duvarı” (Schandmauer) olarak da anılan ve Batı Berlin’i abluka altına alan bu betondan sınır, 9 Kasım 1989’da Doğu Almanya’nın, isteyen vatandaşların Batı’ya gidebileceğini açıklamasının ardından tüm tesisleriyle birlikte yıkıldı. (Tarihi Olaylar Dergisi - <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar-detay.php?id=75> - 19.12.2018)

konusunda kesin görüşler etkisini kaybeder. Uzun süredir beklenen bu değişim Rus felsefe düşüncesinin on yıllardır süren akademik – teorik uykusundan uyanmasını sağlar. Sovyet toplumu için yeni olan özgürlük ortamı sadece dini ve ahlaki değerlerinin yeniden yaşanmasını değil, baskılanan maddi ihtiyaçlarının da giderilmesi gereğini ortaya çıkarır. Bu ortam Batının parlak ve refah dolu hayatının albenisinin etkisiyle, yıllardır yaşanan kemer sıkma politikasını hatırlattı ve Sovyet devleti için geri dönülemez dönem başlar, bilimsel komünizm felsefesi çöküşe geçmiş olur. Özgür düşünme ve konuşma hakkı insanların homojenize edilmiş Sovyet vatandaşlığından ziyade kimler olduğunu hatırlamalarına sebep olur. Sonuç olarak milliyetçi hareketler körüklenir ve cumhuriyetler ardı ardına bağımsızlığını ilan etmeye başlar. Sovyetler 1991 yılında sosyalist rejimli ülke olarak son buldu, bilimsel komünizm teorisi Sovyet devleti ile birlikte tarihe karışmış olur.

1.3.11. Sovyet Yeraltı Felsefesi

SSCB'nin kuruluşu itibari bilimsel komünizm felsefesine uymayan, burjuva ve kapitalist rejimine geri götürebilecek, işçi sınıfının değerlerine aykırı çıkabilecek bütün düşünceler sansürlenmeye başladı. Sovyetlerin ilk devirlerinde güçlü devlet ve yeni algı ile bilince sahip vatandaşlarının yetiştirilmesi için kullanılan bu “demir yumruk” yöntemi, ilerideki dönemlerde mevcut düzenin korunması ve ideolojinin gücünü kaybetmemesi amacıyla uygulanmıştır. SSCB’de parti ve devlet organlarının bütün iletişim, eğitim, sanat araçlarının üzerindeki kontrol totaliter bir nitelik taşımaktadır. Basın ve yayın, müzik, sahne sanatları, güzel sanatlar, sinema ve fotoğraf, radyo ve televizyonculuk tamamıyla devlet sansürü ile kontrol altındadır. Alternatif enformasyon

kaynaklarının yasak olmasının yanı sıra, istenmeyen bilgilerin yayılması da engellenir.¹³¹

Sovyet devletinin ilk yıllarında yurt dışına çıkma ve göç etme fırsatına sahip olan birçok sanatçı ve filozof, hayatları boyunca muhalif olarak yurt dışında çalışmalarına devam ettiler. Rusya’da kalmayı tercih edenler ise ya sürgün edildi, ya da hayatlarını GULAG¹³² tarzında çalışma kamplarında kaybettiler. Stalin’in ölümünden sonra propaganda ve sansür baskısı hafiflese de, sansür, bilim, felsefe ve sanat alanlarında sadece direkt baskıcı ve yasaklayıcı yollardan değil, dolaylı (prim ve kadro) politikaları aracılığıyla gerçekleştirilmeye devam etti.

Özgürce seslendirilemeyen düşünceler “yeraltına” inmiş oldu ve Rus felsefesi ile edebiyatında *yeraltı düşünce akımı* olarak adlandırıldı. Nikolay Gumilev (1886-1921), Aleksandr Blok (1880 -1921), Anna Ahmatova (1889-1966), Mihail Zoşçenko (1894-1958), Boris Pasternak (1890-1960), Vladimir Voynoviç (1932 -), Evgeniy Zamyatin (1884-1937), Marina Tsvetaeva (1912-1941), Aleksandr Soljenitsin (1918-2008), Joseph Brodsky (1940 – 1996), Aleksandr Zinovyev (1922-1996) , Vasiliy Aksenov (1932-2009)v.s. gibi XX. yy. Rus edebiyat ve felsefesinin parlak isimleri, belirli bir dönem boyunca veya hayatlarının sonuna kadar sansürlenmiş halde yaşamışlardır. Mezkûr şahısların eserleri yayınlanmıyor, yeraltı baskılarının veya el yazmalarının bulundurulması ve saklanması yasak idi. Ancak bütün yasaklara rağmen bu düşünürler XX. yy. Rus felsefesini ve edebiyatını şekillendirmiş, insanlara gerçekler ile umutları vermiştir. Onların eserleri gizlice çoğaltılıyor ve okunuyor, düşünceleri ise Rus toplumunun maneviyatını koruyor ve güçlendirmiştir.

Bu noktada, XX. yy. Rus maneviyat üzerindeki etkilerini aktarmanın yerinde olacağı düşüncesiyle yukarıda sıralanan bazı isimlerin fikirlerini ele almak gerekir. Bu

¹³¹ Jindeeva E.A., Karabanova İ.V., Nikerova N.V. “Sovyet Dönemi XX y.y. Rus Edebiyat Tarihi”, Rusya Federasyonu Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, Saransk, 2014, s. 106

¹³² GULAG (Rusça: ГУЛАГ) -Çalışma Kampları Yönetimi Baş İdaresi - 25 Nisan 1930 tarihinde kurulan bir tür yargı ve infaz kurumudur.

isimlerin en önemlileri Nikolay Gumilyov, Aleksandr Blok, Anna Ahmatova, Boris Pasternak ve Marina Tsvetaeva'dır. Bu isimler Rus edebiyat ve felsefesinin *Gümüş Çağı*¹³³ olarak adlandırılan dönemin temsilcileridir. Derin gerçekçilik ve sembolizm çerçevesinde yazılan eserleri ve çalışmalarıyla vatanlarına ve Ruslara karşı olan sevgilerini, verdikleri değeri aktarmaktaydılar. Basit, gündelik olaylar aracılığıyla insan hayatının değerini ve önemini savunan Gümüş Çağı düşünürleri siyasetten uzak kalma istekleriyle Sovyet ideolojisine uyum sağlayamadılar, sağlamak istemediler. Keskin ve kökten değişimlere gerek duymayan, asıl değişimlerin eğitim ve insani değerlerin korunmasıyla mümkün olduğuna inanan Gümüş Çağı yazarları ateizme doğru hızla hareket eden ülkelerinde umut, sevgi, dostluk ve iman duygularını korumaya yönelik çalıştılar.¹³⁴

Sovyet propagandasının şekillenme döneminde komünist rejime ve inşa edilen düzene uyum sağlamak istemeyen aydınlar yurt dışına göç etme tercihi sunulmuştu, ancak düşünür ve yazarların büyük bir kısmı bu teklifi geri çevirmişti. Eşi, Nikolay Gumelev devrimciler tarafından ideolojik sebeplerden dolayı kurşuna dizilmesine rağmen¹³⁵ Rusya'yı terk etmemiş olan Anna Ahmatova bu durumu şiirinde şöyle aktardı:

Hayır, yabancı bir gök kubbenin altında değilim
Ne de yabancı kanatlarının korunağında.
Halkımın arasındayım
Halkımın kahrolduğu yer neresiyse, orada. (1961)

Aleksandr Blok ise Rusya'nın ve Rus halkının dertli kaderini, bitmeyen acılarını şu şekilde aktarıyor:

¹³³ Gümüş Çağı (Rusça: Серебряный век) – XIX. yy sonu ile XX. başını kapsayan, Atın Çağından sonra Rus edebiyat ve felsefesinde tekrar yaşanan dehalar ve yetenekler “patlamasına” işaret eden dönemdir. Tarihçilerin ortak kabulüne göre Gümüş Çağı Rus İç Savaşın başlamasıyla sona ermiştir.

¹³⁴ A.g.e. s. 110

¹³⁵ 1921 yılında Anna Ahmatova'nın eşi şair Nikolay Gumilev Sovyet karşıtı görüşlerinden dolayı kurşuna diziliyor. Şair acısını şu satırlarla yansıtıyor: “Yaşayanlar arasında değilsin Karda kalacaksın Yirmi sekiz sopa Ve beş kurşun... Dostum için diktim Bu acılı giysiyi Sever - kanı sever Bu Rus toprağı.”

Yüzyıllar geçer, savaşlar gürüldür
Ayaklanmalar sonucunda yanar köyler,
Ancak sen, ülkem benim ağlamış ve eski
Güzelliğinde hep aynıdır. (1916)

Duygusallık, iman, romantizm, sembolizm vb. Gümüş Çağını özel kılmış akımlar ve konular, dönemin Sovyet yöneticilerine göre “gereksiz ve boş” olarak nitelendiriliyordu. Bu sebepten Marksizm, sosyalizm, diyalektik materyalizm ve bilimsel komünizm gibi konular çerçevesinde sanatını ve felsefesini gerçekleştirmeyen filozoflar, yazar ve şairler baskılanmaya ve “yeraltında” kalmaya devam ettiler. Gerçekten Sovyet yeraltı felsefesinin temsilcilerinin birçoğu hayatının bir kısmını hapislerde veya çalışma kamplarında geçirmiştir. Sovyet rejimin mekanizmasıyla savaşıp hayatını geçiren ve tecrübelerini eserlerine ve başkahramanlarına aktaran en parlak isimlerden biri Aleksandr Soljenitsin’dir.¹³⁶ Soljenitsin’i Rus maneviyat algısının gelişimi için özel kılan sadece derin tarihi, ruhani ve manevi değerleri aktaran eserleri değil; aktardığı hayatların ve tecrübelerin kurgusal olmayışı, kahramanları aracılığıyla gerçek hayatında yaşadığı dramların aktarılmasıdır. Soljenitsin II Dünya Savaşı, Stalin sürgünlerini, Sibiry’a’daki çalışma kamplarını, ama özünde ölüm kampları olan Gulag’ı yaşamış bir düşünürdür. Gulag hapis hayatını kitaplardan veya anlatılanlardan değil; kendi tecrübelerinden bilen Soljenitsin yaşamın dibinde, insansızlığın içinde insan kalmayı öğreten, insanın çekebileceği zorlukların sınırlarını gösteren, nihayetinde Sovyet ideolojisinin kara yüzünü, çirkin gerçeklerini aktaran *İvan Denisoviç’in Bir Günü*, *Gulag Takımadaları* gibi eserleri dünyaya armağan etmiş oldu.¹³⁷

Karamsar ve korkutan konuları aktaran yazar eserlerinde, başkahramanlarının kalplerinde umudu yaşatıyordu. Soljenitsin’in umudu Rus halkının köklü maneviyatında, kültürel değerlerinde, insan sevgisinde saklıdır. O, çaresiz, karanlık dönemlerde bile insan hayatının bir değere sahip olduğunu, yaşamının bütün zorluklara ve acılara rağmen yaşanmaya değer, sevginin ise beklemeye ve beklenmeye değer olduğunu savunmuştur. Onun özgün, samimi ve gerçekçi dille yazılan eserleri ve makaleleri, şaşaalı ve parlak dille yazılan propaganda kitaplarının yanında Sovyet

¹³⁶ Aleksandr İsaeviç Soljenitsin (1918 -2008) – Rus yazar, oyun yazarı, gazeteci, şair, SSCB, İsviçre, ABD ve Rusya Federasyonunda yaşamış kamu ve politik figürüdür. Edebiyat alanında 1970 Nobel Ödülünün sahibi. Soljenitsin 1960 ile 1980 arasında SSCB komünist ideolojisine, siyasetine ve hükümetine karşı çıkan ünlü muhalif yazar ve filozoftur.

¹³⁷ Struve N.A. “Soljenitsin Kompleksi”, Vestnik RHD., 1980, No: 131, s.3

vatandaşları için temiz soluk niteliğini taşır. Soljenitsin tek tip Marksist – Leninist komünizm ideolojisinin düşünce akımları içinde akıma karşı kürek çeken bir muhalif olarak görülse de o, farklı düşünmenin bir lüks olmadığını, insanın doğal hakkı olduğunu hatırlatan bir figür olmuştur.¹³⁸

Gerçekleri olduğu gibi aktaran eserlerinden dolayı vatan haini ilan edilen ve bunun sonucunda yurt dışına sürgün edilen Soljenitsin davasından vazgeçmeden Sovyet rejimine karşı faaliyetlerini devam ettirmiştir. Vatanın sadece toprak olmadığını, insan kalplerindeki vatanseverlik ve adanmışlık duygusu olduğunu gören düşünür, bu düşünceyi dönemin yazılarında aktarmış oldu. Bu bakımdan Soljenitsin'i Dostoyevski ve Tolstoy'un halkçılık felsefesinin bir devam ettiricisi olarak inceleyebiliriz. Soljenitsin'in hayatı şüphesiz Rusya'nın hayatıdır, sıradan Rus halkının farklı tarihi dönemlerde ve ideolojilerde özünü korumaya, kim olduğunu ve kültürünü kaybetmemeye çalışan halkın hayatıdır.

İdeolojik baskılara rağmen inandığı değerleri yaşayan ve imanını kaybetmeyen diğer yeraltı filozofu, yazar ve şair Joseph Brodsky'dir.¹³⁹ Sovyet toplumunda yerini bulamayan Brodsky, zamanın ruhuna son derece ters olan görüşlere sahip olup, bireyin kaderini toplum kaderinden üstün görmektedir. Brodsky, insanın bireysel mutluluğunu toplum mutluluğundan sonra konumlandırıran komünizm ideolojisine tepki göstererek, bilinçli olarak kurumsal eğitim almadan şair olmaya karar verdi. Düşünüre göre bu karar, Sovyet rutininde bir özgürlük ve hümanizm haykırışını temsil eder.

Eserlerinde hümanizm, varoluşçuluk felsefelerini, tanrı inancı ile ilgili görüşlerini aktaran düşünür “tembellik” ve “Sovyet karşıtı” görüşlerinden dolayı akıl hastanesine yatırıldı, hapiste mahkûm edildi ve en sonunda sınır dışı edildi. “İstediği gibi yaşamak” mücadelesini veren Brodsky dönemin birçok aydınının ve özellikle Jean-Paul Sartre'ın

¹³⁸ Struve N.A. “Soljenitsin Kompleksi” s. 4

¹³⁹ Joseph Brodsky (İosif Aleksandroviç Brodskiy) (1940-1996) - Rus ve Amerikan şair, deneme yazarı, oyun yazarı, çevirmen, 1987 edebiyat alanında Nobel Ödülü sahibi.

ilgisini çekti. Bütün yasaklara rağmen edebiyatı geniş kitleler tarafından tanınmış ve komünizm akımından farklı düşünen insanlar için umut ile inanç simgesi taşımıştır.¹⁴⁰

Brodsky varoluşun sonluğunu kabul eder. Tanrı inancına sahip olan düşünür, “kapının diğer tarafında” nelerin olduğunu asla bilemeyeceğimizi, bu sebepten yaşamamız, hatta gönlümüzden geçtiği şekilde yaşamamız gerektiğini savunmaktaydı. Brodsky’nin dünya görüşü Sovyet hükümeti tarafından “egoizm ve tembellik” olarak nitelendirilmekteydi. Brodsky’nin bütün dünya insanları için arzuladığı tek şey ruhani, manevi, entelektüel, sosyal, siyasal ve fiziksel özgürlüktü. Onun için bütün insani değerler özgürlük ile başlar. Bu açıdan Brodsky cesurca “Rus Sartre” olarak adlandırılabilir.¹⁴¹

“Ulusların kardeşliği”, “dünya barışı” v.s. benzeri sloganlara dayanan Sovyet ideolojisi Sartre için ideolojiden öte, uğruna savaştığı hayatın idealleriydi. Sovyet sisteminin “makinesiyle” *Don Kişot* gibi savaşıyor Brodsky’nin görüşleri bu açıdan Sartre’a yakındır. Bu sebepten Sartre’nin Brodsky’i açık bir şekilde desteklemesine ve savunmasına şaşırılmamalıdır. Brodsky bir varoluşçu düşünürken, Sartre için ise varoluşçuluk ilk önce hümanizm idi. Her insan kendini seçimleri ile tanımlar ve oluşturur, ancak bunun gerçekleşmesi için iç özgürlüğün mevcut olması zorunludur. Brodsky’nin verdiği mücadele insanların dış engelleri görmeksizin iç özgürlüklerini koruyarak istedikleri hayatı yaşamalarına yöneliktir. Nitekim Brodsky’e göre maneviyat, tanrıya inanç olsun veya olmasın, özgür seçimle başlayan bir değerdir. Ateist veya teist sistemlerde dış zorlamalar aracılığıyla korunan ahlak ve yaşatılan maneviyatın değeri yoktur. Maneviyatın değeri içtenlikle başlamalıdır.¹⁴²

¹⁴⁰ Shults S. “Иосиф Бродский в 1961—1964 годах” – “1961-1964 yıllar arasında Brodskiy”, Zvezda, 2000, No:5

¹⁴¹ Shults S. “1961-1964 yıllar arasında Brodskiy”

¹⁴² Ranchin A. “Человек есть испытатель боли...” – “İnsan acıyı deneyimleyendir...”, Jurnalniy Zal dergisi, Ekim 1997 - <http://magazines.russ.ru/october/1997/1/ranchn.html> (29.12.2018)

Brodsky, Sovyet baskısı altında yaşayan ve özgürce düşünmek, yaşamak isteyen insanlar için ilham ve umut kaynağı olmuştur. Onun çalışmaları o dönemde yaşayanlar için, manevi gücünü aldıkları bir dayanak, inançlarında ve isteklerinde yalnız olmadıklarını hissettikleri bir dünya niteliğindedir.

Yukarıda aktarıldığı gibi Sovyet ideolojisinin temelini oluşturan bilimsel komünizmin Rus insanların hayatından ilahi inanca dayalı olan maneviyatı sökülüp atmaya çalışmasına rağmen, Rus kültürünün bölünemez parçası olan inanç yeraltı felsefe ve edebiyat aracılığıyla beslenmeye ve korunmaya devam etti. Nesiller boyunca biriken ve insan ruhuna dili ve kültürüyle birlikte geçen maneviyat, Sovyet örneğinde olduğu gibi, ideolojilerden ve popüler felsefi akımlardan güçlü olup, insanoğlu var olmaya devam ettikçe onunla birlikte var olmaya ve evrilmeye devam ettiğini görebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX.-XX. YY. RUS FELSEFESİNDE MANEVİYAT PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜMLEMELERİ

Çalışmamız sırasında XIX.-XX. yy. Rus felsefesinde maneviyat problemlerinin sıkça kesişen iki alan tarafından ele alındığını fark ettik. Bahsettiğimiz bu kesişen alanlar Rus din felsefesi ve Rus edebiyatıdır. Rus din felsefesi maneviyat ile ilgili çalışmalarını daha çok ilahiyat ve akademik alanda gerçekleştirmeye devam ederken, Rus edebiyatı şiir, nesir, tiyatro senaryoları aracılığıyla okuyuculara manevi değerleri aktarmaya, manevi problemleri çözümleme çabasında bulunmaktadır. Şimdi bu unsurların incelenmesine geçelim.

2.1. XIX.-XX. YY. Rus Din Felsefesinde Maneviyat Problemleri ve Çözümleri

XIX. – XX. yy. Rus kültürü edebiyattan ilahiyata kadar geniş bir yelpazede insan değerlerini ele alarak dünyaya eşsiz edebiyatı, sanatı, felsefeyi ve felsefi problemleri sunmuştur. Dünyaya sunulan cevherlerin arasında Rus din felsefesi de yer almaktadır. Dolayısıyla bu hususun incelenmesi ve Rus felsefesindeki maneviyat algısına yaptığı katkıların tespit edilmesi son derece önemlidir. Rus edebiyat ve sanat kültürü, Klasik Dönemin başlangıcından hemen sonra dünya çapında kabullenilmiş ve saygı kazanmıştır. Bununla birlikte Klasik ve Modern dönemlerin Rus din felsefesi çok az tanınmakta ve halen araştırılmak için beklemektedir. Bu durumun birçok sebebi vardır. Sözgelimi Klasik Dönem sadece sanat ve felsefe için değil, Rus ilahiyatı ve din felsefesi için de Rus kültürünün en parlak dönemi idi. Bu dönem içerisinde Serafim Sarovskiy

(1754-1833) ve İoann Kronştadskiy (1829-1909) gibi Rus Ortodoks kilisesinin azizleri yaşamıştı ve bu dönem Rus kültürüne *starçestvo*¹⁴³ adını taşıyan olguyu getirdi. Bu husus XIX. yy. Rus ilahiyatının gelişimini ve teorik açıdan zenginleşmesini sağladı, böylelikle bugün elimizde modern Rus felsefesinin temelini oluşturan mitropolit¹⁴⁴ Filaret Drozdov (1782-1867), İoann Kronştadtskiy, başpiskopos İllarion Troitskiy (1886-1929) gibi isimlerin çalışmaları ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵

Rus aydınları arasında din felsefesinin sadece muhafazakâr görüşlü düşünürlerin ilgisi alanında olduğu önyargısı mevcuttu. Böylelikle N.V. Gogol ve F.M. Dostoyevski gibi Rus edebiyatının dâhileri, yaşadıkları dönemde anlaşılamadılar ve dini değerlerine bağlılıklarından dolayı eleştirildiler. Bu sebepten, Rus din felsefesinin hak ettiği değeri ve ilgiyi görmemesi doğal görünmektedir. XIX. yy. sonunda Solovyev felsefesinin popülerliği ve Berdyaev, Losskiy gibi dev isimler tarafından XX. yy. başlarında takip edilmesi Rus din felsefesini zirveye çıkarmıştı, ancak Rusya İmparatorluğu'nun çöküşü ve akabinde Bolşevik Devriminin yaşanması bu yükselişe son getirdi. XX. yy. boyunca Rus din felsefesi Rus topraklarında yasak bir konu olup yapılan çalışmalar mevcutsa da, yayınlanmaları kesinlikle yasaktı (örnek olarak V.İ. Nesmelov eserleri). Söz konusu alanda çalışmalar ülkeden sürgün edilen filozof ve yazarlar tarafından Batıda gerçekleştiriliyordu. Din felsefesinin Rus kültürüne geri dönmesi ancak 1990 sonrasında mümkün olmuştur.¹⁴⁶

Felsefî bakımdan Rus din felsefesinin yükselişi Rus İmparatorluğu'nun 1812'de Napolyon üzerindeki zaferinden sonra başlamıştır. Yurtlarını savunanlar tarafından savaşta gösterilen kahramanlık ve fedakârlık Rus halkının, Rus askerlerinin dini

¹⁴³ Starçestvo (Orijinali: Старчество) Rus Ortodoks Kilisesi'nde ruhani önder konumundaki keşişlerin takip ettiği öğretidir.

¹⁴⁴ Mitropolit – Ortodoks Kilisesinde yönetim mertebesi, belirli bölge veya ilde piskoposların başında olan rahiptir.

¹⁴⁵ Zamaleev A.F., “Русская Религиозная Философия XI–XX вв.” - “XI –XX y.y. Rus Din Felsefesi”, S. Petersburg Üniversitesi yayın evi, 2007, s.76

¹⁴⁶ Zamaleev A.F. “XI –XX y.y. Rus Din Felsefesi”, s.76

inancına, manevi değerlerine bağlandı. Maneviyat, kültürün önemli unsuru ve devleti bir arada tutan bir tutkal olarak değerlendirildi. Bu görüşün savunulmasını Slavcılık akımının temsilcisi olan A.S. Homyakov'un çalışmalarında bulabiliyoruz.

İ.V. Kireevskiy'e göre maneviyatı canlı tutan Rus din felsefesinin oluşumu ve güçlenmesi Rusya'nın halk ve devlet hayatının barış ve refah içerisinde bulunmasının göstergesidir. Ancak Herzen'e göre Rus din felsefesini besleyen Slavcılık akımı mutlak monarşiye karşı muhalif bir güç olarak gelişmiştir. Bunun sebebi Slavcıların Büyük Petro'yu, Romanov hanedanlığını eleştirmesidir. Slavcılar Romanov hanedanının artık Rus olmadığını, sürekli Avrupa hanedanlarından gelinler seçerek, kanlarında ve yüreklerinde Rus ruhunu kaybettiklerini söylüyorlardı ki genetik olarak baktığımızda bu hususta yanılmıyorlardı. Petro reformlarına karşı çıkararak ve geleneksel Rus, Ortodoks adetlerine uygun olarak sakallarını kestirmeyen Slavcılar; tutumlarından dolayı hükümet tarafından baskı altına alındılar, sonuçta başta A. S. Homakov olmak üzere sakallarını kestirerek fikirlerinden vazgeçtiler. Görünüşte geri atılan adımlara rağmen Slavcılık akımı mücadelesini başta akademik din felsefesine, ardından edebiyata taşıdı ve böylelikle de korunması istenen manevi değerleri muhafaza edilebilmiştir.¹⁴⁷

XIX. yy. sonlarında Rus aydınları din felsefesini yeni seviyeye taşıyarak Ortodoksluk sınırlarının ötesine götürmeye çalıştılar. Ortodoks Kilisesi bu girişimlere karşı sert tepkilerde bulundu. Örnek olarak Tolsoy'un aforoz edildiğini ve din felsefesi topluluklarının Sinod¹⁴⁸ tarafından yasaklandığını görebiliriz. Hristiyanlığın ve Hristiyan manevi değerlerinin savunucusu olan Vladimir Solovyev, mezheplerden vazgeçme çağrısı ve mistik felsefeye yönelmesi ile Ortodoks Kilisesinin onayını görmese de Rus felsefesine büyük katkılarda bulundu, geliştirdiği düşünce akımı Rus din felsefesini XX. asır ortasına kadar etkilemiştir.

¹⁴⁷ Zamaleev A.F. "XI –XX y.y. Rus Din Felsefesi", s. 95

¹⁴⁸ Sinod (Orijinal: Синод) - Konsil, Hristiyanlıkta dinî veya idari anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma amacıyla din adamlarının toplandığı kurul. Terim Grekçe "toplantı", "kurul" anlamlarına gelen sinodos (σύνδοξ) kelimesinden türetilmiştir.

Maneviyat kavramının açılımı ve aktarılması konusunda XIX. yy. ikinci yarısının en önemli isimlerinden biri tartışılmaz Feodor Dostoyevski'ydi. *Suç ve Ceza* adlı romanı bütün dünyada tanınması ve okunmasının yanı sıra bugünlerde bile Rus ulusunun iç dünyasını, problemlerini, hüznlerini, hatalarını ve güzelliklerini aktaran bir başyapıttır. Yarattığı kahraman Raskolnikov, vicdansız yaşlı kadın katilinden tövbe etmiş ve cezasını çekmeye hazır olan bir insana kadar yükselir. Hayatın zor ve acımasız tarafını yaşamış olan Dostoyevski, iç arayışlarını *Kumarbaz*, *Karamazov Kardeşler*, *Budala* gibi gerçeği olduğu gibi aktaran romanlar aracılığıyla okuyucuya sunar. Anlattığı hayatlar vicdanımızı konuşturur ve manevi değerlerimizi hatırlatıp yaşamamıza yardım eder. Başkahramanları aracılığıyla aktarılan Tanrının varlığı, mahiyeti, insanın özgür iradesi, kaderini değiştirme olanağı, özgür iradeye dayanan ahlak algısı, ceza ve mükâfat gibi konular sayesinde Dostoyevski'nin romanları kesinlikle Rus din felsefesinin eserleri olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁹

Tüm bunlar Rus kültürünün en büyük keşiflerinden birinin XIX. Yüzyılda Tanrının varlığını kanıtlamak olduğunu söyleyebiliriz. Rus din filozofları için Tanrı; fiziki kanunlar kadar gerçek bir olgudur, buna dayanarak gerçek anlamda insan kavramı imana sahip, dini değerleri, maneviyatı olan ortodoks bir insan olarak algılanıyor. Maneviyat ve iman sahibi insan Tanrı ile yakın ve bireysel bir ilişki kurmadan yaşayamaz. A. S. Homyakov, A. F. Losev, piskoposlar Filaret Drozdov ve İoann Maslov'a göre bu ilişki ancak Ortodoks kilisesinin aracılığıyla mümkün iken, L. Tolstoy ve V. Solovyev'a göre Tanrı ile samimi, yakın ilişki esasen aracısız kurulan bir ilişkidir ve bu sebeple gerçek maneviyat bir kurumun işaret ettiği kurallar listesini değil; iç dünyamızın, inancımızın kurallarını temsil eder.

Slavcıların ve Batıcıların dünya görüşlerini bir araya getirirsek Rus din felsefesinin Batı kültür ve felsefesinden bağımsız olmadığını söyleyebiliriz. Rus

¹⁴⁹ Zamaleev A.F. "XI-XX y.y. Rus Din Felsefesi", s.106

reformasyon döneminde Fransa ve Almanya felsefe ve bilimlerinden etkilenen Rus aydınları, zamanla Batı felsefelerinin eksiklerini eleştirmeye başlamış ve bunun aracılığıyla özgün felsefelerini oluşturmuştur. Batı felsefesine hayranlık duyan Rus aydınları Ortodoksluk ve Rus maneviyatından başta uzaklaşmış, ancak birçoğu materyalist veya ampirist felsefelerden hayal kırıklığına uğrayarak, özlerinde olan ruhani zenginliği kaybetmemiş, kültürlerine dönerek felsefelerini din algısını içinde barındırarak geliştirmişlerdir. Bu noktada Rus düşünürlerinin din felsefesine ve maneviyat algısına katkılarını daha iyi anlamamız için bu aşamada Rus felsefesinin buluşlarına göz atmanın uygun olacağını düşünüyoruz.

2.1.1. Tanrı'nın Keşfi

Rus filozoflarının en büyük keşiflerinden biri Tanrı'nın keşfidir. Teorik çalışmalarında birbirinden bağımsız olarak Tanrı algısına sahip olmadan, hiçbir temel felsefi problemin çözülmesi ve özellikle insan doğasının anlaşılmasının mümkün olmadığını kabul etmektedirler. Onlara göre dünyanın, insanın, toplumun, varoluşun anlaşılması ancak Tanrı'nın dünya kaderindeki yerinin anlaşılmasıyla mümkündür. Bu sebepten Rus felsefesinde Tanrı kavramı tesadüfi veya rastlantısal değil, felsefi öğretilerinin temel kavramlarından biridir. Tanrı'nın algılanışı ve varoluşunun kabul edilmesi Rus felsefesinin temeli olarak kabul edilmelidir.

V. G. Belinski, A. İ. Herzen gibi Batıcılık taraftarları bile Rusya'nın ve dünyanın toplumsal problemlerinin çözümlenmesinde Batı felsefesinin yetersizliğini kabul ediyordu. Bu yetersizliğinin sebebi olarak da Batıdaki Hristiyanlığın, dolayısıyla da maneviyatın zayıfladığını iddia ediyordu. Bunlara ek olarak V. Gogol, M. Dostoyevski gibi Rus edebiyat dâhileri yarattıkları başkahramanlar aracılığıyla insan hayatında Tanrıya inancın önemini açıklamışlardır. Edebiyat aracılığıyla Rus din felsefesini

geliştiren bu isimler, Tanrı inancı olmadan maneviyatın güçsüzlüğünü göstermeye çalışmışlardır. Yazarların aktardığı düşüncelere göre Tanrı'nın varlığının kabul edilişi sadece bireyler için değil, insanlık ve özellikle Rusya için son derece önemlidir. Bu inanç, bu algı olmadan Rusya'nın kültürel ve siyasi bir yapı olarak kendini koruması son derece zordur.¹⁵⁰

2.1.2. Maneviyatın İnsanın Özgün Özelliği Olarak Kabul Edilmesi

Rus din felsefesi insanın özünde ruha sahip olan manevi bir varlık olduğunu hatırlatmaya yönelik çabalarda bulunmaktadır. Böylelikle genetik, ırksal, sosyal ve kültürel farklarının önemsiz olduğunu, tek kayda değer özelliğin ruhsal zenginlik olduğunu vurgulamaktadır. Rus felsefesi, unutulmaya başlayan maneviyat fikrini yeniden felsefenin gündemine taşıdı. Rus din felsefesi için insan ayrı bir dünya, bir evrendir. Rus filozoflarına göre insan sadece maddi bir varlık değildir, vücuda, cana ve ruha sahip bir varlıktır. İnsan doğasını maddenin üstünde gören Rus filozoflar fiziksel sağlığını insan vücudunun normal hali olarak kabul ettikleri gibi, azizliği de maneviyata sahip olan insanın normal psikolojik hali olarak kabul ederler, diğer durumlar ise bir eksiklik olarak değerlendirilir.

Bu yaklaşım açısından maneviyat, insanın Tanrı suretine yakınlaşmasıdır. Bu yüzden maneviyatın (insan içinde Tanrı suretinin) muhafaza edilmesi, insanın bütünsel bir yapı olarak muhafaza edilmesi demektir. İ.S. Aksakov bu konuda şunları söyler:

Özündeki Tanrı suretini koruyamamış olan insan, insanlığını da koruyamaz ve doğasının hayvansal tarafına yönelmiş olur...¹⁵¹

Açıktır ki Rus felsefesi insanın en belirgin özelliği olarak düşünme yeteneğini değil, maneviyat algısını kabul eder. Düşünme kabiliyeti, Rus düşünürlerine göre

¹⁵⁰ Zamaleev A.F. "XI –XX y.y. Rus Din Felsefesi", s. 95

¹⁵¹ <https://ru.citaty.net/avtory/ivan-sergeevich-aksakov/> (16.07.2018)

maneviyat olgusunun en temel en alt kademesidir. Düşünme, insanın çevredeki dünyası ve kendisi ile tanışmasına yardımcı olur, ancak bu “tanışma” faaliyetinin doğru yönde gerçekleşmesi için maneviyat seviyesinde vuku bulması şarttır. Maneviyat algısı olmadan düşünme faaliyeti basit psikoloji algısına indirgenebilir, oysa insan psikolojinin maddesel mekanizmasından daha üst bir niteliğe sahiptir. Böylelikle insanın en özgün faaliyeti maneviyat temelli faaliyetleridir ve düşünce bu anlamda sadece hizmet eden unsurlardan biridir. Maneviyat olgusunu felsefenin odak noktası yapan Rus din felsefesi maddeci yaklaşımın hilafına insana farklı bir bakış açısı getirdi ve insanın manevi-ahlaki kurallar sisteminin çerçevesinde değerlendirilmesi için zemin hazırlamıştır.

2.1.3. Bilgi ve Algı Anlayışında Farklılık

Aklını ve düşünme faaliyetini insanın ruhani boyutunun bir parçası olarak gören Rus filozoflar, bilgi ve algı anlayışında farklı bir boyuta çıkmayı başardılar. V. S. Solovyev ile başlayarak Rus felsefesi düşünme faaliyetinin sadece ampirik ve rasyonel seviyelerde değerlendirilmesinin yetersizliği kanaatine ulaştığı gibi düşünme faaliyetinin sonucunda daha derin, manevi algı seviyesine ulaşıldığını da keşfetti. Gerçek bilgiye, yani hakikate ancak ruhsal seviyede ulaşılır, yoksa akıl seviyesinde sadece rasyonel, mantıksal ve sonucunda eksik bilgiler elde edilebilmektedir. Rus din felsefesine egemen olan bu görüş mensuplarınca sadece ampirik yollarla elde edilen bilgilerle hakikate ulaşılmanın mümkün olmadığını, bu tür bilgilerin hep göreceli ve şartlara göre değişken olduğu savunulmaktadır. İnsan ise daima hakikati arar. Lev Tolstoy’a göre maneviyatın ve Tanrı inancının olmadığı yerde hakikatten bahsetmek mümkün değildir.

Bu bakış açısından değerlendirildiğinde Rus din felsefesi yeni bir bilgi ve algı yöntemini oluşturmuştur. Bu yöntemde düşünme eylemi ampirik, rasyonel ve ruhsal algıların bir bütünüdür ve bu noktadan sonra Rus felsefesi bizleri yine Tanrı'nın varlığının zaruriyetine getirmektedir. İnsanın ruhsal doğası göz ardı edildiğinde filozofun veya bilim adamının ateizme yönelmesi kaçınılmazdır, çünkü ruh olmadığında yaratıcı gerekliliği de ortadan kalkmaktadır. Ruh yoksa tanrı da yoktur ve Dostoyevski'nin aktarmaya çalıştığı gibi, tanrının var olmadığı dünyada her şey mubah olur. Yaratıcının var olmadığı dünyada maneviyatın da manası kalmaz. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Rus din filozofları Tanrı'nın yokluğu fikri ve bunun neticesi olan maneviyat yoksunluğu sebebiyle doğması muhtemel tehlike ve felaketleri öngörerek bunun altını çizmekteydiler.

2.1.4. Ahlak İnsanın Doğasıdır

Batı felsefesinde ahlak diğer beşeri faaliyetlerin bir parçasıdır. Mesela Hegel'de ahlak bilişsel gelişimin bir parçası olup, Kant'ta ise ahlak pratik faaliyetin parçasıdır. Ancak Rus felsefesinde, özellikle V. S. Solovyev ve *İyiliğin Savunması* adlı eseri sayesinde ahlakın insan doğasında apriori var olan bir özellik olduğunu iddia eder. Buna göre Rus düşüncesinde ahlak aynen maneviyatta olduğu gibi bir faaliyetin unsuru veya sonucu değildir, insanın ayrı, son derece özel ve özgün özelliği sayesinde ortaya çıkan bir davranış biçimidir. Düşünme melekesi ve emek faaliyeti ile birlikte ahlak, insanı insan yapan bir özellik olarak kabul edilir. Ahlakın varlığı bir normdur, eksikliği ise hastalıktır.¹⁵²

V. S. Solovyev'a göre ahlak özel ontolojik bir gerçekliktir, insanın dünya ile doğru ilişki kurma biçimidir. Rus din felsefesi ahlak kavramını Tanrı varlığından

¹⁵² Solovyev V. "The Justification of the Good" (ilk yayın 1897), Moskova, 2018, s.58

bağımsız değerlendirmemektedir. Filozofun görüşüne göre Tanrı kavramının ortadan kaldırılması kaçınılmaz olarak ahlak kavramını da ortadan kaldıracaktır.¹⁵³

2.1.5. Dil Manevi Hayatın Zeminidir

Thomas Hobbes ile başlayarak Batı felsefesi, dili mekanik ve sembolik sistem olarak değerlendirmektedir. Dil, algılama ve düşünme faaliyetlerinin sonucu ve meyvesi olarak görünmekteydi. Rus filozoflar için, özellikle İV. Kireevski, A.A. Potebnya, F.İ. Buslaev, K.D. Uşinski için dil, düşünce faaliyetinin sembolik sistemle aktarılmasının ötesindeydi. Rus din filozofları için “Rus dili halkın manevi hayat organıdır”¹⁵⁴. Rus felsefesinde dil manevi hayatın bir meyvesidir, dil halkın bütün manevi hayatını koruyan “canlı” bir varlıktır. Dil halkı ile birlikte gelişiyor ve büyüyor, kültürünü muhafaza ediyor ve yeni nesillere aktarıyor. Dil bir eğitmen, bir sanat eseri bir maneviyat pınarıdır. Bu sebeple, filozoflara ve yazarlara göre Rus dili sadece gramerin ve sözcüklerin ezberlenmesiyle öğrenilmez, Rus dilinin öğrenilmesi için Rus kültürünün ve maneviyatının yaşanması, insanın ruhundan geçmesi gerekir.

Rus din felsefesinin en büyük problemi ve hedefi, insanlığın kurtuluşunu sağlamak ve bu kurtuluşun muhakkak Tanrı inancı çerçevesinde gerçekleşmesidir. Bütün XIX. yy. felsefesi ile XX. yy. sonu felsefesinin ana konusu insanlığın ruhani kurtuluşuydu. 1917 ile 1991 arasında Sovyet propagandası çerçevesinde sürdürülen felsefenin maddeciliğine rağmen bu konu işlenmiş oldu. Sovyet filozofları bütün insanlığı sömürgeci rejimlerden kurtarmak üzere görünüşte materyalist, özünde metafizik ve insan maneviyatına dayanan felsefeyi geliştiriyorlardı. Neticede Sovyet ideolojisinin sona gelmesiyle birlikte insanın kurtuluşu problemi tekrar din felsefesi

¹⁵³ Solovyev V. “The Justification of the Good”, s.62

¹⁵⁴ Uşinski K.D. “Архив К.Д. Ушинского “ - “K.D. Uşinski Arşivleri”, SSCB Bilim Akademisi, 1962

alanında araştırılmaya başlanmış, konuyla ilgili çalışmalar bugünlerde bile devam ederek Rus felsefesini zenginleştirmektedir.¹⁵⁵

2.2. XIX.-XX. YY. Rus Edebiyatının Sorguladığı Maneviyat Problemleri ve Çözümlemeleri

Gumilev *Fra Beato Anjelika* adlı eserinde “ebedi birlikteliğin ancak yaşayan Tanrı ile mümkün olduğunu; zira Tanrı’ya inanan insanın içinde her şeyi barındırdığını ifade eder.¹⁵⁶ Bu husus Rus edebiyatının en başından beri felsefe, din, maneviyat ve ahlak konularını içinde barındıran bir edebiyat olduğunu ifşa eder. Edebiyatı bir felsefe aracı olarak gören santimantalizm ve estetik hümanizminde olduğu gibi, bütün Rus felsefesinde de edebiyat felsefeyi geliştiren bir yöntem olarak kullanılmıştır. Bu konuda Rus edebiyatının özel olduğunu ve felsefe tarihi konusunda yapılan araştırmalarda incelenmesinin zorunlu olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede Rus edebiyatının değerlendirilmesi maneviyat problemlerinin çözümlenmesi gerçekleştirilmeden eksik kalır.

*Altın Çağ*ı itibari ile Rus edebiyatının odak konusu daima insan olmuştur. İnsan yüceltilir, sıradanlaştırılır, sıradanlık içinde yüceltilir, insan çaresiz duruma düşürülür veya sınırsız refahın içinde sınanır, insanın özgürlük kavramı ile bireysel ve toplumsal ilişkisi incelenir, tanrısız inanç ve tanrıyı unutma problemleri incelenir, Ruslar için doğru çözümlemeler aranır. Toplumsal konuların incelenmesi durumunda bile üst gaye olarak toplumun kendisi değil, bireyin hayatı ve mutluluğu görülür.

İnsanın ne ile yaşadığını, ne ile mutlu olduğunu anlamaya çalışan Rus edebiyatı konuyu Tanrı inancı, geleneksel kültür ve maneviyat çerçevesinde değerlendirir. Rus kültürünün Ortodoks değerlerini bir tarafa bırakıp, felsefeyi ve edebiyatı incelememizin mümkün olmadığını hatırlamamız gerekmektedir. Ortodoksluk, sekülerleşme süreci ve Sovyet dönemi dâhil olmak üzere, Rus düşünce tarihine ve

¹⁵⁵ Zaharova K.M. “Философия Религии в России” – “Rusya’da Din Felsefesi”, Hristiyanskoe Çteniye, No:3, 2017 - <http://christian-reading.info/#201703> - 29.12.2018

¹⁵⁶ Gumilev N.S. “çev: Tatiana Tiryakioğlu

edebiyatına büyük katkıda bulundu. Rus edebiyatının en çarpıcı eserlerini incelediğimizde içinde Hz. İsa'nın suretini ve öğretisini görebiliriz. İsa Mesih maddiyatçı dünya görüşüne zıt olan fedakâr, sevgi dolu ve yakındakine hizmet etmekten mutluluk duyan insan modelini sunar. Rus kültürü ve maneviyatı bu insan modelini örnek model olarak kabul eder.

H. İsa “Yol ve yaşam benim.”¹⁵⁷ der. Hristiyan öğretisi bu sözleri hakikatin Mesihte aranması gerektiği olarak yorumlar. Keza bu yorumu XIX. –XX. yy. Rus edebiyatında da görürüz. H. İsa öğretilerine dayanan hakikat arayışını F. M. Dostoyevski, L. N. Tolstoy, A. M. Gorki (1868- 1936), M. A. Bulgakov (1881 -1940), L. N. Andreev (1871 – 1902), A.İ. Soljenitsin v.s. eserlerinde görülür. Dini motiflerle birlikte maneviyat konusu A.S. Puşkin, M.Y. Lermontov, N.S. Gumilev (1886-1921), A.A. Ahmatova (1889 – 1966), M. Tsvetaeva (1892 -1941) v.s. Rus şairlerinin eserlerinde işlenir. Onların eserleri Rus geleneksel kültürü ile Hristiyan değerler sisteminin simbiyozunu barındırır.

Rus edebiyatı insanı en üstün değer olarak kabul ederek felsefi, dini, toplumsal ve manevi problemleri insan üzerinden inceler ve çözümlerini arar. Rus düşünür ve yazarları için her insan içinde, ruhunda bir evren boyutunda dünyayı barındırmakta. İnsanı tanıyınca dış dünyamızı tanımış oluyoruz. Rus edebiyatının felsefeye yansıtması en belirgin maneviyat problemleri, özgürlük problemi, tanrısız inanç ve tanrıyı unutma problemleridir.

2.2.1 Özgürlük Problemi

İki yüz seneden fazla serflik rejimi ile yaşayan, çarların ardından Sovyet diktatörlerinin baskısı altında yaşamış Rusya ve Rus felsefesi için özgürlük problemi

¹⁵⁷ Yuhanna 14:6, İncil'in Çağdaş Çevirisi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995

büyük öneme sahipti. Felsefenin merkezine insanı bir değer olarak yerleştiren Rus felsefesi, insanın değer olarak değerlendirilmesini sağlayan büyük etkenlerden olan özgürlük kavramına önem vermiştir.

Ortodoksluğun öğretisi içerisinde bulunan sabır ve affetme buyruklarına rağmen özgürlük, Ruslar için hep önem teşkil eder ve bazı dönemlerde dayanılmaz halde arzu edilen bir hak olarak kendini gösterir. Rus köylüleri başlarında beyler olmadan yaşamayı, Rus filozof ve yazarlar sansür ve baskı olmadan yazmayı, Rus sanatçılar özgürce yaratmayı arzu ediyordu ve bu arzu halkın ayaklanmalarına ve sanat eserlerine yansımıştır.

Özgürlük konusunu açarken, filozoflar ve yazarlar fiziki ve sosyal özgürlüğün dışında, özgürlüğü insan ruhunun vicdani ve iradi isteklerinin yerine getirmesi olarak değerlendirmiştir. Serflik rejiminin kaldırılmasına kadar özgürlük problemi, manevi konudan ziyade sosyal, toplumsal bir konu olarak değerlendirilmiştir. XIX. yy.ın ilk yarısında yaşamış yazarlar ile filozoflar için iç maneviyatın sağlıklı oluşumu için insanın hukuki açıdan özgür olması gerekmektedir. Efendinin egemenliği altında bulunan serf köylüler özgür iradelerini yaşayamıyorlar ve bu sebepten yaptıklarından dolayı tam anlamıyla sorumlu tutulamazlardı. Bu bakış açısını Karamzin, Derjavin, Çadayev, Puşkin ve Aralıkçılar topluluğuna giren çoğu düşünürlerde görmek mümkündür.

1861 yılında Aleksandr I emri ile serflikin kaldırılması ve bütün köylülerin hukuki açıdan özgürlüklerine kavuşması sonucunda Rus aydınlarının özgürlüğe ve özgürlükle maneviyatın ilişkisine bakışları değişir. Resmi olarak bütün insanların özgür yaşadığı ve özgür iradeleri çerçevesinde hareket ettiklerini varsayan filozoflar, özgürlük problemini birey problemi çerçevesinde değerlendirmeye başladılar.

Slavcılara göre insanı özgür kılan manevi hayatı yaşamasıdır, imana ve Tanrı inancına sahip olmasıdır. Manevi açıdan gelişen insan materyalist değerlerden

uzaklaşarak kendini özgür kılar. Bu düşünce Rus felsefesi için yeni değildir. Ortodoksluğun affedici ve zorbaya karşı eylemsizlik ile cevap verme prensipleri insanın dış faktörlerden bağımsız olarak iç dünyasında özgür olduğunu ve gerçek özgürlüğünün dış dünyadan bağımsız bir şekilde yaşandığını savunmuşlardır. Siyasi, hukuki, mali özgürlüklerin özünde önemsiz olduğunu, ruhani ve manevi özgürlüklerin hakiki ve öneme alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu bakış açısı hükümet tarafından desteklenmişti, çünkü rejimin devam etmesini sağlıyordu.

Ancak Batıcılar cephesinin temsilcileri olan Çernişevski ve Dobrolyubov bireyin özgürlük konusunu yeni bir seviyeye taşımış oldular. Onlar için insan sosyal ve siyasi faaliyetlerinin süjesi idi. Çernişevski ve Dobrolyubov'a göre insan ancak tarihinin gelişim sürecine karşı çıkan güçleri ile mücadele ve kölelik bilincinden vazgeçme sırasında benliğini kazanmış olur. Özgürlük problemi üzerine çalışırken Çernişevski *Makul bencillik* kavramını geliştirmiştir. *Makul bencillik* – insanın, bilinci ile davranışları arasında tutarlılığı koruyarak, çevredeki insanlara karşı ikiyüzlülükle davranmayarak, gerçek kişiliğini yansıtmaması ve bireysel egosunu kontrol altında tutarak çevredeki insanların da gerçek kişiliklerini yansıtmalarına izin verilmesidir. Çernişevski'ye göre makul bencilliğin uygulandığı toplumda insan kendini özgür ve değerli hissedecek, farklılıklara hoşgörülü davranacak ve bunun sayesinde toplumda refah ve huzur yaşanacak idi. Gelişimi engellenmeyen bireyler topluluğunda maneviyat doğal olarak her bireyin şahsiyeti içinde gelişerek toplumsal boyutlara taşınarak bütün insanların ortak değerleri özgürce yaşamasını sağlamış olacaktı.¹⁵⁸

Maneviyat çerçevesinde özgürlük probleminden bahsederken Rus edebiyatının maneviyat ustaları olan Dostoyevski ve Tolstoy katkılarını göz ardı etmemiz mümkün değildir. Slavcılar geleneğinden gelen Dostoyevski, insanı ortam ve durumdan bağımsız

¹⁵⁸ Zenkovskiy V.V. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi” , Cilt 1, Bölüm 1 YMCA-PRESS -1991,s. 390

olarak özgür görür. İnsanın ruhen ve manevi açıdan özgür olması için hapis bile engel teşkil etmemektedir. Bu savı Dostoyevski kendi özel hayatına bakarak geliştirir ve eserlerinin başkahramanları aracılığıyla aktarır.¹⁵⁹

Tolstoy'un özgürlük ile ilişkisi biraz farklıdır. Tolstoy'a göre özgürlük insanın elinden alınamayacak bir ruhsal yetenektir, ancak beşer kendi öz iradesiyle özgürlüğünden vazgeçebilir. Özgürlüğünden vazgeçmek, Tolstoy'a göre manevi değerlerinden, iç prensiplerinden vazgeçmek demektir. Böylelikle vicdanına ve manevi değerlerine göre yaşamayan birey, dış etkenler ne olursa olsun özgür bir birey değildir.

Dip not

XIX. yy. sonlarında, XX. başlarında Rus aydınları arasında popülerleşmeye başlayan sosyalist özgürlük hareketi keskin ve yıkıcı değişimlere karşı çıkan liberal filozoflar tarafından eleştirilmiştir. Struve, Berdyaev ve Losski gibi filozoflar sosyalizmin, proletaryaya sözde özgür ve parlak geleceği getirmek yerine, devleti yavaşça imansız ve maneviyatsız açık hava hapishanesine dönüştüreceğini öngörmüşlerdir. Muhafazakâr liberalizm¹⁶⁰ taraftarı olan Petr Struve, Karamzin, Puşkin gibi Rus devletinin parlak zihinlerinin savunduğu toplumsal ve siyasi rejimin Rusya'nın sağlıklı gelişimi için sosyalizm gibi devrim ve yıkım yoluyla gelen rejimlerden daha uygun olduğunu savunmuştur. Devrim ile gelen rejimlerin insanın maddi ve manevi özgürlüklerini etkilediklerini, insanın şahsiyetine saygı duymadıklarını ileri sürer. Rusya'nın geçmişini ve kültürel birikimini göz önünde bulundurarak Struve mevcut devlet ve toplumsal zenginliklerin muhafaza edilmesi için gelişimin evrimsel bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğine inanmıştır.

XX. yy. başlarına ait olan bir diğer Rus filozof N. A. Beryaev'a göre özgürlük; insanın bilinçli ve istekli bir şekilde kendisini sınırladığı zaman başlar. Dışarıdan gelen

¹⁵⁹ Ed. Maslin M.A. "История Русской Философии" – "Rus Felsefe Tarihi", Respublika y.e., 2001, s. 262

¹⁶⁰ Muhafazakâr liberalizm - muhafazakâr düşünün liberal değerler ve politikalarla birleştirildiği, liberal ideolojiyi temsil eden harekettir.

fiziki, sosyal ve psikolojik sınırlamalar özgürlüğün yoksunluğuna işaret eder. Berdyaev’a göre özgürlük kazanılamaz, verilemez. Özgürlük apriori olarak her düşünen varlıkta var olan bir melekedir. Kendini iç dünyasında özgür hissetmeyen insan manevi açıdan özgür olamaz, sonuç olarak Tanrı ile samimi ilişki kuramaz. İman samimiyeti, dış faktörlerden bağımsız ruhani özgürlük ile başlar. Hristiyan dogmatik bilgilere önem veren Berdyaev insan ruhunun Tanrı tarafından yaratılmadığını, insana Tanrı ruhundan “üflendiği”, verildiği için insanın Tanrıyla koparılamaz bir bağı vardır. Ancak insan ruhu aynı zamanda Tanrı iradesinden, tabii kararı kendi başına aldığı sürece, cüzi boyutta olsa da özgürdür. Filozofa göre özgürlüğün kilit noktası şahsi kararlarda yatar. “Özgürlük olmadan dünyada kötülüğün varlığı açıklanamaz. Özgürlük olmasaydı, kötülüğün sebebi Tanrının kendisi olurdu.” Böylelikle Berdyaev Tanrı ile özgürlük kavramlarını birbirinden ayırır.¹⁶¹

Maddi dünya ile maddi hayat, filozofa göre mecburi olarak özgürlüğümüzü sınırlar, bunu engellememiz mümkün değildir. Bağlandığımız veya sevdiğimiz obje ne olursa olsun bizi sonunda köleleştirir. Ancak manevi ve ruhani değerlerimiz bizleri özgürleştirir, doğal halimize döndürür. Yine de özgürlük, sadece saf aklın yönetimi altında iyilik niteliğini taşımakta, cahiliyetle birleştiğinde özgürlük felaketlere yol açabilir. Bu nedenle dünyada özgürlüğün birçok insan için sınırlı olması mecburi bir önlemden ibarettir. Kendini bilen özgürlüğü hak eder, çünkü kendini bilen gerçek anlamda insandır ve Tanrıya doğru yol almış biridir.

Bu bakış açısı XIX. yy.’ın sonu için son derece doğaldır. Kant ve Hegel’in yanı sıra Dostoyevski ve Tolstoy’dan etkilendiğini belirten Berdyaev, Nietzsche gibi özgürlük problemini zorba ve köle zihniyetli insanların varlığına bağlamamaktadır. Özgürlük problemini tanımak ve geliştirmek istemeyen insanların varlığına ve sonuç

¹⁶¹ Zenkovskiy V.V. “История Русской Философии” - “Rus Felsefe Tarihi”, Cilt 1, Bölüm 1 YMCA-PRESS -1991,s. 777

olarak kullanılan insanların varlığına bağlamaktadır. Özgürlüğü değerlendirirken Berdyaev kurumsal dinleri, devletleri ve siyasi düzenleri sorumlu tutmaz, kendini manipüle etmeye ve özgürlükten mahrum bırakılmaya izin veren insanları eleştirir. Günahlarımız sonucunda cehenneme düştüğümüzde Tanrıyı suçlayamayacağımız gibi, izin verdiğimiz için özgürlüğümüzü sınırlayanları da suçlamamız mümkün değildir. Ayrıca dış sebeplerden dolayı özgürlüğünü yaşayamayan insan, ruhunda daima özgür kalabilir ve bu özgürlüğünü ondan kimse alamaz.¹⁶²

Benzer düşünceleri N. O. Losskiy paylaşmaktadır. Losskiy'e göre: "Özgürlük olmadan iyilik var olamaz". Özgürlüğün var olması için, Tanrının varlığı mutlak bir şarttır. Ancak Berdyaev'den farklı olarak Tanrı; ruhu vererek insanı özgür kılan varlıktan ziyade, özgür iradeye sahip insanların sanatsal ve felsefi faaliyetler birliği ile oluşan birleşik insanüstü bir kavramdır. Bu açıdan Losskiy Hegel'e daha yakındır. Özgür iradesini doğru ve hayırlı yönde kullanan birey, *Cennet Krallığına* bir adım ileri atmış olur. Yaşadığımız dünya özgür irademizle alınan kararların sonucudur bu yüzden şikâyet etmek anlamsızdır. Bireysel özgür irade kolektif iradeyi yönlendirmeye yetersiz ise de, bulunduğu yeri gözden geçirmesi gerekir.

Klasik Sovyet felsefe ve edebiyatında özgürlük konusu neredeyse maneviyat çerçevesinde değerlendirilmemiştir. Kapitalizmin sömürgeciliğinden sosyalizm sayesinde kurtulmuş olduğuna inanan proletaryanın, kendini şüphesiz özgür hissetmesi gerekiyordu. Bu sebeple resmi felsefe bu yönde yürütülüyordu. Ancak Ahmatova, Tsvetaeva, Blok, Esenin gibi Rus edebiyatının Gümüş Çağı yazarları ve şairleri, Mihail Bulgakov, Soljenitsin, Brodsky v.s. gibi Sovyet dönemi yazarları, özgürlüğün sadece maddi problemlerin kaldırılmasıyla kazanılmadığını hatırlatır. İnsanın toplum üyesi bir

¹⁶² Ed. Maslin M.A. "История Русской Философии" – "Rus Felsefe Tarihi", Respublika y.e., 2001, s. 268

mekanizmada “vida” olmaktan daha büyük ve önemli biri olduğunu hatırlatmak üzere çalışıyorlardı.

Rus felsefesinde ve edebiyatında özgürlük probleminin açık bir şekilde tekrar maneviyat çerçevesinde değerlendirilmesi 1980 sonrasında başlamıştır. Bu değerlendirmenin yeni nesil aydınlar tarafından gerçekleştirildiğini görürüz. Yeraltı felsefesi yeni kültürü ve bu kültür çerçevesinde bireysel, ruhsal, manevi özgürlük problemlerini getirmiştir. Perestroyka döneminde ise özgürlük problemi, başta müzik olmak üzere sanat aracılığıyla çözümlenmiştir. Vladimir Vısotskiy (1938-1980), İgor Talkov (1956-1991), Viktor Tsoy (1962-1990) gibi efsane sanatçılar Sovyet devletinin vatandaşlarına sistem üstü, bireye ait özgürlüğün varlığını hatırlatmış oldular. Ardından bu akım Konstantin Kinçev (1958 -), Valeriy Kipelov (1958-), Sergey Şnurov (1973 -), Yuriy Şevçuk (1967-) gibi rock müzik müzisyenleri ile modern zamanlara kadar getirildi. Halen Viktor Tsoy’un “Değişim”¹⁶³, “ Son Kahraman”¹⁶⁴, Valeriy Kipelov’un “Ben özgürüm”¹⁶⁵ adlı şarkıları modern Rus düşüncesinde özgürlüğün algısına etki etmiştir.

2.2.2. Tanrısız İnanç ve Tanrıyı Unutma Problemi

XIX. – XX. yy. Rus felsefesine, akım ve yöntemlerini bir tarafa bırakıp, genel bakış attığımızda felsefenin merkezinde en üst değer olarak insanı görmüş oluruz. Rus felsefesinde ontoloji, epistemoloji v.s. felsefi problemler insanın varoluş sebebini ve gayesini açıklamaya yönelik kullanılan soru sorma yöntemlerinden ibarettir. Tanrı ontolojisi probleminin merkezinde elbette insanı görürüz. Tanrı ile ilgili problemler ancak insanla ilişkisi çerçevesinde ele alınır. İnsanın Tanrı’ya inancı ve Kilise ile

¹⁶³ Tsoy V.R. “Перемен!”, albüm “Последний герой” – “Son Kahraman”, 1989

¹⁶⁴ Tsoy V.R. “Последний герой”, albüm “Последний герой” – “Son Kahraman”, 1989

¹⁶⁵ Kipelov V. “Я свободен”, albüm “Смутное время” – “Belirsiz Zaman”, 1997

ilişkisi varoluşunun manevi boyutunu çözümlemesi amacıyla göz önünde tutulur. Elbette Rus felsefesinin Batılı felsefelere kıyasla daha yoğun bir şekilde dine bağlı olduğunu, dayandığını unutmamamız gerekir.

Rus felsefesinin Tanrı kavramı ile iç içe olmasına rağmen, sekülerleşme sürecinin etkisi altında kalan Rus aydınlarının XIX. yy. ortası itibari ile tanrısız inanç ve tanrıyı “unutma” konularını tartışmaya açtıklarını görüyoruz. Özellikle Batıcılar akımının temsilcileri Saint Simon ve Auguste Comte’nin eserlerinden etkilenerak Rus felsefesini pozitivistleştirmeye ve laik bir din algısı geliştirmeye yönelik çalışmalar yürüttü. Özellikle Belinski ve Herzen evrensel insani değerlere dayanan, ancak tanrı kavramını içermeyen bir din algısı geliştirmeye çalıştı. Rus ulusunun ve Rus kültürünün sahip olduğu değerleri göz önünde bulundurarak Rus pozitivistleri ve Batıcılar henüz adını koymadan “üst/süper insan” kavramını geliştirmeye başladılar ve Nietzsche’nin çalışmalarına öncülük ettiler. Aslında, Puşkin ve Lermontov’un üzerinde çalıştığı “gereksiz insan”, hayatında tanrıya gerek duymayan ve kendi değerlerini geliştiren insan türüdür. Tabii, yazarların yarattığı başkahramanlar neticede yollarını kaybeder ve bir sonuca varamamış olurlar, ama bu hayat tarzının, tanrıya ve dine şüpheci bakış açısının geliştirilmesi Çernişevski gibi yazarlara ve Rus pozitivismine yol açmış oldu.¹⁶⁶

V. Belinski, A. Belyaev ve M. Bakunin gibi XIX. yy. düşünürleri tanrının varlığı problemini şüphe ile inceleyerek, Rus aydınları arasında pozitivismin yayılmasına zemin hazırlamış oldular. Maneviyat hala önemliydi, ancak toplumda var olması için bir dine, tanrıya inanca gerek duyulmamaktaydı. Bu konu üzerine düşünerek Turgenev, Rus toplumunda nihilizmin etkisini ve yer edinip edinemeyeceği üzerine *Babalar ve*

¹⁶⁶ Ed. Maslin M.A. “История Русской Философии” – “Rus Felsefe Tarihi”, Respublika, 2001, s.152, s. 546

Oğullar eserini yazmıştı. Maneviyat sahibi olabilmek için tanrıya gerek duyulup duyulmaması konusunda L. Tolstoy *Rahip Sergiy* eserinde düşüncelerini aktarmış oldu.

Sosyalist gerçekçilik edebi akımının öncülerinden olan Maksim Gorki (1868–1936), kendini açık bir şekilde ateist olarak değerlendirek, maneviyatın toplum içinde yaşayan ve düşünen insanın zihniyetinde doğal olarak geliştiğini, bu sebepten düzgün insan ve vatandaş olmak için tanrı algısına gerek duyulmadığını savunuyordu. Bununla beraber ölümsüzlük kavramı üzerinde çalışmalar yürüten Gorki, ölümsüzlüğün metafizik veya dini bir olgu olmadığını, insanın düşünce ve faaliyetlerinin bir sonraki nesillerde iz bırakmasıyla ve unutulmamasıyla meydana geldiğini açıklıyordu. Bunun yanı sıra evrenin işleyişi ve olgusu üzerine merak gösteren Gorki, Aleksandr Blok ile 1919 yılında yaptığı konuşmada evrenin boyutu ne kadar devasa olursa olsun, atom sayısının ve kombinasyonun sonlu olduğunu, bu sebeple her olayın eninde sonunda aynı şekilde tekrarlanacağını ve böylece ölümsüzlüğün, sonsuzluğun yaşanması için tanrıya hiç gerek olmadığını savunmuştur. *Ana, Danko kalbi* gibi Gorki eserleri, maneviyatın tanrı kavramının ortadan kaldırılması sonucunda devam edeceğini savunmaktadır.¹⁶⁷

Maneviyatın yüce varlığa iman olmaksızın da insan hayatında yer almaya devam edeceği ve dinle bağlantısı zayıf bir kavram olduğu düşüncesi XX. yy. ilk yarısında son derece popüler bir görüştür. Örnek olarak, Mihail Zoşçenko Sovyet ateist bir satirik yazar olarak bilinmesine rağmen, son yıllarda yapılan incelemelerin sonucunda (K.S. Pozdnyakov çalışmalarına göre) eserlerinde Kilise ve tanrı kavramına karşı değil, bu kavramların içsel ve derin anlam kaybettiğini, içi boşalmış ve samimiyeysizleşmiş olduğunu göstermek istediğini söyleyebiliriz. Zoşçenko Rus halkının maneviyat değerlendirmesini gerçekleştirirken, kör imanın getirdiği cahiliyetine ve şiddete işaret etmektedir. Papazların maneviyat konusunda örnek olmaları gerekirken, fiziksel

¹⁶⁷ Merejkovskiy D.S. “Не святая Русь (Религия Горького)” – “Kursal olmayan Rusya (Gorky dini)”, 1916 - <http://merezkovski.ru/proizved/gorki.php>

arzularını kontrol altında tutamayan ve dini mertebeleri ile insanları kandıran sahtekârlar olduğuna işaret eder. Tabii bunu yaparken yazar genelleştirme yapmak istememekte; asıl amacı mevcut sistemin daha önce işaret edilmemiş ve örtbas edilmiş çirkinliklerini gün ışığına çıkarmaktır.

Zoşçenko, Gorki gibi maneviyatın dini inançlara bağlı olmadığını, insani bir özellik olarak aklımızla geliştirilen değerler sistemi olduğunu savunmaktaydı. Zoşçenko eserleri insanın kötü ve iyi taraflarının ne tanrı inancına ne de dini öğretilerine bağlı olmadığını, insanın iç dinamikleri sonucunda geliştirildiğine inanarak, bu fikrin Sovyet vatandaşlarına aşılmasını sağlıyordu.¹⁶⁸

Tanrısız inanç ve tanrıyı unutma problemi Mihail Bulgakov tarafından dönemin filozof ve yazarlarından farklı değerlendirilirdi. Yayın ve eserlerinde Bulgakov, tanrının “gereksizliğini” göstermek yerine; tanrıyı unutmuş, imansız hayatları sürdüren insanların bulunduğu hallerini aktarıyordu. Tanrının varlığı, Bulgakov’a göre ne kanıta ne inkâra ihtiyaç duymayan bir mevzu olup, insanın imanından bağımsız var olan bir varoluş boyutudur. İnkâr insanı güçlü kılmaz, zayıflıklarını artırır, doğasından uzaklaştırır.

1920-1930 yıllarında Sovyet Rusya’da Mesih ile ilgili mistisizmi ve metafiziği içeren eserlerin yazılması bir cesaret ve başkaldırıydı. *Usta ve Margarita* bu başkaldırıların şah eseridir. Yazar, estetik amoralizm yöntemine başvurarak, unutulmuş tanrıyı melekler ve cennet vaatleri ile değil, Voland adlı şeytan aracılığıyla hatırlatır. Voland sayesinde insanların zaaflarını, içinde barındırdıkları pislikleri ve çıkara meyilliliği ortaya çıkartılarak, insanlara “tanrının olmadığı” dünyada düşecekleri durum

¹⁶⁸ Pozdnyakov K.S. “Antireligious rhetoric in M.M. Zoshchenko’s literary Works”, Известия Самарского научного центра Российской академии наук (Rusya Bilim Akademisi Samara Bilim Merkezi Dergisi), 2015

gösterilmektedir. Bulgakov, gerçek imanın içtenliğe ve sevgiye bağlı olup, kiliselere ve dinlere gerek duyulmadan şeytanın aracılığıyla bile yaşanabileceğini göstermek ister.¹⁶⁹

Mihail Bulgakov, din görevlisinin oğlu olduğunu ve hiç ateizm taraftarı olmadığını saklamamaktaydı. Ateizmi savunmadığı gibi, kurumsal dinin gerekliliğini de savunmazdı. Ancak sevgi ve inancın olmadığı kalplerin sertleştiğini, insanlığını kaybettiğini savunmaktaydı. İçsel, samimi maneviyat Bulgakov’a göre insan sevgisine; insan sevgisi ise tanrı inancına dayanır. Tanrının yarattığı dünyada, sevginin olmadığı yerde maneviyatın olması olanaksızdır. Böylelikle yakındakini seven Tanrı’yı da sevmekte ve bu sevgi sayesinde manevi değerlerini yaşamakta ve muhafaza etmektedir.

170

Tanrısız inanç ve maneviyat konusu derin manada ünlü Sovyet şair ve şarkı yazarı olan Bulat Okudjava’nın sanatında yansıtılmıştır. Akademik anlamda filozof olmamasına rağmen Sovyet vatandaşlarının, özellikle genç nesil temsilcilerinin maneviyat algısının şekillendirilmesinde büyük rol oynamıştır. Okudjava tarafından yazılan şiirler basit ve içtenlikle doludur, II Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında sıradan kahramanlara hitap etmektedir.

Okudjava’nın düşünceleri Tanrı, Mesih ve iman teması umudu kaybetmiş ve çaresiz halde bulunan, özünde zayıf ve değişimlere hazır olmayan insanların düşkün sığınma konuları olduğunu göstermekteydi ve bu konuda Nietzsche felsefesine yakındı. Her insan kendi kaderinin efendisi olup evrenin merkezinde tanrıyı değil, kendisini görmeliydi. Okudjava eserleri güçlü iradeye sahip insanların hayatlarını inşa edebilmeleri ve memleketlerine hizmet etmeleri için tanrı gibi dayanaklara ihtiyaç duymadıklarını, güçlerini insanlığında, toplumsal değerlerinde ve karakterlerinde bulduklarına işaret etmektedir. Sovyet propagandasına uygun yazılan ve son derece

¹⁶⁹ Buchley L.H. “Sanatın Gözünden Bolşevik Devrimi: Bulgakov’un Usta ve Margarita’sı ve Tarkovski’nin Andrey Rublev’i”, TEZKERE, Sayı No:62, Ekim – Kasım-Aralık 2017, s.113

¹⁷⁰ Yablokov E.A. “Художественный мир Михала Булгакова” - “Mihail Bulgakov’un sanatsal dünyası”, Moskova, 2001, s.208

popüler olan eserleri hümanist ve varoluşçu görüşleri aktarmasına rağmen, alt yapıda geleneksel Rus felsefi düşüncesini barındırmakta ve sonucunda insanı manevi değerlerin kaynağı ile ilgili sorular sormasına yönlendirmektedir.¹⁷¹

Rahip Grigoriy Çistyakov, Okudjava'nın aynı *İlahi Komedi* kahramanı Vergiliy gibi, insanları imansızlık cehenneminden geçirerek kurtarıcı Mesih'in bulunduğu kapıya getirdiğini söyler. O şöyle der:

Okudjava sayesinde hayatlarında Kitabı Mukaddesi elinde tutmamış insanlar *Dua* adlı şarkısını söyleyerek bilinçsizce iç dünyalarında dua etme isteklerini keşfediyordu.¹⁷²

Okudjava sayesinde insanlar Tanrı algısının ne olduğunu bilmedikleri halde yüce güçlere inanmaya başladılar ve ardından bu şekilsiz iman Perestroyka döneminden sonra daha net şekil almaya başlamıştır. Okudjava'nın ateist rejim içerisinde insanların maneviyat muhafızı olduğunu söyleyebiliriz.

Bulgakov, Soljenitsin, Okudjava ve Şolohov gibi dev sanatçıların çalışmaları sayesinde Sovyet ortamında maneviyat konusu önemini kaybetmiyordu. Tanrı kavramı istemsiz ve dışlanan bir konu olmasına rağmen “insani değerler” adı altında Rus akademik ve din felsefesinin geleneklerini korumuş ve modern zamanlarımıza kadar getirmiş oldular.

¹⁷¹ <http://www.pravmir.ru/bulat-ioann-okudzhava/> (29.03.2018)

¹⁷² <http://www.pravmir.ru/bulat-ioann-okudzhava/> (29.03.2018)

SONUÇ

XIX.-XX. yy. Rus felsefesinde yaşanan gelişmeleri ve geliştirilen özgün akımları incelediğimizde maneviyat konusunun, felsefeyi ilgilendiren neredeyse bütün alanlarda işlendiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan maneviyat, Rus felsefesinin onu özgün kılan en belirgin özelliğidir.

Birinci bölümün başında Rus felsefesinin nasıl bir tarihi zemin üzerinde geliştiğini görebiliyoruz. Mutlak monarşinin ve Ortodoks Kilisesinin sarsılmaz otoritesi Rus halkının bütün hayat alanlarını etkileyerek, meşrulaştırılmış kölelik olarak değerlendirebileceğimiz serflik rejimini üç yüz yıl boyunca sürdürdü. Rus aydınlarının mutlak monarşi ve serflik geleneklerinden kurtulma çabasıyla halka hitap edecek, yakın gelecek ve özsaygı ile özbilincini kazanmasına yardım edecek çeşitli felsefi düşünceleri geliştirdiler. XIX y.y. başında Rusya’da mevcut olan felsefe akımları Rus sosyalizminde olduğu gibi Batı felsefesinden etkilenirken, öte yandan bireyin iç dünyasına hitap eden, bunun sonucunda değişim isteğini uyandıran Rus Santimentalizm ile Estetik Hümanizm akımlarını görmüş oluyoruz.

Santimentalizm zemini üzerinde felsefe geleneğini geliştiren Rus filozoflar gelişim eksenini konusunda farklı görüşlere sahipler. Söz konusu görüş çatışmasını Slavcılar ile Batıcılar cephelerinin hararetli tartışmalarında net bir şekilde görebiliyoruz. Rus halkının mutluluğuna yönelik reformlar Büyük Petro’nun yaptığı gibi Batı gelişim modelini izleyerek mi, yoksa Rus halkının kültürel ve manevi özgünlüğünü korumak üzere iç zenginliklere dayanarak gerçekleştirilmelidir sorusu mevcuttu.

Batıcı ve Slavcı akımlarının geliştirdiği görüşler sonucunda Rusya İmparatorluğu serflik rejiminden vazgeçmiş oldu ve bu Rus felsefenin ilk büyük zaferiydi. Edebi yöntem aracılığıyla Rus halkına aşılандırılan özgürlük ile eşitlik düşüncesi neticede

Kozmizm gibi son derece mistik ve Bilimsel Komünizm gibi son derece materyalist akımların gelişmesine yol açtı.

Yukarıda aktarılanlardan gördüğümüz gibi Rus halkın refahı ve mutluluğu gibi ortak hedefe sahip olan Rus felsefi akımlar ilgili hedefe santimentalizmde duygular, narodizmde ulusal bilinç, bilimsel materyalizmde ise katı eşitlik fikirleri aracılığıyla ulaşmaya çalıştılar.

Rus felsefesinin akımlar çeşitliliğini incelerken tarihi süreç içerisinde kendine özgü gelişim formunu kazanmış olduğunu anladık. Geniş kitlelere ulaşmak adına Rus geleneğinde, felsefe akımı ne olursa olsun, felsefe seçkin topluluklardan ziyade çoğunlukla edebiyat aracılığıyla geliştirilmiş ve aktarılmıştır. Felsefi konuların akademik çevrelerle sınırlı kaldığını gören Rus aydınları, ülkeyi ve bütün insanlığı ilgilendiren problemleri kolay anlaşılır ve okuyucuları etkileyecek şekliyle aktarma yolunu keşfetmişlerdir. Elbette felsefenin edebiyat yoluyla aktarılması Rus aydınlarının bir buluşu değildir. Bu yöntemin Shakespeare, Goethe, G. Byron (1788-1824) gibi yazarlar tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Ancak felsefenin ve özellikle maneviyat konusunun Rus edebiyatında aktarılması, işlenmesi farklı boyutlar kazanarak XIX. – XX. yy. Rus felsefesi ve edebiyatını özgün kılar.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Rus felsefesinde maneviyat problemleri ve çözümlemelerini gözden geçirdik. Maneviyat problemlerin genellikle din felsefesinde ve edebiyatta işlendiğini görmüş olduk. Böylelikle maneviyat problemlerini Rus din felsefesinin Tanrı'nın keşfi, maneviyatın insanın özgün özelliği olarak kabul edilmesi, bilgi ve algı anlayışında farklılık, insanın doğası olarak ahlak ve manevi hayatın zemini olarak dil başlıklar altında incelemiş olduk. Rus din felsefesine göre insanla ilgili herhangi konudan bahsederken maneviyattan bahsetmemek mümkün değildir, çünkü maneviyat, Tanrı inancı olduğu gibi insan varoluşunun bölünmez parçasıdır.

Öteyandan Rus edebiyatında maneviyat özgürlük problemi ile tanrısız inanç problemleri çerçevesinde işlendiğini görüyoruz. Yüzyıllar boyunca yaşatılar serflik rejimi Rus edebiyatçılara göre insanlık ayıbından başka bir şey değildi. Dönemin edebi eserleri yoğun bir şekilde santimentalizm akımının geliştirdiği yöntemi kullanarak Rus halkında özgürlük bilincini geliştirmeye çalışıyordu ve bu çabaları net bir şekilde Puşkin, Lermontov ve Gogol eserlerinde görebiliyoruz. Neticede serflik rejimi kaldırıldı ancak Rus halkının köle zihniyeti kaybolmadı. Özgür düşünme ruhunu geliştirme görevini yine edebiyat üstlenmiş oldu. Özgürce düşünme eylemi cesurca sorgulamaya yol açtı. “Ya tanrı yoksa?”, “Ya yatıya gerek yoktur?”, “Tanrısız iman mümkün mü?” gibi sorular sorularak Rus edebiyatında tanrısız inanç problemi işlenmeye başlamış oldu. Turgenev, Tolstoy ve Gorky tanrısız iman problemine farklı yaklaşılarak bu düşüncenin kök salması sonucunda Rus halkı için getireceği sonuçları kestirmeye çalışıyorlar.

Maneviyat anlayışını ele aldığımız bu çalışmada Rus felsefesinin edebiyatı gelişim yöntemi olarak kullandığını ancak felsefeyi besleyen asıl unsurun, Rus halkının yaşadığı zorluklar ve kısıtlamalar olduğunu söyleyebiliriz. Rus Ortodoks Kilisesinin iki yüzyıllık süre boyunca insanların özgürlüklerini sınırlandıran serflik sistemine karşı çıkmaması ve sınırsız güce sahip olan mutlak monarşiyi desteklemesi tarihi süreç içerisinde pozitivist ve ateist görüşlerinin güçlü çıkmasına ve neticede Komünist rejiminin gelmesine yol açtı.

Maneviyatın, tanrı inancı yoksa tanrısız değerler sistemleri çerçevesinde yaşanması gerektiği tartışmaları, Rusya’yı önemli bir seçim yapmak zorunda bırakmıştır. Bu seçim sonucunda sosyalizm fikirlerine eğilim Bolşevizm’in ön plana çıkmasına yol açmıştır. Sanayi devriminin gerçekleşmediği, tarımsal ekonomiye sahip ülkede marksizmin, ardından bilimsel komünizmin yerleşmesi, dönemin düşünürlerini şaşkınlığa uğratmış olduğu gibi, bugünlerde de soruların oluşmasına yol açar. Kurumsal

din ve ülkenin mutlak monarşi yönetim biçiminin insanları bir kul olarak gören, ağır görevler yükleyen ve sonu gelmez çilelerinden çok sıkıntı çekmiş olan Rus halkı, marksizmin ve ateizmin insanları bir birey olarak kabul edip, kendi kaderlerini çizmelerine olanak veren fikirlerine doğru kayma göstermiştir.

Materyalizmin devlet ideolojisinin bir parçası haline gelmesiyle beraber, akademik çalışmalar diyalektik materyalizm, marksizm, bilimsel komünizm, antropolojik materyalizm v.s. gibi konularla sınırlandırılmış, maneviyat kavramı literatürden kalkmış oldu. Ancak santimentalizm ile başlatılan edebi felsefe geleneği Rus kültüründe maneviyat algısını canlı tuttu ve muhafaza etti.

Rus felsefesinin edebiyat yöntemi, neticede felsefeye sadece özgünlük kazandırmasıyla kalmayarak, Rus kültürüne ve Ortodoksluğa özgü olan maneviyat anlayışını korumuş, geliştirmiş, zenginleştirerek gelecek nesillere aktarılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmatova A.** Çev. Acar G. *Yaban Balı Özgürlük Kokar*, Can Yayınları, İstanbul, 2008
- Anisimova O.G.** *Особенности русской духовности в XX. веке :Социально-философский анализ – XX. уу. Rus maneviyatın özellikleri: Sosyal ve felsefi değerlendirme.*, Yoşkar – Ola, 2004
- Annenkova E.A.** *Гоголь и литературно-общественное движение конца 30-х - начала 40-х годов XIX. века – Gogol ve XIX. у.у. 30-40 yıllarının edebi ve toplumsal hareketleri*, Ed. Çev. Atakan C. C., Vural İ. Y., *Özgürlük Yazıları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2003
- Augustinus**, *İtiraflar*, Kabalcı Yayınevi, 2010
- Azarova N.M.** *Пособие по русской литературе XIX. века.– XIX. у.у. Rus edebiyatı ders materyalleri*, Part 2, 2000 (<https://scibook.net/literaturyi-teoriya-istoriya/tekst-posobie-russkoy-literature-XIX..html>)
- Bakun D.N.** *Вехи: сборник статей о русской интеллигенции – Vehi, Rus aydınlığı ile ilgili makaleler* (İlk yayın Moskova, 1909), yeni baskı “Novoe Vremya” yayınları, 1990
- Buchley L.H.** *Sanatın Gözünden Bolşevik Devrimi: Bulgakov’un Usta ve Margarita’sı ve Tarkovski’nin Andrey Rublev’i*, TEZKERE, Sayı No:62, Ekim – Kasım-Aralık 2017
- Belge M.** *Rusça ve Türkçe Edebiyatta Doğu-Batı Sorunu ve Kültür*, İletişim, 2013
- Berdyayev N.A.** *Мирозерцание Достоевского – Dostoyevski dünya görüşü*, Zaharov Yayın Evi, 2001
<http://www.magister.msk.ru/library/philos/berdyayev/berdn008.htm>
- Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary**, Vengerov S.A. *TolstoY L.N.*, Sant Petersburg, 1890-1907, Cilt 82.

Byelinski V.G. *Статьи и Рецензии – Makaleler ve eleştiriler*, Cilt 1, Goslitizdat, 1948

Byelinski V.G. *Полное Собрание Сочинений – Tüm Eserleri*, Moskova, 1956, Cilt 11

Carlos Del M. Rio, Lyle J. White *Maneviyatı Dindarlıktan Ayırmak: Hilomorfik bir bakış açısı*, Çev: Selma Baş, Tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, sayı: 37, 2016

Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/spirituality> (27.09.2018)

Collier P.F. *Collier's Encyclopedia-* L.N. Tolstoy, P.F. Collier&Son Company. New – York, 1921, Cilt IX

Çelebi V. *Jean Paul Sartre'nin Varoluşçuluk Düşüncesi*, Beytulhikme An İnternational Journal of Philosophy, Sayı:4, 2014

Çıvgın A.G. *David Hume: Felsefe ve Metafiziğin Mahiyeti*, Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, sayı:20

Dostoyevski F.M. *Budala*, çev. Ergin Altay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012

Dostoyevski F.M. *Karamazov Kardeşler*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016

Dostoyevski F.M. *Yazar Günlüğü*, 1873 - <https://fantlab.ru/edition132236> (19.11.2018)

Duali Ş.M. *Paganizmden Hristiyanlığa Rusların Din değiştirme Nedenleri*, G.O.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, Cilt:1, Sayı:1

Duhopelnikov V. *I Petr*, Harkov, 2011

Duşenko K. *Большой словарь цитат и крылатых выражений - Değimler ve özlü sözler büyük sözlüğü*, EKSMO, Moskova, 2011

Evtihieva A. *Выступление на фестивале "Болдинская Осень" – "Borodinskaya Osen" Festivalinde konuşma*, Moskova Devlet Üniversitesi, Pravda, 1987

- Fokin P.E.** *Александр Зиновьев: Прометей отвергнутый – Aleksandr Zinovyev: Dışlanmış Promiteus*, Molodaya Gvardiya, Moskova, 2016
- Fomiçev A.V.** *Sergeenkova E.G. Maksimova A.A., Orlova E.V., История российского и московского образования - Rusya ve Moskova eğitiminin tarihi*, Moskova, 2011
- Frank S.L.** *Русское мировоззрение – Rus Bakış Açısı*, Sant Petersburg, 1996
- Frank S.L.** *Этика и Нигилизм*, "Вехи. Сборник статей о русской интеллигенции", Moskova, 1909 (<http://www.vehi.net/vehi/frank.html> - 07.03.1909)
- Habibulina Z.H.** *Русский Козмизм – Rus Kozmizmi*, DirectMEDİA, Moskova-Berlin, 2015
- Herzen A.İ.** *Сочинения –Eserler*, Cilt V, GIHL, Moskova, 1956
- Hessin N.V.** *Н.Г. Чернышевский в борьбе за социалистическое будущее России – N.G. Çernişevski'nin Rusya'nın sosyalist geleceğindeki mücadeleye katkısı*, Mısl yay. evi, 1982
- Hrapovitski A. Ф.М.** *Достоевский и Православие – F.M. Dostoyevski ve Ortodoksluk*, Moskova, 1997
- “Is Tolstoy the greatest writer of all time?”**, The Guardian, London, 6 Ocak 2010. (<https://www.theguardian.com/global/2010/jan/06/leo-tolstoy-greatest-writer> 26.02.2018)
- İzzetbegoviç A.** *Doğu ve Batı Arasında İslam*, Çev: Salih Şaban, Nehir Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gaçeva A.G.** *Философия истории Ф.М. Достоевского в контексте русской философской мысли XIX.-XX. вв. – XIX.-XX. yy. Rus felsefe düşüncesi çerçevesinde F.M. Dostoyevski tarih felsefesi*, Russkaya Slovestnost, No:5, 2002 // «Русская словесность». № 5. 2002.

- Gaponenkov A.A.** *A.İ. Solzhenitsyn and the Issue of the Unity of Russia Spiritual Culture* -<https://cyberleninka.ru/article/n/a-i-solzhenitsyn-i-problema-edinstva-russkoy-duhovnoy-kultury> (13.03.2018)
- Gertsen A.İ.** *Tüm Eserler* LGPİ, 1988
- Gromov M.N.** *История Русской Философии – Rus Felsefe Tarihi*, Rusya Bilim Akademisinin Felsefe Enstitüsü, Moskova, 1998
- Gorskiy A.A.** *Русь: От славянского Расселения до Московского царства – Slavların Yerleşmesinden Moskova Çarlığı Dönemine Kadar Rusya*, Moskova, 2004
- Gorohov P.A.** *К вопросу о роли И.В. Сталина в истории русской философии – İ.V. Stalin'in Rus felsefe tarihindeki rolü*, Orenburg Devlet Üniversitesi, VESTNİK dergisi No:7, temmuz 2009
- Guseynov A.A.** *Zinovyev, Büyük Rusya Anseklopedisi*, Cilt 10, Moskova, 2008
- İezuitova R.V.** *Жуковский и его время – Jukovski ve onun zamanı*, Nauka yayın evi, Leningrad, 1989
- İncil'in Çağdaş Çevirisi**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995
- Jukova O.A.** *Избранные работы по философии культуры – Kültür Felsefesinden Seçkin Eserler*, Soglasie yayınları, 2014
- Jindeeva E.A., Karabanova İ.V., Nikerova N.V.** *Sovyet Dönemi XX y.y. Rus Edebiyat Tarihi*, Rusya Federasyonu Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, Saransk, 2014
- Kartaşov A.** *Церковь при Петре Великом. Очерки по истории Русской Церкви.- Büyük Petro döneminde Kilise, Rus Kilise Tarihinden Alıntılar*, Cilt 2, Paris, 1959
- Kasyanova K.** *О русском национальном характере – Rus ulusal karakter hakkında*, Moskova, 1994

- Kamedina L.V.** *H.B. Gogol o духовном смысле художественного творчества в русской культуре – N.V. Gogol'ün Rus kültüründe edebiyatının manevi manasıyla ilgili görüşleri*, “Gumanitarniy Vektor” dergisi, 2010, No:4
- Kanunova F.Z.** *Из истории русской повести: Историко-литературное значение повестей Н.М. Карамзина – Rus hikayenin tarihinden: N.M. Karamzin hikayelerinin tarihi ve edebi önemi*, Tomsk Üniversitesi Yayın Evi, 1967
- Kamedina L.V.** *Духовные смыслы русской словесной культуры - Rus sözel kültürün manevi anlamları*, DirektMEDİA, Moskova-Berlin, 2014
- Kovaleva G.P.** *Rus Felsefe Tarihi*, Kemerovo Teknik Üniversitesi, 2006
- Kulešov V.İ.** *Русская литература в оценке современной зарубежной критики – Çağdaş Yabancı Eleştiri Değerlendirmesinde Rus Edebiyatı*, Moskova, 1973
- Kunilskiy D.A.** *Достоевский и братья Аксаковы: спор о русской литературе - Dostoyevskiy ve Aksakov kardeşleri: Rus edebiyat ile ilgili tartışma*, PetrGU yayınları, 2013
- Kuraksina V.A.** *Влияние и критика позитивизма в русской философии XIX. века – XIX. yy. Rus felsefesinde pozitivizm etkisi ve eleştirisi*, Saratovskiy Devlet Üniversitesi, WeRuS-2016, Cilt 6, No:5.
- Lavrinenko V.N.** *Ratnikov V.P., Философия: Учебное пособие – Felsefe: Üniversite Ders Kitabı*, YUNITİ – DANA, 2010
- Lega V.P.** *Философия нового времени - Yeni Zaman Felsefesi*, Svyato-Tihonovskiy Enstetüsü yayın evi, 1997
- Ed. Levin Ş. B. И. Ленин и русская общественно-политическая мысль XIX.-начала XX. в – XIX. yy.– XX. yy. basında V.İ. Lenin ve Rus Sosyal Politik düşünce, SSCB Bilim Akademisi (Leningrad şubesi), 1969**
- Losev. L.** *Про Иосифа, Меандр: мемуарная проза - Meandr: anılar düzyazısı (İosif hakkında bölümü)*, Novoye İzdatelstvo, Moskova, 2010

- Losskiy N.O.** *История Русской Философии - Rus Felsefe Tarihi*, Moskova, Sovyetskiy pisatel yay. evi., 1991
- Losskiy N.O.** *Достоевский и его христианское миропонимание. – Dostoyevski'nin Hristiyan dünya algısı*, New-York, 1953
- Lomonosov M.V.**, *Tüm Eserler*, SSCB Bilim Akademisi, Leningrad, 1983
- Maleev Y.V.** *Россия вечная. – Ebedi Rusya*, Moskova, 2002
- Maslin M.A.** *Русская философия. Энциклопедия. Изд. второе, доработанное и дополненное – Rus Felsefesi. Anseklopedi. İlaveli ve tekrar düzenlenmiş ikinci baskı.*, Moskova, 2014
- Maslin M.A.** *История Русской Философии - Rus Felsefe Tarihi*, Moskova Devlet Üniversitesi KDU Yayın evi, 2008
- Maslin M.A. Andreev A.L.** *О русской идее. Мыслители русского зарубежья о России и ее философской культуре // О России и русской философской культуре. Философы русского послеоктябрьского зарубежья. – Rus düşüncesi. Yurtdışı Rus düşünürlerinin Rusya ve felsefi kültürü hakkındaki görüşleri. //Rusya ve Rus felsefesi hakkında. Ekim devrimi sonrası yurtdışı Rus düşünürleri.*, Moskova, 1991
- Merejkovskiy D.S.** *Не святая Русь (Религия Горького) – Kursal olmayan Rusya (Gorky dini)*, 1916 - <http://merezkhkovski.ru/proizved/gorki.php>
- Moçulskiy K.V.** *Владимир Соловьев. Жизнь и учение – Vladimir Solovyev. Hayati ve öğretisi*, UMSA, 1951
- Mojayskova İ.V.** *Духовный образ русской цивилизации. Судьба России. – Rus uygarlığının manevi görünümü. Rusya'nın kaderi.*, Moskova, 2001
- Muromskiy V.P.** *Александр Исаевич Солженицын. Материалы к биобиблиографии – Aleksandr İsaeviç Soljenitsin. Bibliografi materyalleri*, Rusya Ulusal Kütüphanesi, 2007

- Myasnikov A.G.** *About influence of Kanti critical philosophy on the World view of Leo Tolstoy* Penza Devlet Üniversitesi, "İzvestia" 2011. No:23, s.34-41
- Nietzsche F.W.** *Şen Bilim*, Çev: Levent Özşar, Asa Yayınevi, 2003
- Nikolskiy S.A./V.P. Filimonov** *Русское мировоззрение. Смыслы и ценности российской жизни в отечественной литературе и философии XVIII и середины XIX. столетия. – Rus dünyası görüşü. XVIII ve XIX. yüzyıl Rus felsefesi ve edebiyatında Rus hayatının değerleri ve anlamları*, Rus Bilim Akademisi Felsefe Enstitüsü, Moskova, 2008
- Oksman Y.G. H. G. Чернышевский в воспоминаниях современников – Çağdaşlıkların hatırlarından N.G. Çernişevski**, Saratov Yayın Evi, 1958, Cilt 1
- Pankratov A.S.** *Философ – праведник – Arınmış filozof*, Novoe Slovo, 1913, Sayı no: 18 - <http://www.nffedorov.ru/texts/pc/28.pdf> (05.03.2018)
- Pavlovskiy A.İ.** *Анна Ахматова: Жизнь и творчество – Anna Ahmatova: Hayatı ve edebiyatı*, Prosveşeniye, Moskova, 1991
- Penkovskiy A.B.** *Исследования поэтического языка пушкинской эпохи. Филологические исследования – Puşkin dönemi şiir dili üzerine araştırma. Filolojik araştırmadır*, Znak yayınları, Moskova, 2012
- Petrov G.** *Верующий безбожник – İmansız mümin*, Peoples, 2006 - http://www.peoples.ru/art/literature/prose/roman/alexander_zinoviev/
- Pipes R.** *Karamzin's Memoir on Ancient in Modern Russia*, The University of Michigan Press, 2005
- Polevoy N.** *История государства Российского. Сочинение Карамзина – Rus devlet tarihi. Karamzin eseri*, RHGA, 2006
- Perevezetsev S.V.** *Vladimir Sergeevich Solovyev hakkında -* <https://www.portal-slovo.ru/history/35587.php> (05.03.2018)

- Prokopov M.** *Dostoyevski Teodisesi*, TOPOS felsefe dergisi, 11.02.2015
(<http://www.topos.ru/article/ontologicheskie-progulki/teodiceya-dostoevskogo>
05.04.2018)
- Radişçev A.N.**, *Собрание Сочинений – Tum Eserler*, Moskova, 1938, Cilt 1 ve 2
- Ranchin A.** *Человек есть испытатель боли... – İnsan acıyı deneyimleyendir...*,
Jurnalniy Zal dergisi, Ekim 1997 -
<http://magazines.russ.ru/october/1997/1/ranchn.html> (29.12.2018)
- Romanov N.M.** *Император Александр I. Опыт исторического исследования –*
İmparator Aleksandr I. Tarihi araştırmanın tecrübesi, Cilt 1, Sant-Peterburg,
1912
- Rubanik V.E.** Rubanik S.A., *История политических и правовых учений- Siyasi ve*
hukuki öğretilerinin tarihi, Wolters Kluwer, Moskova, 2011
- Rus bilim Akademisi Online Ansiklopedisi** - [http://www.ras.ru/lomonosov/7519c8d7-](http://www.ras.ru/lomonosov/7519c8d7-d8ca-4ba5-a61d-feaa7b471863.aspx?hidetoc=0)
[d8ca-4ba5-a61d-feaa7b471863.aspx?hidetoc=0](http://www.ras.ru/lomonosov/7519c8d7-d8ca-4ba5-a61d-feaa7b471863.aspx?hidetoc=0)
- Rus Akademik Felsefe Sözlüğü** -
https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4733/, 19.11.2018
- Savinkov S.V./ A.A. Faustov** *Аспекты русской литературной характерологии -*
Rus Edebiyatında Karakter Özellikleri, Kulagina-İntrada yayınevi, 2010
- Saraskina L.İ.** *Aleksandr Soljenitsin*, Molodaya Gvardiya, Moskova, 2008
- Saraskina L.İ.** *Путь Солженицына в контексте Большого Времени – Büyük*
Zaman çerçevesinde Soljenitsin'in yolu, Russkiy Put', 2009
- Seleznev Y.** *Dostoyevski*, Moskova, Molodaya Gvardiya yayınları, 1981
- Shtern L.** *Поэт без пьедестала: Воспоминания об Иосифе Бродском. – Kaidesi*
olmayan şair: İosif Brodskiy hakkında hatıralar, Vremya, 2010

- Shrayer M.D.** *Two Poems on the Death of Akhmatova: Dialogues, Private Codes, and the Myth of Akhmatova's Orphans*, Canadian Slavonic Papers, (Mart ve Haziran 1993)
- Shults S.** *Иосиф Бродский в 1961—1964 годах – 1961-1964 yıllar arasında Brodskiy*, Zvezda, 2000, No:5
- Solovyev V.** *The Justification of the Good* (ilk yayın 1897), Moskova, 2018
- Sönmez B.** *Dekabristin Karısı*, BirGün, 05.03.2008 <https://www.birgun.net/haber-detay/dekabrist-in-karisi-5296.html>
- Struve N.A.**, *Soljenitsin Kompleksi*, Vestnik RHD., 1980, No: 131
- Suhov A.D.** *Столетняя дискуссия: западничество и самобытность в русской философии – Yüzyıllık müzakere: Batıcılık ve Rus felsefesinin özgünlüğü*, Rusya Bilim Akademisi Felsefe Enstitüsü, Moskova, 1998
- Süer Ö. Aydın**, *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2006
- Şçerbatov M.M.** *Сборник Сочинений – Tüm Eserler*, Sant – Peterburg, 1898, cilt I-II.
- Tokat L.** *Sanat Kutsalın İfşası mıdır?*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 29 (2005/2)
- Tolstoy L.N.** *Полное Собрание Сочинений – Tüm Eserler*, Moskova, 1928-1958, toplam 90 cilt, Cilt 23
- Vlaşenko V.İ.** *Тихое слово Анны Ахматовой – Anna Akmatova'nın sessiz sözü*, “Literatura v Şkole” dergisi, 2008, No:3
- Yakovenko B.** *Очерки русской философии - Rus felsefesine dair*, Russkoe Universalnoe İzdatelstvo, 1922
- Yaroşevskiy M.G.** *Antik döneminden XX. y.y. ortalarına kadar psikoloji tarihi*, Akadeniya yayın evi, Moskova, 1996

- Zamaleev A.F.** *История Русской Философии - Rus Felsefe Tarihi*, Sant Petersburg Devlet Üniversitesi yayın evi, 2012
- Zaharova K.M.** “Философия Религии в России” – “Rusya’da Din Felsefesi”, Hristiyanskoe Çteniyе, No:3, 2017 - <http://christian-reading.info/#201703> - 29.12.2018
- Zenkovskiy V.V.** *История Русской Философии - Rus Felsefe Tarihi* , Cilt 1, Bölüm YMCA-PRESS -1991
- Zenkovskiy V.V.** *Русские мыслители и Европа – Rus düşünürler ve Avrupa*, YMCA PRESS, Paris, 1955
- Zelenogorskiyi F.A.** *Философия Г.Сковороды – Skovoroda Felsefesi*, Felsefe ve Prikoloji Problemleri Dergisi, No:23
- Zinovyev A.A.** *На Пути К Сверх Обществу – Üst toplum yolunda*, Neva, 2004
- Zuboff. P.** *Solovyev ve Tanrı-İnsancılık*, Harmon Pronting House: Poughkeepsie, New-York, 1944, <https://cyberleninka.ru/article/v/tema-cheloveka-v-sovetskoy-filosofii-osobennosti-podhoda> (20.03.2018)
- Yablokov E.A.** “Художественный мир Михала Булгакова” - “ Mihail Bulgakov’un sanatsal dünyası”, Moskova, 2001
- Yeliseeva N.V.** *Yakın Çağlar Tarihi*, Yordam Kitap, 2009

ÖZET

XIX. – XX. yy. Rus felsefesi, insan kültüründe iz bırakmış, katkıda bulunmuş son derece önemli düşünceleri barındıran bir felsefedir. Rus felsefesini zengin yapan ve özgün kılan konulardan biri maneviyattır.

Maneviyat çok unsurlu, mantık ile zor anlaşılan bir kavramdır. Maneviyat alanına, sosyal, din, insan, tarih ve siyaset felsefeleri girmektedir. Maneviyat, stabil olmayan, yaşayan bir kavramdır ve insan tarihi sürecinde şeklini belirli derecede değiştirmiştir. Bazı anlayışlara göre maneviyat, insanın dini, ruhani değerleriyle ilgili bir kavramken, diğerlerine göre maneviyat bütün insan değerlerini içinde kapsayan bir kavramdır.

Felsefe tarihinde maneviyat konusu önemli problemlerden biridir. Maneviyat; din, ahlak ve milliyetçi doktrinlerin ötesinde, idea ve ruhla bağlantılı bir kavramdır. Maneviyat, bireyin dünya ve toplumla ilişkisi sonucunda ortaya çıkan bir olgudur.

Ortodoks zeminine sahip olan Rus kültürü, maneviyat konusunda da Ortodoksluğun etkisi altında kalmıştır. Bu yüzden Rus filozoflar, düşüncelerini pratik amaçlardan ziyade duygusal alanlara yöneltmişlerdir. Duygusallık ve insanın gizemli iç dünyasını çözümleme arzusu Rus felsefesinin özgün özelliklerinden biridir. Duygusallık ve empati duygularının geliştirilmesi aracılığıyla maneviyatı zenginleştirmeye çabalayan filozoflar, Rus felsefesi için özgün bir yöntem geliştirdiler. Rus felsefesi maneviyat konusunu edebiyat aracılığıyla işledi ve teorik alandan pratik alana geçmesini sağladı. Karamzin, Gogol, Belinski, Çernişevski, Dostoyevski, Tolstoy, Solovyev ve Soljenitsin gibi kalem ustaları, maneviyat konusu ve problemleri üzerinde duran, Rus maneviyat algısının gelişmesini sağlayan, yeni nesillere aktarılmasını garantileyen düşünürlerdir. Zorlu tarihi süreçlerden geçen ve köklü toplumsal değişimleri yaşayan Rus halkı manevi değerlerini Rus felsefesinin edebiyat yöntemi sayesinde muhafaza edebildi ve geliştirmeye devam etti.

ABSTRACT

XIX. - XX. century Russian philosophy has contributed extremely important considerations and has left a mark on human culture. One of the things that make Russian philosophy rich and unique is the spirituality.

Spirituality is a very elemental concept that can't be understood by the logic. Spirituality includes social, religious, human, historical and political philosophies. Spirituality is a non-stabilizing, living concept and has changed its shape at a certain point in human history. According to some understandings, spirituality is a concept related to human religious and spiritual values, and according to others, spirituality is a concept covering all human values.

Spirituality that is one of the important problems in the history of philosophy, beyond religion, morality and nationalist doctrines, is a concept associated with ideas and souls. Spirituality is a phenomenon that arises as a result of an individual's relationship with the world and society.

The Russian culture, which has an orthodox basis, is also under the influence of Orthodoxy on spirituality. That is why Russian philosopher have consider emotional areas more than practical purposes. The desire of resolving sentimental and the mysterious inner world of man is one of the unique characteristics of Russian philosophy. Philosophers who strive to enrich the spirituality through the development of emotional and empathy sentiments developed the original method for Russian philosophy. Russian philosophy has driven the subject of spirituality through literature and has enabled it to move from the theoretical to the practical. Great Russian writers such as Karamzin, Gogol, Belinski, Chernyshevsky, Dostoevsky, Tolstoy, Solovyev and Solzhenitsyn are thought-makers who focus on spiritual issues and problems, guaranteeing the development of Russian spiritual perception and transferring them to

new generations. Russian people who have undergone deep historical processes and experienced radical social changes preserved their spiritual values through the literary method of Russian philosophy.

